EMBERISMERET

PSZIHOLÓGIA
GRAFOLÓGIA
PEDAGÓGIA

SZERELEM ÉS ÖSZTÖNÉLET

JOSÉ ORTEGA Y GASSET: Párválasztás a szerelemben. — PROF. BRONISLAV MALINOVSKY: Anyajogú család és Ödipusz-komplexus. — THEODOR REIK: Eltérő mozzanat a nemek pszichoszexuális magatartásában. — Prof. CHARLES BAUDOUIN: Diana — ALEXANDER FERENC: Az ösztönélet társadalmi és biológiai meghatározói. — Prof. P. MASSON OURSEL: A Nyugat India és Kina a szerelem tükrében. FRITZ KÜNKEL: Szerelem és házasság. — KULCSÁR ISTVÁN: A nemi erkölcs. — SIEGFRIED BERNFELD: Az egyszerű férfipubertás. SZEMLE ÉS KÖNYVISMERTETÉS.

különszáma

SZERKESZTIK:
SZÉKELY BÉLA
KULCSÁR ISTVAN

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, IV., EGYETEM TÉR 5. SZ.
II. ÉVFOLYAM 3. SZÁM. 1936 OKTÓBER

P 2.80

AZ „EMBERISMERET"

szerkesztősége és kiadóhivatala IV., Egyetem-tér 5. — Telefon (szerkesztőség): 11—82—92 és 12—29—81; (kiadóhivatal): 18—45—84. — Postacsekkszám: 27.342.

A szerkesztésért és kiadásért: *Székely Béla* felelős.

Előfizetési ára P. 8.—. Romániában D. 300. Ausztriában Sch. 10.—. Csehszlovákiában Ck. 60. Évi előfizetés esetén az előfizetési díj négy részletben fizethető meg.

Az EMBERISMERET e számában megjelent külföldi tanulmányait Traub Bella, Lengyel Béla, Kulcsár István és Székely Béla fordították.

Prof. Bronislav Malinovsky tanulmányának címe: „Psycho-Analysis and Anthropology" és a „Psyche" c. angol folyóiratban jelent meg.

Ortega y Gasset tanulmánya önálló részlete a szerelemről írott nagy könyvének.

Fritz Künkel tanulmánya egyik részlete a „Charakter, Liebe und Ehe" című könyvének, amely második, teljesen átdolgozott kiadásában *Verlag von S. Hirzel in Leipzig* kiadásában 1936-ban jelent meg.

Előszó

A tudomány, *Freud* megállapítása szerint, a költőknek engedte át, hogy megmutassák: milyen „szerelmi feltételek" között választják meg az emberek szerelmük tárgyát és a költőkre bízta azt is, hogy fantáziájuk követelményeit és a valóságot összhangba hozzák egymással. Valóban: *Platon* Symposionjának örökéletű megállapítása óta: *„a szerelem olthatatlan vágy a Szépben nemzeni"* *Stendhal* krisztalizációs elmélete, *Schopenhauer* nemi szerelemről írott metapszichológiáján, *Balzac* szerelem-filozófiáján át, a modern gondolkodás egyik nagynak vallott képviselőjéig: *Ortega y Gasset*-ig — kinek a szerelmi párválasztásról írott tanulmányát itt közöljük — a szerelem szinte kizárólag az írók és a filozófusok területe volt, mint ahogyan az irodalom és a művészet is a szerelemben találta meg örök, hosszú századokon át egyetlennek és kiapadhatatlannak vélt forrását. Ez a forrás az emberiség részére: varázsos vizű örömforrás és talán ez a magyarázata annak, hogy minden olyan kísérlet, amely ezt a tudományos kutatás eszközeivel akarta feltárni, befogni és bőbuzogású vizének lefolyását rideg rendszerben levezetni: a legnagyobb ellenállásra talált.

Az emberiség egyik legkérlelhetetlenebb kiábrándítójának, *Freud*-nak tudományos munkássága kellett ahhoz, hogy a természettudományos kutatás eszközeivel a szerelem törvényeit — annyira, amennyire — megismerjük és lehántsuk róla azokat a csillogó burkokat, amelyekkel évezredek költészete és művészete körülvette. A sok csillogás mögött a maga ősi valóságában ott húzódik meg a szexus animális ösztöne, amely az emberiség története óta alig változott. „Maguk a genitálék se csinálták végig az emberi test formáinak szépretörő útját, megmaradtak állati fokukon, mint ahogyan a szerelem alapjában véve ma is ép olyan animális, mint valamikor is volt" — állapítja meg *Freud* s helye is ott van: *inter urinas et faeces.*

A szerelem legősibb és eredendő formája — a pszichoanalizis felfogása szerint — a leánynak az apához, a fiúgyermeknek az anyához való szexuális kapcsolódása, az az Ödipusz-komplexus, amelynek leleplezésére, eltakarására az emberiség, az ősi társadalom első megrezdülésének minden erejét összefogta, amelynek leküzdésére azóta is lelki energiájának javarészét összpontosítja. Ez az emberiség első, ősi szerelme, de ez ismétlődik meg mindannyiunk életében: ez mindannyiunk *első*, soha be nem teljesedő, mindig boldogtalan szerelme, amelynek egész életünkön át mását, egyenértékét keressük. *A szerelem ennek a szurrogatumkeresésnek társadalmasított formája* s mert szurrogatum, mert csak pótléka annak, amit el nem érhetünk, amit meg nem kaphatunk, soha teljes, soha tökéletes nem lehet. „Azt hiszem, — írja megint csak Freud — hogy bármennyire is kiábrándítóan hangzik is, foglalkoznunk kell azzal a lehetőséggel, hogy magának a szexuális ösztönöknek természetében van valami, ami a teljes kielégítés elérésére nem kedvező." *Freud* ezt — megismételjük — azzal magyarázza, hogy a szexuális ösztön végső objektuma sohsem az eredeti (az ödipalis), hanem csak egy szurrogatum, amely egyfelől sohse nyújt teljes értéket, másfelől lehetetlenné teszi, hogy a nemi ösztön maradéknélküli kiélése és a társadalom-szabta követelmények között teljes kiegyenlítődés jöjjön létre. De épen ez a divergencia az emberiség fejlődésének legnagyobb hajtó ereje: ez a sohakinemelégítettség a kultúra örök forrása, az emberiség örök formálója. De *Freud* arra is reámutat, hogy milyen végzetes lenne, ha a szexuális ösztön teljes kielégítettségéhez jutna el: „az emberiség sohse tudna a szerelemtől elszakadni és egyetlen lépést sem tenne, ami fejlődését szolgálja".

Az emberiség őskorának, amely egyben a szerelem történetének őskora is, egyik fejezetét közöljük itt Bronislav *Malinovsky* nagyszabású tanulmányában,

aki a Trobriand-szigetek még mindig meglévő anyajogú társadalmát tanulmányozta és itt kereste az Ödipusz-komplexus ősi, eredeti formáit is. Már ebben, a matriliniális társadalomban is a szerelmi életnek kemény törvényeivel találkozunk, amelyek kérlelhetetlen szigorúsággal állapítják meg az incesztus-tilalmak körét, de e tilalmak körén *kívül* teljes szabadságot nyujtanak arra, hogy a gyermekek a szexuális fejlődés pregenitális fázisain át zavartalanul átjussanak és a nemi-érés időszerűen is egybeessék a nemi tevékenység megkezdésével. Az apajogú-társadalom, amely a magántulajdon kialakulásának külső formája, a nemi érettség és a nemi-tevékenység közé erkölcsi rendszerével *tilalmi időt* iktatott be és a szerelmi életet olyan törvényekkel kötötte meg, amelyek már messze elszakadtak eredeti gyökereiktől. Ez a tilalmi idő döntő szerephez juttatja a szerelemben azt a *fantáziát,* amelynek a végén már szinte az a funkciója, hogy a szexuális kiélést pótolja. (Fel kell itt figyelnünk *Ortega y Gasset* tanulmányának kissé már gyanús megjegyzésére: *„a kéj nem ösztön, hanem sajátságos emberi produktum — akár az irodalom . . . mind a kettőben a fantázia játssza a főszerepet.*") A nő szerelmének ez a tilalmi ideje odavezet, hogy azután sohse tud e tilalmaktól teljesen elszakadni (frigiditás), a férfi pedig szükségszerűen devalválja a nőt, mint szexuális objektumot. Megállapíthatjuk, hogy társadalmunk túllicitálta magát a természetet, amely — *Freud* szerint — amúgy sem engedi meg, hogy az ember szerelmének teljes értékű kielégítéshez jusson.

Ennek kialakulását Sigmund *Freud* arra a nevelésre vezeti vissza, amely ezt a tilalmi időt a szexuális érettség és a nemi tevékenység között „kulturális okokból követeli meg". A mély-pszichológiai kutatás azonban nem állott meg ennél a dogmává merevedett fázisnál s ha megtagadva és az „iskolából" kizártan is, tovább ment egy sorsdöntő lépéssel, amikor világosan *felismerte a társadalomnak azt a hatalmas szerepét, amellyel az ember szerelmi életébe* — a mindenkori uralkodó osztály érdekének szolgálatában — *beleszólt és azt olyan végzetesen formálta ki,* hogy erkölcsi, majd természeti törvénnyé *próbálta emelni azt, ami csak társadalmi fikció.* Ennek a tevékenységnek leleplezésében Wilhelm *Reich* végez úttörő munkát, akinek nevét nem hallgathatjuk el, amikor a szerelem és ösztönélet összefüggéseiről beszélünk. E kötetünk hibájának érezzük, hogy *Reich* munkássága itt nem dokumentálódik; ez rajtunk kívül eső okokból történt.

Alig negyedszázada, hogy *Freud* három értekezése* a szerelemről megjelent. Azóta a pszichoanalitikus kutatás egy más irányból is megközelítette a kérdést, amikor az analitikus nők egész sorát állította munkába, akik magukon át is a pszichológiai szemlélet új lehetőségét nyujtották. *Freud* maga még szinte kizárólag a férfi szerepén át nézi a kérdést és a nő szerelmi probléma-körében a férfiállásfoglalásnak mintegy visszatükröződését, befolyásoló hatását látja csupán. „Nem hangzik valami bátorítóan — írja — és hozzá még paradox is, de mégis meg kell mondanunk, hogy az, aki a szerelmi életében valóban szabad akar lenni és ezzel együtt boldog is: le kell győznie a respektusát a nővel szemben és meg kell barátkozzék az anyával és a nővérrel való incesztus elképzelésével". Freudnak e mondatához egész különös érdekességgel kapcsolódik Theodor *Reik*-nak itt adott közlése, amely az analitikus irodalom feltünő értékű adata.

Az EMBERISMERET új kötete természetesen teljességre nem törekedhetett. Egy egyre hatalmasabb és átfogóbb tudományos kutatás néhány adatát közvetítette csupán s ennek értékeléséhez mindjárt mértéket is adott, amikor eklektikus célkitűzésének megfelelően különböző irányok, felfogások, sőt kutatási területek néhány kiváló reprezentánsát állította egymás mellé.

Székely Béla.

* Beiträge zur Psychologie des Liebeslebens: I. Über einen besonderen Typus der Objektwahl beim Manne. — II. Über die allgemeinste Erniedrigung des Liebeslebens. — III. Das Tabu der Virginität.

Anyajogu család és Ödipusz komplexus.

Irta: *Prof.* **Bronislav Malinovsky** (Oxford).

I.

A szociológiai probléma a pszichoanalizisben.

A pszichoanalizis az orvosi gyakorlatból született és elméletei nagyobbrészt lélektaniak, ám szoros kapcsolatban van két másik tudományággal: a biológiával és a társadalomtudománnyal. Talán épen egyik főérdeme az, hogy az emberről szóló tudomány eme három alcsoportja köré új köteléket kovácsolt. *Freud lélektani* nézetei, a konfliktus, az elfojtás, a tudattalan, a komplexusképzés, — képezik a pszichoanalizis legjobban kidolgozott részét és ezek alkotják tulajdonképeni területét. A *biológiai* tan, a szexualitás és annak viszonya más ösztönökhöz, a libidónak és különböző átalakulásainak fogalma az elméletnek azt a részét alkotják, amely sokkal kevésbé lezárt, ellentétektől és hézagoktól sokkal kevésbé megtisztított és a kritikának — joggal vagy anélkül — sokkal inkább ki van téve. A *szociológiai* szemlélet, amely e helyt leginkább érdekel bennünket, nagyobb figyelmet érdemel. Noha a társadalomtudomány és az embertan nyujtotta a pszichoanalizisnek legtöbb megerősítését és noha az Ödipusz-komplexus tana félreismerhetetlen szociológiai kilátásokkal biztat, sajátságosan ez a szemlélet talált a legkevesebb figyelemre és amennyire talált, annyira is csak a legutolsó időkben.

A pszichoanalitikus tan lényegében a családi életnek az emberi lélekre kifejtett hatásáról alkotott elmélet. Megmutatja, hogy a gyereknek apjával, anyjával, fivérével, nővérével szemben való viszonyában támadó szenvedélyei kitörései, konfliktusai, miképen vezetnek bizonyos állandó lelki beállítottságokhoz, érzelemszisztémákhoz (sentiments) ezekkel a személyekkel szemben; érzelemszisztémákhoz, melyek részben az emlékezetben továbbélve, részben a tudattalanban beágyazva befolyásolják az egyén későbbi életét a társadalomhoz való viszonyában.

Az érzelemrendszer (sentiment) szót abban a kézzelfogható értelemben használtam, amelyet A. F. *Shand* adott neki; tartalmazza tehát mindazt a lényeget, amellyel *Shand* az érzetekről és ösztönökről szóló tanában felruházta. (Shand. The foundation of Character. 2. ed. London, 1920.)

A tan szociális jellege nyilvánvaló: az egész freudi dráma meghatározott típusú szociális közösségen belül játszódik le, a család szűk körében, amely apából, anyából és ezeknek ivadékaiból áll. Tehát a családi *tengelykomplexus* (nuclear family complex) *Freud* szerint az emberi lelkiélet legfontosabb momentuma, egy bizonyos típusú szociális csoportosulás eredménye. Másrészről viszont azok a lelki benyomások, melyeket kiki ifjúkorában nyert, később társadalmi befolyásikat fejtenek ki, azáltal, hogy az egyént képessé teszik bizonyos kapcsolatok alkotására és kialakítják befogadó képességét és teremtőerejét a hagyomány, művészet, gondolkodás és vallás területén.

A szociológia tehát úgy érzi, hogy a tengelykomplexus lélektani tárgyalásához két szociológiai fejezetet kell illesztenie: egy bevezetést, mely számot ad a-

családi befolyások szociológiai természetéről és egy epilógust, amely a tengelykomplexusnak a társadalomra ható következményét elemzi. Ezzel két probléma adódik a szociológus számára.

Első probléma. Ha a családi élet oly sorsszerű jelentőséggel bír az emberi életre nézve, jellege több figyelmet igényel. Mert „a család" nem azonos az összes emberi társadalmakban. Természete változik a nép fejlettségi foka és civilizációjának fajtája szerint és egyugyanazon társadalom különböző rétegeinél sem azonos. A népszerű antropológiának még ma is dívó elméletei szerint a család az emberiség fejlődése folyamán rengeteget változott, az első promiszkuid, szexuális és gazdasági kommunizmuson alapuló formájától, a csoportházasságon alapuló „csoportcsaládon", a punaluaházasságon alapuló vérrokoncsaládon, a nagycsaládon és törzsrokonságon át, egészen a mai társadalmunkban létező formájáig, a monogámián és a *patria potestas*-on alapuló egyéni családig. Ám eltekintve az ilyen antropológiai konstrukcióktól, melyek némi tényanyagot kombinálnak sok hipotézissel, nem kétséges, hogy jelenleg is napjaink vadnépeinek megfigyelésénél nagy eltéréseket figyelhetünk meg a család szerkezetére vonatkozólag. Különbségek állanak fent a *hatalom* eloszlásában és aszerint, hogy ez többé vagy kevésbé az apa, vagy az anya birtokában van, jönnek létre a patriarkátus különböző formái, vagy az anyajog különböző árnyalatai. Figyelemre méltó eltérések vannak továbbá a származás módjának felsorolásában és elnevezésében: egy matrilineáris, amely az apaság nem ismerésén nyugszik és egy patrilineáris ennek a nem ismerésének ellenére; egy patrilineáris hatalmi viszonyok következtében és egy patrilineáris, gazdasági okokból. Ezen felül a település, lakóhely, a gazdasági alap a munka megosztásának megfelelően nagy különbségek vannak az emberi család szerkezetében az emberiség különböző fajainál és népeinél.

Felmerül tehát a probléma: megváltoznak-e a konfliktusok az affektusok és a hajlamok a családon belül, a család alakjával együtt, vagy egyenlők maradnak-e az emberiségen belül? Ha megváltoznak, — mint ahogy a valóságban meg is kell változniok — akkor a családi tengelykomplexus nem maradhat állandó az összes emberi népeknél és fajoknál; különbözőnek kell lennie a családi forma szerint. A pszichoanalitikus szociológia főfeladata tehát, hogy megvizsgálja ezeknek a variációknak a határait; hogy megformulázza, miként felelnek meg a tengelykomplexus egyes fajtái a családi szerkezet fajtáinak; végül hogy megjelölje a családi szerkezet alaptípusait és meghatározza a tengelykomplexus hozzátartozó formáit.

Talán egy kivétellel még nem vetették fel ezt a problémát, legalább is nem kifejezett és direkt módon. Az egyetlen tengelykomplexus, melyet a freudi iskola ismer és általános érvényűnek tekint: az Ödipusz-komplexus, lényegében a mi indoeurópai családunknak felel meg, amely patrilineáris, fejlett patria potestasszal, alátámasztva a római jogtól és a keresztény erkölcstől és megerősítve a jómódú burzsoázia modern európai indusztrializmusa által. Mégis ez a komplexus igényt tart arra, hogy ő minden vad és barbár társadalomnak az alapja. Ez bizonnyal nem lehet helyes. Az első probléma beható vizsgálata fogja megmutatni, mily mértékben helytelen.

Második probléma. Milyen befolyással bír a tengelykomplexus a mitoszok, legendák, mesék keletkezésére, vad és civilizálatlan népek szokásainak bizonyos típusaira, a társadalmi szervezettség bizonyos formáira és a materiális kultúra teljesítményeire. Ezt a problémát a pszichoanalitikus szerzők, akik elméleteiket felhasználták a mitoszok, a vallás és a kultúra kutatásában, világosan felismerték. Ám az arról alkotott elmélet: hogyan befolyásolja a szociális mechanizmus a tengelykomplexus hatalmával a kultúrát és a társadalmat, nézetem szerint nélkülözi a helyes kidolgozást. A legtöbb nézetnek, mely ezt a második problémát

érinti, alapos revizióra van szüksége szociológiai nézőpontból. Aktuális mitológiai problémáknak *Freud-*, *Rank-* és *Jones*-nyujtotta konkrét megoldásai másrészről általában kevés indítékot szolgáltatnak szociológiai és antropológiai kritikára és inkább áll rájok, mint általános megformulázásukra az, hogy a mitosz „a faj százados álma".

A pszichoanalizis annak a hangsúlyozásával, hogy a primitívek érdeklődése önmagukra, valamint környezetük személyeire összpontosul és hogy az libidinézus természetű, megteremtette a primitívek pszichológiájának helyes alapját, mely azideig hamis nézetekbe bonyolódott, melyek többnyire az embernek a természet iránt táplált indulat nélküli érdeklődésére és a lét és a sors fölött folytatott filozófiai spekulációira vonatkoztak. Ám az első probléma félreismerésének és annak az elhallgatott általánosításnak következtében, mely szerint az Ödipusz-komplexus megvan a társadalom minden rétegében, bizonyos hibák csúsztak be a pszichoanalizis antropológiai eredményébe. Nem érhetünk el helyes eredményeket akkor, ha az Ödipusz-komplexust, amely patriarkális, matrilineáris társadalomban igyekszünk megtalálni; vagy amikor a csoportházasság vagy a promiszkuitás elméletével játszunk, mintha nem kellene különösen elővigyázatosaknak lennünk azokkal a feltételekkel szemben, amelyek annyira vadidegenek a mi családi formánktól, úgy amint az a pszichoanalitikus gyakorlatból ismeretes előttünk. Ezekbe az ellenmondásokba keveredve, az antropologizáló pszichoanalitikus elméleti általánosításokat követ el a primitív horda bizonyos típusaival, vagy a totemisztikus áldozattal, vagy a mitosz álomjellegével kapcsolatban, általánosításokat, amelyek magukban is összeegyeztethetetlenek a pszichoanalizis alapelveivel.

Ez az értekezés a vadakon tett közvetlen észlelés kapcsán történő kisérlet az első probléma kifejtésére: hogyan függ a tengelykomplexus a család szerkezetétől. A második probléma tárgyalását egy későbbi közlemény számára tartjuk fenn.

II.

A család szerkezete a patriarkális és az anyajogú társadalomban.

Hozzáfogunk hát az első probléma megvizsgálásához és azt kutatjuk, mi módon befolyásolja és módosítja a tengelykomplexus a család szerkezetét egy adott társadalmon belül. Legjobb út lesz, ha a konkrét anyagon kezdjük, követjük a tengelykomplexus kialakulását egy tipikus családi élet folyamán, még pedig összehasonlítva különböző civilizációs típusokban. Nem szándékozom az emberi család összes családi formáit tekintetbe venni, csupán két személyes megfigyelésemből ismert típust hasonlítok össze részletesen; a modern civilizáció apajogú társadalmát és bizonyos észak-nyugat-melanéziai szigetközösségek matrilineáris családját. Mégis, ez a két fajta család képviseli talán a két legszélsőségesebben különböző típust, amely az empirikus megfigyelés számára egyáltalán hozzáférhető, ezért nagyon jól meg fog felelni célunknak. Szükséges azonban néhány bevezető szóval ismertetni az Északnyugat—Ujguineában (vagy Északnyugat—Melanéziában) lévő *Trobriand* szigetek benszülött lakosságát, amely összehasonlító szembeállításunk egyik tagját fogja képviselni.

Ezek a benszülöttek matrilineárisak, azaz olyan társadalmi rendben élnek, amelyben a rokonságot egyedül az anyától számítják, az utód- és az örökösödési jog anyai vonalon érvényes. Ez annyit jelent, hogy a fiú, vagy a lány az anya családjához, klánjához, közösségéhez tartozik; hogy a fiú az anya fivérének lesz utóda méltóságaiban és társadalmi helyzetében; és hogy a gyerek földbirtokot és ingóságokat nem az apjától, hanem anyai nagybátyjától örököl. A Trobriand szigeteken tényleg minden férfi és minden nő házasságot alapít a gyerekkori szexuá-

lis játékokak egy periódusa után, melyben a szerelmesek állandóbb viszonyban élnek együtt, vagy három másik fiatal párral osztva meg egy „legényotthont“. A házasság — eltekintve a főnökökétől, akiknek több feleségük van — monogám. Állandó összeköttetés szexuális kizárólagosságot tételez fel, közös gazdasági létet, független háztartást, kivülről, első tekintetre a felületes szemlélő a mi házassági intézményünk tökéletes másának nézné. A valóságban azonban egészen eltérő természetű. Mindenek előtt a férj nem számít a gyerek apjának abban az értelemben, ahogy mi használjuk ezt a szót; fiziológiásan semmi köze nincs annak a születéséhez a benszülöttek nézeteinek megfelelően, akik előtt a fizikai apaság teljesen ismeretlen. A gyerekek a benszülöttek hite szerint, mint apró szellemek kerülnek az anya ölébe, amit általában az anya egyik elhalt rokona hatásának tulajdonítanak. A férj dolga azután a gyereket védeni, ápolni és gondozni, „karjaiba venni“, amikor megszületett, ám nem az övé abban az értelemben, mintha része lenne nemzésükben.

Az apa tehát egy szeretett, jóakaratú barát, de semmi értelemben nem elismert rokona a gyereknek. Idegen, akit bizonyos tekintély illet meg a gyermekhez való személyes viszonyából kifolyólag, ám nem a családban elfoglalt társadalmi helyzetéből. Valódi rokonság, vagyis az anyag azonossága „az egy hús-vér“ csak az anyával kapcsolatban áll fenn. A gyerekek fölötti tekintélyt az anya fivére gyakorolja, ez pedig a szigorú tabu következtében, amely kizárja a fivér és a nővér közti baráti kapcsolatot, vele vagy házának népével nem lehet intim viszonyban. Az anya elismeri a fivér tekintélyét és úgy hajlik meg előtte, mint a főnök előtt, ám gyengédségi viszony nem állhat fenn kettőjük között. A gyerekek azonban a báty örökösei és utódai és ő gyakorolja fölöttük a közvetlen *protestást*.

A fivér halálakor földi javai a nővér birtokába mennek át és életében át kell adnia neki azokat a különös képességeket, melyeknek birtokában van: táncokat, dalokat, mágiákat és művészeteket. Ő látja el nővérét és annak háztartását élelmiszerekkel, kerti terményeinek nagyobbik része hozzájuk vándorol. Apjukban tehát a gyerekek csupán a szerető védelmezőt és a kedves pajtást látják. Az anya bátyja képviseli a fegyelem, a tekintély és a végrehajtó hatalom alapelveit a családon belül.

A nő magatartása férjével szemben egyáltalán nem alárendelt. Megvan a maga birtoka és a maga magán és nyilvános befolyási köre. Nem fordul elő, hogy a gyerekek anyjukat az apától megfélemlítve látnák. Másrészről, az apa csak kis mértékben a kenyérkereső, főképen nővére számára kell dolgoznia, miközben a gyerekek is tudják, hogy ha felnőnek, sorjában nővéreik háztartása számára fognak dolgozni.

A házasság patrilokális, azaz a leány követi férjét annak házába és belép annak közösségébe, ha másikból származik, amint ez általában szokásos. Ennek megfelelően a gyerekek olyan közösségben nőnek fel, amelyben jogilag idegenek, amelyben nincs joguk birtokra, nem részesek a falu hírében és nevében, mert hiszen hazájuk, lokálpatriotizmusuk hagyománnyal átszármaztatott középpontja, annak birtoklói: másutt vannak. Őseik, akikre büszkék, másutt éltek. Ebből a kettős befolyásból érdekes kombinációk és bonyodalmak keletkeznek.

Már a korai korban elválasztják a családban az egy anya fiait és leányait és szigorú tabu következtében megtiltják közöttük az intim viszonyt. Mindenekelőtt pedig nem engedik meg, hogy bármi is, ami a nemi élettel összefügg valaha is, közösen érdekelje őket. Ebből adódik az, hogy noha valóságban a fivér az a személy, aki tekintélyben a nővér fölött áll, a tabu megtiltja neki ennek a tekintélynek a gyakorlását, ha nővére házasságáról van szó. A beleegyezés, vagy visszautasítás joga ezért a szülőket illeti meg és az apa, az anya férje bír tehát leánya házasságának kérdésében a legtöbb tekintéllyel.

A különbség két család között, melyeket szembe állítottunk, kezd tehát világos lenni. Nálunk, a normális családban a férjet és apát elláttuk tekintéllyel és hatalommal, amit a társadalom támaszt alá. Megvan az a gazdasági berendezésünk is, melynek folytán ő a kenyérkereső és gondoskodását — legalább is névleg — tetszése szerint megvonhtja, vagy nagylelkűen élhet vele. A Trobriandokon viszont ott van a független anya, férjét a gyermekek nemzésével egyáltalán nem hozzák kapcsolatba, nem ő a kenyérkereső, magántulajdonát nem hagyhatja a gyerekekre és nincs társadalmilag alátámasztott tekintélye fölöttük. Ezzel szemben az anya hozzátartozói hatalmas befolyással bírnak; különösen a fivér, aki a tekintély képviselője, a család táplálója és az ő birtokait öröklik a fiúk halála után. Igy a társadalmi élet és a családi forma képe egész más vonásokat tüntet fel.

Míg a családi életnek a matrilineáris társadalmon belül megejtett vizsgálata érdekesnek látszott, úgy tünik, mintha fölösleges volna a mi családi életünknél időzni, minthogy ezt mindnyájan jól ismerjük és az újabb pszichoanalitikus irodalom oly sűrűn ábrázolja. Ám mindenekelőtt fontos jelentőséggel bír, hogy egy tüzetesen összehasonlító értekezésben az összehasonlítás egyes tagjait tisztán szem előtt tartsuk; és továbbá, minthogy a fentebb nyujtott matrilineáris adatokat különleges antropológiai munkamódszerekkel nyertük, elengedhetetlen, hogy az európai anyagot is hasonló formába hozzuk, mintha hasonló módszerekkel nyertük és antropológiai szempontból selejteztük volna ki. Meg kell ismételnem: semmiféle pszichoanalitikai szemléletben nem találtam közvetlen, vagy következetes utalást a szociális környezetre, még kevésbé annak a kutatását, hogyan változnak a tengelykomplexus és annak hatásai az egyes társadalmi rétegek szerint a mi társadalmunkban. Mégis nyilvánvaló, hogy az infantilis konfliktus a gazdag polgár luxuriózus gyerekszobájában nem ugyanaz, mint a paraszt kunyhójában, vagy a szegény munkás egyszobás lakásában. Épen a pszichoanalitikus tan helyességének megszilárdítása szempontjából volna fontos a legalacsonyabb és legműveletlenebb osztály vizsgálata, ahol a dolgokat nevükön nevezik, ahol a gyerek állandó kontaktusban van szüleivel, ugyanabban a szobában lakik és eszik, ugyanabban az ágyban alszik, ahol szülőpótlék nem komplikálja a képet, nem mérsékli a konfliktusok brutalitását jómodor és ahol a mindennapi élet kis féltékenykedései és versengései az ellenségesség részben elfojtott volta ellenére is hangos harci zajjal járnak.

Hozzáfűzhetjük még: ha a tengelykomplexust és a biológiai valóságba mélyedt gyökereit a folklórra alkalmazva vizsgáljuk, különleges fontossággal bír, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül a parasztokat és a műveletlen tömegeket. Mert a népi hagyományok olyan feltételek között keletkeznek, melyek közelebb állanak a keleteurópai paraszt és a szegény kézműves életfeltételeihez, mint a modern Bécs, London, vagy New-York túltáplált és elfinomult néprétegeiéhez.

Hogy az összehasonlítási alapot egészen világossá tegyük, a gyermekség történetét periódusokra osztom és a következő fejezetekben minden egyes periódust külön kezelünk. A családi élet fázisainak tiszta megkülönböztetése fontos a tengelykomplexus tárgyalásánál, mert a pszichoanalizis — és ép ez egyik főérdeme — fényt derített az emberi lelkiélet rétegzettségére és megmutatta, menynyire függ a gyerek fejlődésének egyes fázisaitól. A szexualitás meghatározott periódusai, a krizisek, az azokat kísérő elfojtások és amnéziák, amelyek bizonyos emlékeket a tudattalanba száműznek, mindez a gyerek életének periódusokba való tiszta felosztásához vezetett. Jelenlegi célunknak megfelel, ha négy periódust különböztetünk meg a gyerek fejlődésében, melyeket biológiai és szociológiai kritériumok határoznak meg.

1. *Csecsemőkor,* az a periódus, melyben a kicsike a táplálék végett az anya-

mellre van utalva és biztonsága végett a szülők védelmére; amelyben még nem tud önállóan mozogni, sem kívánságait és gondolatait kifejezni. E korszak határainak tekinthetjük a születést és az elválasztást. Vad népeknél ez a szakasz 2—3 évig tart. Civilizált közösségekben sokkal rövidebb, általában csak egy évig szokott tartani. Előnyösebb, ha a gyerekkori fázisok felosztásánál a természetes határokhoz tartjuk magunkat. A gyerek ebben a korban fiziológiásan van összekötve a családdal.

2. *A bébikor*, az az idő, amelyben a fiú vagy a lány, bár még anyjához kötve és önálló életre képtelenül, tud már mozogni, beszélni és szabadon játszadozni. Ennek a periódusnak tartamát 3—4 évre becsülhetjük és a gyereknek mintegy hatodik életévéig tart. Ez az életkor hozza meg a családi kötelék első meglazulását. A gyerek megtanul a családtól eltávolodni és önmaga számára elégnek lenni.

3. *A gyerekkor*, a relatív függetlenség elérése, a kószálás, a más gyerekekkel való játék kora. Ez az a kor, amelyben az összes fajoknál és osztályoknál elkezdődik a gyerek teljes hozzátartozása a közösséghez. Egyes vadnépeknél már elkezdik az avatás előkészítését. Másoknál, szintúgy a mi parasztjainknál és munkásainknál is már utalnak a gyerek eljövendő gazdasági exisztenciájára. Civilizált közösségek tagjainál ebben a korban kezdődik az iskolai oktatás. Ez a családtól való második elszakadási periódus és ez a pubertásig tart, amely a természetes határt képezi.

4. *A serdülőkor* (adolescence) a fiziológiás pubertástól a teljes szociális érettségig. Sok vadnépnél erre az időszakra esnek a legfontosabb felavatási ritusok, más törzseknél ez az a kor, amelyben a törzsi jog és rend kiterjeszti hatását az ifjúra és a hajadonra. A modern, civilizált közösségekben ez a második és magasabb iskoláztatás ideje, vagy az életfeladatokra való előkészület egyéb lezárásáé. Ez a családi légkörből való teljes felszabadulás korszaka és úgy a vadaknál, mint a mi alacsonyabb osztályainknál normálisan a házassággal és új család alapításával végződik.

III.

A családi dráma első fázisa: az anya és a gyermek boldog kapcsolata a matrilineáris és a patrilineáris családban.

Általánosan jellemző az emlősökre, hogy a kölyök születésével nem lesz szabaddá és függetlenné, hanem táplálkozás, biztonság, meleg és testi tisztaság tekintetében az anya gondozására van utalva. Ennek különböző testi berendezések felelnek meg úgy az anyánál, mint a gyereknél. Az anya részéről élénk, ösztönös érdeklődés áll fenn fiziológiásan a gyerek iránt, a gyermeknél vágyódás az anyai szervezet, testének melegsége, ölelései és mindenekelőtt a tej és mellének érintése után. Legfeljebb az anyai szenvedély szelektív jellege szükíti be a viszonyt, — az anya számára csak saját ivadéka kedves, míg a csecsemő minden szoptató asszony mellével megelégszik. Azonban csakhamar a csecsemő is megtanul különbséget tenni és hajlama épenolyan exkluzív és egyéni lesz, mint az anyáé. Igy teremt a születés az anya és gyermeke közt életreszóló kapcsot.

Ez a kapocs mindenekelőtt azon a biológiai tényen alapul, hogy fiatal emlősök nem élhetnek őrizet nélkül és így a faj élete egy hatalmas ösztöntől függ, az anyai szeretettől. Ám a társadalom igyekszik beavatkozni és gyenge *placet*-ját a természet hatalmas szavához hozzáadni. Minden emberi — akár vad, akár civilizált — társadalomban tudomást vesznek az erkölcsök, a jog, a morál, helyenként még a vallás is az anya és gyermeke közti kötelékről, általában már a kezdődő terhesség korai szakában. Az anyáknak, néha az apáknak is, különböző

tabukat és magatartási szabályokat kell követniök, vagy ritusokat elvégezniök, amelyek az anyaölben rejtőző új élet jólétére vonatkoznak. A születés mindig fontos szociális esemény, sok szociális szokás halmozódik körülötte, melyek gyakran vallásos jellegűek. Igy tehát még a legtermészetesebb és legközvetlenebb biológiai köteléknek is, amely az anya és a gyermek között áll fenn, megvan a szociális determináltsága, épúgy, mint a fiziológiás és emiatt nem is írható le anélkül, hogy ne utalnánk arra a befolyásra, amelyet hagyomány és szokás fejtenek ki a közösségre.

Most röviden összefoglalva jellemezzük az anyaság együttmeghatározóit a magunk társadalmában. Az anyaság a civilizációnak erkölcsi, vallásos, sőt művészi ideálja is; a terhes nőt a jog és a szokások előnyben részesítik, mintegy szentnek tekintik és maga is büszkeséget és boldogságot kell érezzen állapota fölött. Arról, hogy ez az ideál megvalósítható, történelmi és néprajzi tények tanuskodnak és még a modern Európában is megvalósítják a lengyelországi ortodox zsidó közületek; ezeknél a terhes asszony igazi tisztelet tárgya és ő maga is büszke állapotára. A keresztény európai társadalomban a terhesség az alacsonyabb osztályoknál mégis nehéz tehernek számít, a jómóduaknál pedig zavarok, kényelmetlenségek forrása és a szokásos társadalmi életből való számüzetést vonja maga után. Minthogy a pszichoanalizis felismerte az anya szülés előtti beállítottságának jelentőségét a gyermek iránti későbbi érzelmekre és mivel ez a beállítottság a környezet szerint változik és társadalmi értékektől függ, fontos, hogy erre a szociológiai problémára utaljunk.

Az anyának a szülésnél tanúsított biológiai magatartását és ösztönös impulzusait a társadalom jóváhagyja és megerősíti. Sok szokásában, erkölcsi törvényében és ideáljában a társadalom az anyát a gyerek dajkájává teszi meg és pedig általánosan úgy a magasabb, mint az alacsonyabb rétegekben. Európa legtöbb népénél. Mégis még ebben az olyan alapvető és biológiailag annyira biztosított viszonyban is a szokás-erkölcs és a morális lazaság bizonyos társadalmakban jelentős eltéréseket enged meg. Igy fennáll az a barbár rendszer, hogy a gyereket első életéve tartamára „kiadják" valami megfizetett nevelőanyának. Ez a szokás valaha uralkodó volt a francia középosztálynál. Csaknem olyan barbár az a rendszer is, hogy az anyamell kímélése végett dajkát tartanak, vagy a gyereket mesterségesen táplálják, ami azelőtt a jómódú körökben uralkodó volt, ma azonban, amennyiben nem feltétlenül szükséges, ismét természetellenesnek bélyegzik. Itt járulhat ismét hozzá a szociológus a maga részéről az anyaság hű ábrázolásához, minthogy az a nemzeti, gazdasági és morális különbségek szerint változik.

Most vegyük szemügyre ugyanezt a viszonyt egy matrilineáris társadalomban a Csendes Óceán partjain. A melanéziai asszony változatlanul forró szeretetet tanúsít gyereke iránt és a körülvevő társadalom megerősíti érzésében azzal, hogy hajlamait az erkölcs és szokás erejével megerősíti és idealizálja. Az anya a terhesség első pillanatától kezdve vigyáz gyermeke egészségére azáltal, hogy egy csomó étkezési tabut és más elővigyázatossági szabályt tart be. A terhes asszonyt a szokás szerint tiszteletreméltónak tekintik. Ez olyan ideál, amely e benszülöttek tényleges magatartása és érzelmei következtében meg is valósul. Az első terhesség alkalmából egy gondosan kidolgozott szertartást végeznek el, amely bonyolult és kissé homályos célú ugyan, azonban hangsúlyozza az esemény fontosságát és a terhes nőnek bizonyos megkülönböztetést és tiszteletet kölcsönöz.

A születés után az anyát és gyermekét mintegy egy hónap tartamára elkülönítik, miközben az anya állandóan maga gondozza és táplálja a gyereket. Ebben az időben csak bizonyos nőrokonok léphetnek be a kunyhóba. Adoptálás normális körülmények közt igen ritka és még ebben az esetben is általában csak akkor adják át a gyereket, ha az már el van választva. Soha nem adoptálják idegenek,

hanem kizárólagosan a legközelebbi rokonok. A magatartási szabályoknak egész sora, úgymint az anya és gyerek rituális lemosásai, az anya által követendő speciális tabuk, bemutatkozási látogatások, az anya és gyermeke köré olyan szokásokból álló köteléket fonnak, amely a természetes kötelékhez hozzájárul.

Igy tehát, mind a két társadalmi rendben az ösztönök biológiai voltához hozzájárulnak a morál, szokáserkölcs és hagyomány társadalmi erői és mindkét tényező egyazon irányban hat azáltal, hogy az anyát és gyermekét egymáshoz kötik és teljes teret nyujtanak az anyaság indulati intimitásainak. A szociális és biológia erőknek ez a harmóniája teljes kielégülést és legmagasabb gyönyört nyujt. A társadalom együttműködik a természettel abban, hogy az anyai test feltételeit, amelyeket a szülés megszakított, ismét helyreállítsa. Dr. *Rank* egyik munkájában („Das Trauma der Geburt"), amely kétségtelenül nagy értékkel bír a pszichoanalizis fejlődésére, kiemeli az anyai testben töltött lét és visszaemlékezésének rendkívüli jelentőségét a későbbi életre. Ugylátszik, hogy a születés utáni első hónap a biológiai és társadalmi erők összműködése következtében hasonló gyönyörállapotot teremt, amelyet az elválasztás traumája szakít meg. Ettől, a dolgok ilyen állásától eltérő kivételek csak a civilizált társadalom magasabb osztályainál akadnak.

Sokkal nagyobb a különbség az *apaság* tekintetében a gyerekkori periódusban a patriarkális és matrilineáris család között. Várakozás ellenére ugyanis abban a primitív társadalomban, amelyben az apaság fizikai köteléke ismeretlen és anyajog uralkodik, az apa mégis sokkal intimebb viszonyban van gyermekeivel, mint általában nálunk. A mi társadalmunkban ugyanis az apának tényleg kevés dolga van az egész kicsi gyerekkel. A szokás és erkölcs távoltartja a jómódú apát a gyerekszobától, míg a paraszt és a munkás a 24 óra legnagyobb részében az anyának engedi át a gyereket. A melanéziaiaknál, mint tudjuk, az „apaság" tisztára csak társadalmi viszony. Ennek a viszonynak egy része épen a feleség gyermekeivel szemben való szolgálattételben áll; az apa arravaló, hogy a gyereket „karjába vegye". Ez olyan szólásmód, melyet már idéztünk. Néki kell hordoznia, ha az anya már elfáradt és néki kell segítenie a táplálkozásnál, amely a melanéziaiaknál részben mindig mesterséges. Ő gondoskodik a gyerekek természetes szükségleteiről, ő tisztogatja őket és a benszülöttek nyelvében sok sztereotip fordulat van, amely az apaság fáradalmaira és épen ezért a kötelező hálára céloz. A Trobriand-szigeti tipikus apa nehézmunkás és lelkiismeretes gyermekgondozó és ezenközben azokat a kötelességeit teljesíti, melyeket a társadalmi hagyomány fejez ki. A mi társadalmunkban az apának ezekben a dolgokban semmi helye sincs és legjobb esetben is csak alárendelt szerepe van. A Trobriand szigeteken sokkal aktivabb szerepet játszik, ami mindenekelőtt azért fontos, mert ez sokkal tágasabb teret engedélyez számára gyermekeivel szemben való érzelmi kapcsolatok megteremtésére. Mindkét társadalmi rendben ezen a fokon, kevés kivétellel, nincs tere a biológiai tendencia és a társadalmi feltételek közti konfliktusoknak.

IV.

Az első konfliktus a patriarkális és a harmónia megmaradása a matrilineáris családban.

Elérkeztünk ahhoz a periódushoz, melyben a gyerek már elválasztatott, megtanul járni és beszélni kezd. Biológiailag elérte az anyától való függetlenséget, de csak fokozatosan. Nem kevésbé csüng az anyján, mint azelőtt, állandóan forrón vágyja jelenlétét, teste érintését és gyengéd ölelését.

Ez a természetes biológiai tendencia, azonban a mi társadalmunkban, akár-

melyik fokon is a gyerek kívánságainak akadályok állnak az útjába. Mindenekelőtt emlékezzünk arra, hogy ezt a korszakot az elválasztás vezeti be. Ez megszakítja, vagy legalább is beszűkíti az infantilis élet gyönyörös harmóniáját. A magasabb osztályokban az elválasztást fokozatosan és mérsékletesen készitik elő, úgy hogy általában megrázkódtatás nélkül folyik le. Azonban társadalmunk alacsonyabb osztályainak asszonyainál az elválasztás gyakran kínos megrázkódtatás az anya és minden bizonnyal a gyerek részére is. Később az anya és gyerek intimitásának más akadályai lépnek fel. Egyébként is utóbbinál ezen a fokon figyelemreméltó változások következnek be. Függetlenebb lesz mozgásában, képes egyedül táplálkozni, egyes érzéseit és gondolatait ki tudja fejezni, kezd érteni és megfigyelni. A magasabb osztályokban a gyerekszoba berendezése lassanként elválasztja az anyát gyermekétől. Ez nem okoz megrázkódtatást, ám a gyerek életében valami hiányt, valami vágyat, kielégítetlen szükségletet hagy hátra. Az alacsonyabb osztályoknál, ahol a gyerek a szülőkkel osztja meg ágyát, bizonyos időponttól kezdve zavarok forrásává, akadállyá válik és durva és brutális visszautasításokban részesül.

Hogyan áll ebben az életkorban az anyaság Ujguinea korallszigetein, összehasonlítva a miénkkel? Mindenekelőtt az elválasztás sokkal későbbi életkorban következik be, olyan korban, amikor a gyerek már független, képes futkározni, valóban mindent eszik és már más érdeklődései vannak. Az elválasztás abban az időpontban történik, amikor a gyerek az anyamellet nem kivánja többé, nincs is szüksége rá, úgy hogy az első megrázkódtatás ki van kapcsolva.

A „matriarkátus“ az anya uralma, egyáltalán nem tételez fel valami borzalmas rettenetes férfias-nő-anyát. A trobriandi anya hordozza gyerekeit, becézi őket és most is épen olyan szeretettel játszik velük, mint ahogy a gyermekség első periódusában, amint azt az erkölcsök meg is követelik. A gyerek a jog, az erkölcsök és szokások következtében szorosabban van hozzákötve, mint férje, akinek jogai alá vannak rendelve az utódokéinak. A házastársi kapcsolatok „alkovlélektana“ tehát itt eltérő jellegű és a gyereknek az apa által való kiszoríttatása semmiképen sem tipikus jelenség, ha ugyan egyáltalán előfordul. A tipikus európai anyával szemben másik különbség, hogy Melanéziában az anyák sokkal elnézőbbek. Minthogy a gyereket csak keveset fegyelmezik és erkölcsi nevelés alig létezik (és amennyiben igen, későbben kezdődik és más személy: az anyai nagybácsi részéről) alig van helye a szigorúságnak. Az anyai fegyelemnek ez a hiánya egyrészről kizárja a szigorúság minden elfajulását, ahogy az nálunk néha előfordul, másrészről a gyereknél csökkenti az érdekeltség érzését, azt a kívánságot, hogy az anya tetszését elnyerje, elérje dicséretét, ami nálunk a gyermeki érzések egyik legerősebb kapcsa és nagy lehetőségeket nyújt a későbbi élet állandó viszonyainak kialakítására.

Áttérve az apai viszonyra azt látjuk, hogy az apa a mi társadalmunkban tekintet nélkül nemzetiségére, vagy társadalmi osztályára, patriarkális helyzetnek örvend. Ő a család feje, ő a mértékadó a leszármazásban és ő a gazdasági eltartó is. Abszolút uralkodó lévén a családban, könnyen zsarnokká is válhat, ami állandó súrlódásokat okoz maga és felesége és gyermekei között. A részletek a szociális környezettől függenek. A nyugati civilizáció jómódú családainál a gyereket mindenféle gyerekszobaberendezésekkel gondosan elválasztják apjától. A gyerek noha állandóan a gyerekszobában van, általában az anyjára hallgat, ő ügyel fel rá és ezekben az esetekben változatlanul őrzi meg helyét a gyerek érzelemvilágában. Az apa ellenben csak ritkán jelentkezik a gyerek láthatárán belül és ha igen, akkor is csak mint néző és idegen, aki előtt a gyerekeknek parádézniok kell és jól kell viselkedniök. Ő a tekintély forrása, a büntetések eredete és ezáltal mumussá válik. Az eredmény többnyire valami vegyesképződmény: ő a

tökéletes lény, akinek jóérzése végett kell, hogy minden a legjobban történjék és egyben ő a mumus, akitől a gyerek fél és akinek a kényelmére van — a gyerek elképzelése szerint — az egész háztartás berendezve. A szerető és rokonszenves apa, mint félisten játssza itt a szerepét. A fontoskodó, merev, vagy tapintatlan a gyerekszobában csakhamar gyanút, sőt gyülöletet arat. Az apához viszonyítva az anya a közvetítő, aki néha kész arra, hogy a gyereket a magasabb hatóságnál feljelentse, máskor ellenben közbelép a büntetés ellen.

Más a kép, még ha az eredmények nem is különbözők, az egyszobás és egyágyas háztartásokban Közép- és Keleteurópa szegény parasztságánál és az alsó munkásosztálynál. Az apa közelebbi kontaktusba jut gyermekével, amely csak ritka körülmények között eredményez nagyobb vonzalmat, hanem többnyire inkább heves és krónikus surlódásokhoz vezet. Ha az apa fáradtan hazatér munkájából, vagy részegen a kocsmából, rosszkedvét megfélemlített családján, feleségén és gyermekein tölti ki. Nincs olyan falu, olyan nagyvárosi szegénynegyed, ahol ne volnának a patriarkális kegyetlenség esetei feltalálhatók. Saját emlékezetemből számos esetet ismerek, amelyben a paraszti apa, ha részegen hazatér, a gyerekét csupa időtöltésből elveri, vagy az ágyból kicibálja és kikergeti a hideg éjbe.

Még a legjobb esetben is, ha az apa a munkából hazatér, a gyerekeknek nyugton kell lenniök, a lármás játékokat beszüntetniök és az öröm és szomorúság spontán gyermeki kitöréseit elnyomniok. Az apa, a szegény házakban is, a büntetések legfőbb forrása, miközben az anya mint közvetítő szerepel és gyakran a gyermekeket érő bánásmódban kell osztozkodnia. A szegény házakban ezenfelül az apának, mint eltartónak gazdasági szerepét és szociális hatalmát sokkal hamarább elismerik és ez époly mértékben hat, mint személyi befolyása.

A melanéziai apa szerepe ebben az életszakban teljességében különbözik az európai patriarkáétól. Fentebb röviden vázoltam erősen különböző apai és férji szociális helyzetét és azt a szerepét, melyet a háztartásban visz. Nem feje a családnak, származását nem adja tovább gyerekeinek, nem ő a főeltartó. Ez teljesen megváltoztatja jogi helyzetét és feleségéhez való személyes beállítottságát. A trobriandi ritkán civakodik feleségével, szinte sohasem kísérli meg brutalizálni, semmiesetre sem gyakorolhat fölötte állandó zsarnokságot. A benszülött jog és gyakorlat magát a nemi érintkezést sem tekinti a nő kötelességének és a férj jogának, mint a mi társadalmunkban. trobriandi benszülöttek ennek a hagyományos nézetnek hódolnak, hogy a férfi adósa az asszonynak kapott szexuális szolgálataiért, hogy azt ki kell érdemelni és meg kell fizetni. Egyik eszköz pedig és valóban a legfontosabb fizetség, a gyerekek mellett töltött szolgálattevés és velük szemben tanúsított érzelem. A benszülötteknek sok szólásmondása van, melyek szabad, népszerű módon fejezik ki ezeket az elveket. A csecsemővel szemben a férjnek pesztonkának kell lennie, gyengédnek, szeretőnek; később, a gyerekkor elején játszik a gyerekkel, hordozza és annyi szórakoztató foglalatoskodásra és játékra tanítja, amennyire csak fantáziája engedi.

Igy játszanak a hagyományok (jog, erkölcsök és szokások) és a társadalmi szervezet összes erői közre abban, hogy a férfinak férji és apai szerepében egész más beállítottságot kölcsönözzenek, mint a patriarkáé. Noha ez elvont módon van meghatározva, egyáltalán nem törvényszerű, élettől elvonatkoztatott elv. Kifejezésre jut a mindennapi élet minden apróságában, áthatja az összes családon belüli viszonyokat és keletkező érzelmeket. A gyerekek sohasem látják anyjukat brutalizálva, vagy férjétől való nyomorult függőségben, még akkor sem, ha közrendű létére főnök felesége. Soha nem érzik magukon apjuk kezének súlyát; nem rokonuk, nem tulajdonuk, sem jótevőjük. Nem támaszthat velük szemben követelményeket és előjogokat. Mindennek ellenére, mint minden normális apa a

világon, meleg érzéssel viseltetik irántuk és ennek, valamint hagyományos kötelességének következtében igyekszik szeretetüket elnyerni és befolyását kiterjeszteni rájuk.

Ha összehasonlítjuk az európai apaságot a melanéziaival, fontos, hogy a biológiait épúgy szem előtt tartsuk, mint a szociológiait. Biológiailag az átlagos embernél kétségtelenül fennáll egy tendencia a gyermekei iránti pozitív, gyengéd érzelemre. Ám ez a tendencia nem látszik elég erősnek arra, hogy ellensúlyozza mindazt a kényelmetlenséget, amelyet a gyerek a szülőnek okoz. Mikor tehát a társadalom közbelép és az egyik esetben kijelenti, hogy az apa az úr és a gyerekek az ő kedvéért, öröméért és hiúságáért vannak, akkor ez a szociális tény megközelíti a helyes egyensúlyi állapotot a természetes pozitív hajlam és a terhekkel szemben érzett természetes idegenkedés között. Midőn viszont másrészről a matrilineáris társadalom nem ad az apának előjogokat és kiváltságokat gyermekei érzelmeire nézve, ki kell hát érdemelnie azokat és minthogy viszont ugyanabban a civilizálatlan társadalomban idegei, ambiciói és gazdasági felelőssége kisebb feszültségnek van kitéve, inkább van abban a helyzetben, hogy apai ösztöneinek áldozzon. Ilyenképen a mi társadalmi helyzetünkben a biológiai és társadalmi erők közti egyensúly, amely a legkorábbi szakban kielégítő volt, a második gyermeki periódusban harmóniájában hiányokat kezd mutatni. A melanéziai társadalomban a harmonikus viszonyok továbbra is megmaradnak. Az apajog, mint láttuk, nagy mértékben forrása a családi konfliktusnak, mert az apának olyan társadalmi jogokat és előjogokat juttat, melyek sem biológiai hajlamával nincsenek viszonyban, sem pedig személyes hajlamaival, melyeket gyerekeivel szemben érez és amelyeket bennük kelthet.

V.

Az infantilis szexualitás a vadak és a civilizáltak gyerekeinél.

Ha ugyanarra a területre is mentem, mint Freud és a pszichoanalitikusok, mégis azon igyekeztem, hogy a szexualitás problémája elől kitérjek és pedig részben azért, hogy kiemeljem kutatásaim szociológiai nézőpontját, részben, hogy elkerüljem az olyan vitás kérdéseket, mint az anya-gyermek viszony, a libidó stb. Ám ebben a szakban, midőn a gyerek elkezd önállóan játszani és érdeklődni kezd környezete személyei és eseményei iránt, már olyan formában nyilvánul meg a szexualitás, amely már a külső szociológiai megfigyelés számára is hozzáférhető és a családi életet egyenesen érinti. Az európai gyerekek lelkiismeretes megfigyelője, mégpedig olyan valaki, aki saját gyermekkorát nem feledte el, el kell, hogy ismerje, hogy bizonyos korban, kb. a 3. és 4-ik életév között, meghatározott fajta érdeklődés és kiváncsiság ébred fel. Távol a normális megengedett és „jó" dolgoktól, szégyelt vágyak, titkos érdeklődések és földalatti impulzusok világa különül el. A dolgoknak két kategóriája kristályosodik ki az „illő" és az „illetlen" kategóriái, melyeknek rendeltetésük, hogy az egész életen át fennmaradjanak. Némely egyénnél az „illetlen" tökéletesen elnyomatik és az illendőség igazi értékei a puritanizmus rosszindulatú „erényeivé" vagy — ami még visszataszítóbb — a konvencionális erkölcs szemforgató álszenteskedésévé túlzódnak. Másoknál, a természetesen illendőt túlburjánozza a pornografikus kielégülés többlete és a másik kategória, az „illetlen", épen a szellemet tölti meg csiklandozásaival.

A második gyermekkori periódusban, amelyet most tekintettünk át, sémánk szerint a negyedik és hatodik életév között az „illetlen" a kiürítő működések iránti érdeklődéssel, magamutogatással, sikamlós tárgyú gyermekjátékokkal,

gyakran kegyetlenséggel van egybekötve. A nemek közt alig tesznek különbséget és kevés érdeklődés áll fenn a dolgok genitális oldala iránt. Mindenki, aki hoszszasabban élt parasztok között és közelebbről láthatta, hogyan megy ott a gyerekek dolga, tudja, hogy ez az állapot ott normális, ha nem is nyíltan mutogatott helyzet. A munkás-osztályban, úgy látszik, szintén nincs másként. A magasabb osztályokban ezek a jelenségek sokkal inkább el vannak nyomva, de lényegileg nem eltérőek. Ezekben az osztályokban szükséges volna, bár nehezebben megy itt, mint a parasztoknál, pedagógiai, morális és eugenetikai okokból sürgős megfigyeléseket eszközölni és megfelelő vizsgálómódokat alkotni. Az eredmények, úgy hiszem, rendkivüli mértékben hozzájárulnának *Freud* és iskolája feltevéseinek megerősítéséhez.

Hogyan befolyásolja most a frissen ébredt infantilis szexualitás vagy infantilis „illetlenség" a családhoz való viszonyt? A dolgoknak illendőkre és illetlenekre való beosztásában a szülők és különösen az anya tisztára az első kategóriában kapnak helyet és a gyermek felfogása szerint teljesen érintetlenek maradnak az illetlentől. Az az érzés, hogy az anya bármiféle kényestermészetű játékról tudomást vehetne, a gyerek számára rendkivüli módon kellemetlen és erős ellenállást érez avval szemben is, hogy jelenlétében azokra utaljon, vagy vele bármiféle szexuális dologról beszéljen. Az apa, aki ugyanolyan szigorúan az „illetlen" kategóriáján kívül áll, azon felül még a morális instanciát is képviseli, amelyet az ilyen gondolatok, vagy játékok megsértenének. A gyerek az illetlenhez maradandólag bűntudatot kapcsol.

Freud és a pszichoanalitikus iskola nagy súlyt helyez az anya és lánya, illetőleg apa és fia közti rivalitásra. Saját véleményem az, hogy az anya és lánya közti rivalitás nem ebben a korai életkorban kezdődik. Mindenesetre nem sikerült ennek nyomát sem észlelnem. Az apa és fia közti viszony komplikáltabb, noha, mint már mondtuk, a kis fiú anyjával szemben semmi olyan gondolatot, vágyat, vagy impulzust nem támaszt, melyeket maga az illetlen kategóriájához tartozónak érezhetne, mégsem kételkedhetünk abban, hogy a fiatal szervezet az anyjával való szoros testi érintkezésre szexuálisan reagál. Ismert tanács, amelyet a parasztoknál az öreg komaaszonyok adnak a fiatal anyának, hogy a fiú a harmadik életévtől kezdve anyjától elválasztva aludjék. Az infantilis erekciók előfordulása ezekben a közösségekben jól ismert, valamint az a tény is, hogy a fiú más módon csüng anyján, mint a lány. Az, hogy az apa és a fiatal fiúgyerek között, ilyen körülmények közt szexuális rivalitás áll fenn, a külső szociológiai megfigyelés számára is valószinűnek látszik. A pszchoanalitikusok ezt kategórikusan állítják. A jómódú osztályoknál nyers összeütközések, ha ugyan egyáltalán előfordulnak, akkor is csak ritkán. Ám létrejönnek a fantáziában, kifinomodott, ha nem is kevésbé titkolt formában.

Figyelemmel kell lennünk arra, hogy ebben a korban, midőn a gyerekek nemüknek megfelelőleg, jellemükben és temperamentumukban eltéréseket kezdenek mutatni, a szülők érzelmei differenciálódnak fiaikkal és leányaikkal szemben. Az apa fiában követőjét látja, családfájának fenntartóját, aki majd őt pótolni fogja. Emiatt aztán annál kritikusabb lesz vele szemben és ez két irányban befolyásolja érzelmeit. Ha a gyerek bizonyos szellemi és fizikai hiányokat árul el, nem teljesíti az apa ideálját, ez keserű kiábrándulások és ellenségeskedések forrásává válik. Másrészről épen ezen a fokon az a bizonyos mértékű rivalitás, az eljövendő letétetés miatti harag, a hanyatló generáció melankóliája, bizonyos ellenségeskedéshez vezetnek. Mindkét esetben, ha el van nyomva ez az ellenségesség, bizonyos keménységet ad az apának fiával szemben, ez pedig reakciós úton az ellenséges érzelmek viszonzását váltja ki. Az anyának másrészről semmi oka nincs negatív érzésekre és annál is inkább csodálja fiát, minthogy az férfi is. Az apa

érzelmei a leányával szemben, aki önönmagának női formában való megismétlődése, alig lehetnek mások, mint gyengédek és talán hiúságának is hízelegnek. Ilyenképen a szociális tényezőkkel kombinált biológiai faktorok azt eredményezik, hogy az apa több gyengédséggel vonzódik a lányához, mint a fiához, míg az anyánál fordítva áll a dolog. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a másnemű gyermekhez való vonzalomnak azért, mert az másnemű, még nem kell nemi vonzalomnak lennie.

Melanéziában a szexuális fejlődésnek egészen más típusát találjuk. Az, hogy a biológiai ösztönök lényegükben nem térnek el, kétségen kívül áll. Azonban, nyomát sem találtam annak, amit infantilis „illetlenségnek" lehetne nevezni. Semmi nyomát olyan földalatti világnak, amelyben a titkos gyermeki időtöltés exhibicióban és kiválasztási működésekben merül ki. A tárgy természetesen bizonyos nehézségeket tételez fel a megfigyelésben, mert a vadaknál nehéz a gyerekekkel személyi vonatkozásba lépni és ha náluk is létezne az illetlen dolgoknak ilyen világa, épen olyan haszontalan dolog volna a gyereket valamely tetszőleges felnőttel kikérdeztetni, mint a mi társadalmunkban valami közönséges szülővel vagy nevelőszeméllyel. Azonban létezik egy körülmény, melynek következtében a helyzet ezeknél a benszülötteknél a mienktől olyannyira különböző, hogy e tévedés veszélye ki van zárva. Nevezetesen az, hogy náluk nincs elfojtás, nincs cenzura, nem létezik az infantilis nemiség genitális jellegének morális elvetése, amikor az — valamivel későbbi időpontban, mint amelyről most beszélünk, az ötödik, hatodik életév körül — megnyilatkozik. Ha tehát mégis léteznék itt is egy korábbi „illetlenség", épenolyan könnyen meg tudnók figyelni, mint a szexuális játékok genitális szimbólumait. Hogyan magyarázhatjuk tehát, hogy a vadaknál nincsen olyan periódus, amit Freuddal pregenitálisnak, vagy análerotikus érdeklődésűnek nevezhetnénk? Inkább megérthetjük majd ezt, ha a szexualitás következő fázisát tárgyaljuk, azt a szexualitást, amelyben a melanéziai gyerek a mienktől lényegében különbözik.

VI.

Előkészület az életre és reakció a tekintély ellen.

Elérkeztünk a gyermekség harmadik szakához, az ötödik és hetedik életév közötti korig. Ebben az időszakban kezdi magát a gyerek függetlennek érezni, játékokat talál ki, hasonlókorú társakat keres, akikkel szívesen kószál együtt, anélkül, hogy a felnőttektől zavartatni engedné magát. Ez az az időpont egyben, melyben a játékok fokozatosan átalakulnak meghatározottabb foglalkozássá és komolyabb életérdekekké.

Húzzuk meg párhuzamosunkat ezen az időszakon át is. Európában az iskolábalépés, vagy valami korai foglalkozásra való előkészület elvonja a gyereket a család befolyása alól. A fiú, vagy a lány bizonyos fokig elveszíti az anyához való kizárólagos kötöttségét. A fiúnál gyakran találunk ebben a korban egy anyapótlékra irányuló érzelemátvitelt, akivel szemben egyelőre ugyanolyan gyengédséget tanúsít, mint anyjával szemben, de semmi más érzést nem. Ez az érzelemátvitel nem tévesztendő össze a serdülő fiúknak azzal a sokkal későbbi hajlamával, hogy maguknál idősebb nőkbe szeressenek bele. Ugyanekkor vágya támad megszabadulni a minden dolgába beleavatkozó anyai érdeklődéstől, ami arra készteti a fiút, hogy ezentúl ne bízza rá anyjára tartózkodás nélkül minden titkát. A parasztoknál és az alacsonyabb osztályoknál ez a felszabadulási folyamat hamarább lép fel, mint a magasabbaknál, de lényegében egyforma mind a kettőnél. Ha az anya mély vonzalmat érez a gyerek, különösen a fiú iránt, akkor e függetlenséggel szemben könnyen érez bizonyos féltékenységet és bánkódást és

akadályokat gördít annak útjába. Ez azonban csak fájdalmasabbá és erőszakosabbá teszi az elszakadást.

A nyugati Csendes Óceán koralszigetein élő gyerekek is hasonló hajlamról tesznek tanúságot. Náluk ez még élesebben ütközik ki, mert a minden kényszernevelés és szigorú fegyelem hiánya ebben a korban tágasabb teret enged a gyerek természetes hajlamainak. Az anya részéről azonban Melanéziában nem létezik féltékenykedő szorongás vagy bánat a gyerek újonnan nyert függetlensége miatt; világosan láthatjuk e helyt, miképen érvényesül az anya és gyerek között a mélyebb nevelési érdeklődés hiánya. Ebben a korban a trobriandi gyerekek a közösségen belül elkezdik megalkotni a maguk kis gyermeki közösségét. Csapatostul kószálnak, távoli partokon, vagy az őserdő messzire eső részeiben játszanak, egyesülnek szomszédos falvak más gyerekközösségeivel és noha gyermeki vezetőjük irányításának engedelmeskednek, teljesen függetlenek a felnőttek tekintélyétől. A szülők soha nem kísérlik meg, hogy visszatartsák őket, hogy bármiképen is beleavatkozzanak a dolgaikba, vagy hogy bizonyos szabályok szerint irányítsák őket. Kezdetben természetesen a család még megtartja jelentős befolyását, azonban az elszakadási folyamat fokozatosan és állandóan halad a természetes fejlődés útján, anélkül, hogy meggátolnák.

Ebben rejlik a nagy különbség az európai viszonyok, ahol a gyerek gyakran a szűk családi közösségből egyenesen az iskola szigorú nevelésébe, vagy valami más előiskolázásba kerül és a melanéziai helyzet között, ahol a felszabadulási folyamat lépésenként, gátlástalan, fájdalmatlan történik.

És mi az apa helyzete ebben az időszakban? A mi társadalmunkban még mindig a tekintély elvét képviseli. Az iskolán kívül és belül, az üzletben, a korai testimunkánál, amelyre a parasztgyereket korán ráfogják, az apa személyesen, vagy közvetve az ő tekintélye, vagy helyettese az, aki a hatalmat gyakorolja. A magasabb osztályokban ezen idő alatt folyik le az a nagyfontosságú folyamat, ami az apai tekintély és apai ideál fogalmát tudatossá teszi. A gyerek elkezdi megérteni azt, amit azelőtt csak érzett és kitalált, nevezetesen, az apának, mint családfőnek szilárdul megalapozott tekintélyét és gazdasági jelentőségét. Az apa ideális csalhatatlanságának, bölcsességének, igazságosságának és hatalmának képzetét általában különböző fokban és különböző módokon az anya, vagy a gondozónő oltja a gyerekbe a vallásos és morális nevelés mellett. Már pedig az ideál szerepe sohasem könnyű és azt a mindennapi élet intimitásában megőrizni, különösen olyan valakinek, akinek szeszélyeit és bogarait semmi fegyelem sem korlátozza, valóban nehéz feladat. Ezért az apaideál, alig hogy felépült, elkezd mállani. A gyereknek eleinte csak valami bizonytalan, kellemetlen érzése támad apja rosszkedvének, vagy gyengeségének láttán, félelem a haragjától, homályos igazságtalanságérzés és talán bizonyos szégyenkezés is apjának valóban durva kitörése alkalmával. Csakhmr elkészül a tipikus apa iránti beállítódás, tele ellentétes indulatokkal, tisztelet, megvetés, szeretet és idegenkedés, gyengédség és félelem keveréke. Ebben az időben válik érezhetővé a patriarkális berendezkedésből származó szociális befolyás a gyereknek az apjával szemben való magatartásában. Az elöd és utód közti vetélkedés és a kölcsönös féltékenykedések, melyeket az előző fejezetekben írtunk le, a gyereknél és az apánál határozottabb formákat öltenek és erősebben kidomborítják a negatív elemeket az apa és fiú, mint az apa és lány viszonyában.

Az alacsonyabb osztályoknál az apa eszményesítésének folyamata nyersebb módon történik, de nem kisebb jelentőségű. Mint már említettük, a tipikus parasztcsaládban az apa nyíltan zsarnokként viselkedik. Az anya engedelmeskedik erőszakának és a gyereket is hasonló magatartásra bírja úgy, hogy azok a szigorral és brutális erővel szemben, melyet apjuk testesít meg, tisztelettel és egyben féle-

lemmel viseltetnek. Itt is tehát kialakul egy ambivalens érzés az apának lánya iránti előszeretetével együtt.

Milyen az apa szerepe Melanéziában? Ebben a periódusban keveset mondhatunk róla. Továbbra is, mint azelőtt, a gyerekek barátja marad, aki segíti és oktatja őket arra, ami nékik jólesik és amilyen mértékben jólesik. Mindenesetre, a gyerekek érdeklődése ebben az időben csökken iránta és előnyben részesítik kis pajtásaikat. Ám mégis mindig itt van az apa, mint segítő tanácsadó, félig játszótárs, félig oltalmazó.

Mindennek ellenére a kis fiú és a kislány életébe belép ebben az időben a törzsi szabályok és a tekintély elve, a kényszernek alárendeltség és bizonyos kívánatos dolgok tilalma. Ám ezeket az előírásokat és kényszereket egészen más személy testesíti meg, mint az apa, nevezetesen az anya bátyja, a patriarkális család férfiúi családfeje. Ő az, aki a *potestas*-t a valóságban gyakorolja és bőségesen él vele. Tekintélye, noha a mi apai tekintélyünkkel sokban rokon, mégsem egészen azonos azzal. Mindenekelőtt a gyermek életére gyakorolt befolyása sokkal későbben következik be, mint az európai apáé és még akkor sincs bejárása a szorosabb családi közösségbe, más kunyhóban él, sőt gyakran más faluban. Minthogy Trobriand lakói számára a házasságban az apa lakóhelye érvényes, ezért a nővérének és a nővér gyerekeinek otthona a nővér és apa falvában van. Ezért a nagybácsi hatalmát csak távolról gyakorolja és azokban az apró dolgokban, melyekre az ember különösen érzékeny, nem fejtheti ki hatalmát. A gyereknek, akár fiú, akár lány, két új elemet hoz életébe. Először kötelességet, tilalmat és kényszert; másodszor, mindenekelőtt a fiú életébe becsvágyat, büszkeséget és társadalmi értékeléseket, vagyis mindannak a felét, ami a trobriandi benszülött számára az életet értékessé teszi. A kényszer akkor lép fel, amikor a nagybácsi elkezdi a gyerek foglalatoskodását irányítani, bizonyos szolgálatokat követel tőle és megtanítja egyes törzsi szabályokra és tilalmakra. Ezek közül sokat már a szülők belevéstek a gyerekbe, ám mindig a *kadá*-ra utaltak, mint mindezen szabályokat megtestesítő tekintélyre.

Az anyai nagybácsi ráparancsol egy hatéves gyerekre, hogy vegyen részt valami portyázásban, végezzen el bizonyos kertimunkát, vagy segédkezzék a termés betakarításában. Minthogy ezeket a ténykedéseket nagybátyja falujában és klánjának más tagjaival együtt végzi, megtanulja a fiú, hogy klánjának „*buturá*"-jához (dicsőség) hozzájárult. Érezni kezdi, hogy ez az ő falva és az ő népe, megtanulja klánja hagyományait, mitoszait és legendáit. A gyerek ebben a korban gyakran apjával is együttdolgozik és érdekes megfigyelni a két felnőttel szemben tanúsított magatartását. Az apa továbbra is bizalmasa marad; öröm vele dolgozni, segíteni neki, tanulni tőle; ám egyre világosabb lesz előtte, hogy az ilyen közös munka csak a maga kedvén, nem pedig valami kötelességen alapul és hogy az afölött érzett öröm lehet csak a jutalma, míg a dicsőség idegen klánra hárul. Azt is látja a gyerek, hogy anyja bátyjától parancsokat kap, adományokat fogad el tőle, a legnagyobb tisztelettel bánik vele és úgy hajlik meg előtte, mint egy közrendbeli a főnök előtt. A gyerek lassanként érteni kezdi, hogy ő nagybátyja követője és hogy ő is úr lesz nővérei fölött, akiktől ettől az időtől fogva egy minden intimitást eltiltó társadalmi tabu választja el.

Az anyai nagybátyát, úgy, mint nálunk az apát, ideálként állítják a fiú elé, mint azt a személyiséget, akinek tetszését ki kell küzdeni, akit példaképül kell vennie és akihez a jövőben hasonlítania kell. Igy látjuk, hogy a legtöbb — ha nem is minden — olyan elem, amely az apa szerepét a mi társadalmunkban oly nehézzé teszi, a melanéziaiaknál az anya fivérében testesült meg. Övé a hatalom, őt idealizálják, neki vannak anya és gyermekei alávetve, míg az apa mentes mindeme gyülöletes előjogoktól és jelektől. De mindezekért az anya férfitestvére gaz-

dagítja a gyermeket bizonyos új fogalmakkal, amelyek az életet tágabbkörűvé, érdekesebbé és igéretteljesebbé teszik; ezek: társadalmi ambició, dicsőség, származása és törzse iránti érzés, jövendő gazdagsága és társadalmi állásra való remény.

Szem előtt kell tartanunk, hogy ugyanabban az időben, amelyben a gyermek nálunk Európában abban buzgólkodik, hogy megtalálja a mi bonyolult társadalmi viszonylatainkba vezető utat, a melanéziai gyermek is kezdi felfogni az anyajogi rokonság elvét, amely a társadalmi tagozottság legfontosabb alapját alkotja. Ez az elv áttöri a családi élet szűk közösségét és a gyermek számára ismét átépíti a társadalmi világot, amely eddig a szűkebb és tágabb értelemben vett család s szomszédok és faluközösség sokakat átfogó köreiből állott. A gyerek most megtanulja, hogy ezen csoportokon felül és belül két főkategóriát kell megkülönböztetnie. Az egyik az ő tényleges rokonaiból áll, az ő „veyola"-jából. Ezekhez tartoznak elsősorban anyja, fivérei, a nagybátyja anyai részről és ezeknek egész rokonsága. Ezek az emberek ugyanabból az anyagból, „ugyanabból a testből" valók, amelyből ő. A férfiaknak engedelmeskednie kell, dolgoznia kell velük és foglalkozásuknál, háborúban és személyes viszályoknál segítségükre lennie. Rokonságának női szekszuális tekintetben a legszigorúbb tabuk számára. A második társadalmi kategória az idegenekből, vagy „tomakava"-kból (oldalágiakból) áll. Ezzel a névvel jelöli mindazokat, akik nincsenek velük matrilineáris kapcsolatban, akik nem tartoznak ugyanahhoz az atyafisághoz. De ez a csoport az apát és annak férfi és nőrokonait, valamint azokat a nőket is magábanfoglalja, akiket feleségül fog venni, vagy akikkel szerelmi viszonyba fog kerülni. Bár ezek az emberek — mindenek előtt az apa — igen szoros személyes viszonyban állanak vele, a jog és az erkölcsi kódex azonban egyáltalán nincs rájuk tekintettel. Igy látjuk egyrészről a lényegbeli hasonlóság és rokonság tudatát társadalmi ambicióval és büszkeséggel, de ugyanakkor kényszerrel és szekszuális tilalmakkal is párosulva, másrészről az apához és annak rokonaihoz való viszonyban a korlátlan barátságot, a természetes érzelmet, épúgy, mint a szekszuális szabadságot, de nincs személyes lényegbeli hasonlóság és nincsenek a hagyományoktól elismert kötelékek.

VII.

A későbbi gyermekkor szekszualitása.

Most rátérünk a harmadik periódus szekszuális életének problémájára, a későbbi gyermekévekre, ahogy nevezni akarjuk, mely magábafoglalja a szabad játék és szabad mozgás időszakát és a hatodik vagy hetedik évtől a pubertásig tart. Amikor a gyermekkor korábbi periódusáról volt szó, a szekszualitás taglalását elválasztottam a társadalmi behatásoktól és ugyanazt akarom itt is tenni, hogy ilymódon világosabban kiemeljem, milyen hatást gyakorol a hajlam és milyent a társadalom.

A modern Európában Freud szerint ebben a korban egy nagyon figyelemreméltó jelenség kezdődik: a szekszualitás elfojtása, egy lappangási időszak, egy hézag a szekszuális ösztönök és funkciók fejlődésében. Ami a latenciakort a freudi neurózis-sémában különösen jellemzi, az a vele kapcsolatos amnézia, a teljes feledés függönye, amely ebben a korban lehull és kioltja a gyermeki szekszualitásra vonatkozó emlékezéseket. Figyelemreméltó, hogy Freudnak ezt az érdekes és fontos megállapítását más kutatók nem támasztották alá, így pl. Moll, az ő gyermekkori szekszualitásról szóló értekezésében, amely nagyon kimerítő és megbizható adalék,[1]) sehol sem tett említést a szekszuális fejlődésben tapasztalt hézagról. Ellenkezőleg, az ő ábrázolása a gyermek szekszualitásának állandó és

fokozatos növekedésére enged következtetni, úgy hogy a görbe, megszakítás nélkül mindenfajta töréstől mentesen emelkedik. Említésre méltó az a megfigyelés, hogy Freud maga mindeddig ingadozni látszik, hogy a gyermekkor összes periódusai közül egyedül ennek nem szentel önálló, világos fejezetet és hogy egy vagy két helyen még a létezéséről szóló megállapítást is visszavonja. Én azonban a jólnevelt iskolásfiúknál tett szeméyes tapasztalat meglehetősen kiterjedt és megrostált anyagának alapján megállapíhatom, hogy a latenciakor kivétel nélkül körülbelül a hatodik évben kezdődik és két-négy évig tart. Ez alatt az idő alatt csökken az „illetlenségek“ iránti érdeklődés, azoknak szennyes, mégis csábító szinei elhalványulnak, elfojtás és elfeledés lesz a sorsuk, míg ezalatt új dolgok merülnek fel és foglalkoztatják az érdeklődést és az energiát.

Hogyan magyarázzuk Freud saját nézeteiben mutatkozó eltéréseket és más szekszológusok részéről a tények észre nem vevését?

Világos, hogy itt olyan jelenséggel van dolgunk, amely nem gyökeredzik mélyen az ember organikus természetében, hanem amelyet legnagyobbrészt — ha ugyan nem teljesen — társadalmi tényezők határoznak meg. Ha a különböző társadalmi rétegeket összehasonlító megfigyelésnek vetjük alá, úgy nehézség nélkül megállapíthatjuk, hogy az alsóbb osztályokban, küönösen a parasztoknál, sokkal kevésbé élesen domborodik ki. Hogy a dolgokat világosan szemlélhessük, vessünk egy pillantást a gyermeki, pregenitális szekszualitás korábbi időszakára és keressük az összefüggést a két időszak között. Az V. fejezetben megállapítottuk, hogy épúgy az alsóbb, mint a magasabb társadalmi osztályokban egy korai életkorban élénk érdeklődés mutatkozik az „illetlen“ iránt. De parasztgyerekeknél valamivel később jelenik meg és a jellege kissé más. Még egyszer össze fogjuk hasonlítani az análerotika forrásait — ahogy Freud nevezi — az alacsonyabb és magasabb társadalmi osztályok gyermekeinél. A jó polgári osztály csecsemőjének gyermekszobájában a természetes funkciók, mindenek előtt az exkrementumok iránti érdeklődést előbb bátorítják, aztán hirtelen visszaszorítják. A gondozónő vagy az anya, aki egy bizonyos pillanatig arra törekszik, hogy a gyermeket a szükséglet kielégítésére felbátorítsa, dicséri a gyors teljesítésért és mutatja az eredményt, egy bizonyos pillanatban fölfedezi, hogy a gyermek túlságosan érdeklődni kezd a dolog iránt és úgy kezd viselkedni, hogy az a felnőtt szemében ízléstelennek látszik, bár a gyerek számára mindenkép természetes. Ekkor lép működésbe a gyerekszoba fölötti autoritás. Rosszalja a gyerek magatartását és mint valami meg nem engedettet tünteti fel és az érdeklődést erőszakkal elnyomja. A gyerek felnő, titkolózások, célzások és képmutatás kezdik a természetes működéseket a titkos gyönyörűség titokzatos vonzerő fényével körülvenni Azok, akik a maguk saját gyerekkorából emlékeznek arra, hogy milyen világosan érezhető a titkos jelleg és célzások ilyen atmoszférája és hogy milyen jól fogja fel a gyerek a jelentőségüket, fel fogják ismerni, hogy az „illetlen“ kategóriáját a felnőttek alkotják. Sőt, tovább, gyerekeken tett megfigyelésekből épúgy, mint saját visszaemlékezésünkből könnyen meg lehet állapítani, milyen gyorsan veszik fel a gyerekek a felnőtteknek ezt a képmutató magatartását és lesznek maguk is kis moralisták, snobok, álszentek.

A parasztok között a körülmények egészen mások. A gyerekeket már korai életévekben megismertetik szekszuális vonatkozásokkal. Nem kerülhető el, hogy tanúi ne legyenek szüleik és más rokonok nemi aktusának; olyan veszekedéseket hallanak, amelyekben obszcén szavaknak és szekszuáltechnikai kifejezéseknek egész listája kerül sorra. Foglalkozniok kell a háziállatokkal, amelyeknek szaporodása minden fázisában igen fontos úgy az egész háztartás számára és nyiltan, részletesen kerül megtárgyalásra. Minthogy ilyen mélyen benne vannak a természetes dolgokban, kevesebb okuk van arra, hogy azzal szórakozzanak, azzal

foglalkozzanak titokban, amit oly gyakran tesznek és amelynek egész nyilvánosan örülhetnek. A munkásosztály gyerekei talán e között a két szélsőség között állnak. Állatokkal alig vannak kontaktusban, de másrészt kiadósabb hálószobás tapasztalatokat és bordélytanulmányokat kapnak.

Mi mármost a következménye ezeknek a lényeges különbségeknek jól szituált és proletárgyerekek között? Mindenekelőtt az „illetlenség" amelyet a burzsoázia gyermekeinél a természetes kiváncsiság elnyomása táplál, az alacsonyabb társadalmi osztályokban sokkal kevésbé domborul ki és csak később lép föl, amikor az illetlen fogalma a genitális szekszualitás képzetéhez kapcsolódik. A magasabb osztályokban azonban, mihelyt az illetlenségek iránti érdeklődés önmagát kimerítette és a gyerekszoba elhagyásánál új életérdekek merülnek fel, megkezdődik a latenciakor és az új irányú érdeklődések a gyermeket egészen igénybe veszik. Míg a tényleges ismeretek hiánya, amely olyan gyakori a műveltek gyerekei között, megakadályozza a genitális érdeklődésnek ilyen korai fellépését.

Az alsóbb osztályokban azonban ez a tudás, épúgy, mint a genitális tevékenység iránti érdeklődés megvan és a kettő együtt egy kontinuitást hoz létre, állandó fejlődést, a korai évektől a teljes szekszuális érettségig.

A társadalmi befolyások módja ezekkel a tényekkel egyesül, hogy a jólszituált gyermek életében a folytonosságnak egy sokkal nagyobb törését idézze fel. Míg egész életét 6 éves koráig az örömöknek szentelhette, most egyszerre tanulnia kell és iskolai feladatokat elvégeznie. A parasztgyereknek már korábban kellett segítenie az ételek elkészítésénél, vagy a fiatalabb gyerekek felügyeleténél, avagy a libák és juhok őrzésénél. Ennélfogva ebben az időben életmódjának folytonosságában nem állt be törés.

Igy ébred fel tehát a paraszt és proletárgyerekben az „illetlen" iránti korai gyermekes érdeklődés, hamarabb és más formában, nem olyan titkos és kevésbé kapcsolódik bűntudattal, ennélfogva kevésbé „erkölcstelen", kevésbé analerotikus és közelebbi kapcsolatban áll a tulajdonképeni nemi élettel. Könnyebben és megszakítás nélkül tér át korai szekszuális tevékenységre és a latenciakor vagy egészen hiányzik, vagy mindenesetre távolról sem olyan élesen kihangsúlyozott. Innen van az, hogy a pszichoanalizis, amely a burzsoázia neurotikusaival foglalkozik, elvezetett ennek az időszaknak a felfedezéséhez, míg Moll és mások, általános orvosi megfigyelései sohasem bukkantak rá.

Ha azonban valaki még kételkedék az osztályok közötti eme különbség tényében és annak eredetében, úgy el kell tünnie ennek a kételynek, ha a melanéziaiakat figyeljük meg. A tények itt mindenesetre különböznek azoktól, amelyeket a mi művelt rétegeinkben találtunk. Mint az V. fejezetben láttuk, hiányoznak a korai szekszuális „illetlenségek", titkos játékok és érdeklődések. Tényleg elmondhatjuk, hogy ezeknek a gyerekeknek számára a tisztességes-tisztességtelen, tiszta-tisztátalan ellentétei nem léteznek. Ugyanazok az okok, amelyek ezt a megkülönböztetést a mi parasztjainknál kevésbé élesnek és kevésbé fontosnak látatták, mint a polgári osztályainknál, a melanéziaiaknál még erősebben és nyíltabban érvényesülnek. Melanéziában a szekszualitás számára általában nem létezik tabu, nincs meg a természetes funkciók elleplezése, különösen nincs meg a gyermeknél. Ha meggondoljuk, hogy a gyerekek meztelenül szaladgálnak, hogy kiválasztó funkciókat egész nyíltan és természetes dologként kezelik, hogy nincs általános tabu bizonyos testrészek, vagy általában a meztelenség számára; ha továbbá meggondoljuk, hogy három-, vagy négyéves kisgyerekek már kezdik olyasvalaminek a létezését, mint a genitális szekszualitás, észrevenni és hogy ez époly korán, mint más gyermeki játékok hozzájárul az élvezetekhez, akkor felismerjük, hogy a két kultúrtípus közötti különbséget sokkal inkább magyarázzák meg szociális faktorok, mint biológiaiak.

Az a periódus, amelyet most a melanéziaiaknál le akarok írni, t. i., amely a mi latenciakorunknak felel meg, gyermeki függetlenség stádiuma, amelyben kis fiúk és leányok egymással mintegy a fiatalok köztársaságában játszanak. Mármost ezeknek a gyermekeknek egyik legfontosabb tevékenysége a szekszuális természetű időtöltésben áll. Nagyon korán veszik be ezeket a gyermekeket a szekszuális tevékenységbe társaik, vagy csak kevéssel idősebb pajtásaik. Természetesen ebben a korban nem képesek arra, hogy a nemi aktust tényleg véghez vigyék, hanem megelégszenek a játékok mindenféle fajtájával, amelyekben szüleik teljes szabadságot engednek nekik, így kiváncsiságukat és érzékiségüket egyenesen és titkolódzások nélkül kielégíthetik.

Nem kétséges, hogy a domináló érdeklődés ilyen játékoknál „genitális", — amint Freud nevezné — hogy legnagyobbrészt az a kívánság határozza meg, hogy az idősebb gyerekek és a felnőttek tevékenységét és érdeklődését utánozzák. Ez a periódus teljesen hiányzik Európában a magasabb társadalmi osztályok gyermekeinél és csak bizonyos mértékben van meg a parasztok és proletárok között. Ha a benszülöttek a gyermekek játékairól beszélnek, azokat gyakran mint „kopulációs játékot" jelölik meg (mvay ginikayta), vagy azt is mondják, hogy „házasságot" játszanak.

Nem kell azonban azt hinnünk, hogy minden játék szekszuális természetű. Némelyek nem is alkalmasak rá. Ám a kisgyermekeknél vannak bizonyos különleges játékok, amelyekben a szekszualitásnak túlnyomó szerepe van. A melanéziai gyermekek előszeretettel játszanak „férjet és feleséget". Egy fiú és egy leány kis kunyhót épít magának és azt közös otthonuknak nevezi. Az a szándékuk, hogy itt a férj és feleség tevékenységeit gyakorolják és ezek között természetesen legfontosabbak a szekszuális természetűek. Máskor esetleg a gyermekek egy csoportja kirándulást rendez, amelynél a szórakozás evésből, tréfás verekedésből és szerelmi enyelgésekből áll. Vagy egy a déli tengerre tipikus adománycserét utánoznak és szekszuális tevékenységgel végzik. Ugylátszik nem egyedül nyers, érzéki élvezetek elégítik őket ki, ilyen kifinomult játékokban valószinüleg megvan a fantázia számára a keveredés bizonyos romantikus rezdületekkel.

Igen fontos pont ennél a gyermeki szekszualitásnál az idősebb generációnak vele szemben tanúsított magatartása. Mint mondottuk, a szülők ezeket semmiesetre sem tekintjük valami megrovandónak. Általánosságban mindenképen mint adott tényt fogják fel. Legföljebb tréfálkozva beszélnek róla egymásközt és megvitatják a gyermeki világ szerelmi tragédiáit és komédiáit. Sosem fog eszükbe jutni, hogy beavatkozzanak, vagy hogy nemtetszésüknek adjanak kifejezést abban az esetben, ha a gyermekek megfelelő tapintatot tanusítanak, azaz szerelmi játékaikat nem otthon hajtják végre, hanem valahová az erdőbe mennek.

De mindenek előtt a gyermekeket szerelmi ügyeikben teljesen maguknak engedik át. Nemcsak hogy semmiféle szülői beavatkozás nem történik, hanem az is ritkán fordul elő, — ha egyáltalában megtörténik — hogy egy férfi, vagy nő perverz szekszuális érdeklődést tanusítson a gyermekek iránt és semmiesetre sem lehet őket rajtakapni, amint ebben a szerepben avatkoznának a játékaikba. A gyermeken elkövetett erőszak ismeretlen és azt a személyt, aki szekszuális tevékenységet folytatna egy gyermekkel, nevetségesnek és értéktelennek tekintenék.

Különösn fontos vonásnak kell tekintenünk a gyermekek szekszuális vonatkozásaiban a már említett tabut, amely fiú- és leánytestvér között fennáll. Már a korai életkorban, azaz akkor, amikor a kislány először veszi fel a maga fűszoknyáját, ugyanannak az anyának fiait és leányait elválasztják egymástól, annak a szigorú tabunak a követéseképen, mely közöttük minden intim viszonyt megtilt. Sőt már korábban, amikor önállóan kezdenek mozogni és járni tudnak,

különböző csoportokban játszanak. A későbbiek folyamán összejönnek társaságban és sohasem szabad a legenyhébb gyanúnak sem fennállania arra nézve, hogy egyikük valamiképen érdeklődik a másik szerelmi ügyei iránt. Bár a gyerekek között foglalkozásban és beszédben relatív szabadság uralkodik, mégsem gyakorolna még egy egész kis fiú sem leánytestvéreivel együtt valami szekszuális tevékenységet, még kevésbé tenne az ő jelenlétükben célzást, vagy mondana ilyenfajta tréfát. Ez folytatódik változatlanul az egész életen át és a legsúlyosabb tapintatlanságnak számít, egy fivér jelenlétében leánytestvérének szerelmi ügyeiről beszélni, vagy fordítva. Ennek a tabunak a felállítása a családi élet korai töréséhez vezet, mivel a fiúknak és leányoknak, hogy egymást elkerüljék, el kell hagyniok a szülői házat és máshova kell menniök.

Mindezekből megismerhetjük azt a nagy különbséget, amely a későbbi gyermekkor szekszualitásában nálunk és a melanéziai társadalmi formában fennáll. Míg nálunk a művelt körökben ebben az időben a szekszualitás megszakadása és egy amnéziával kapcsolatos latenciakor lép föl, ott a rendkivül korán kezdődő genitális érdeklődés a szekszualitásnak egy olyan formájához vezet, amely nálunk teljesen ismeretlen. Ettől az időtől kezdve a melanéziaiak szekszualitása megszakadás nélkül fejlődik — ha fokozatosan is az érettségig. Azon fetétel alatt, hogy egyetlen tabu a legszigorúbban és legteljesebben tekintetbe vétetik a társadalom az ifjkori szekszualitásnak teljesen szabad teret enged.

VIII.

Pubertás.

Éghajlat és faj szerint a kilencedik és tizenötödik életév között változó korban a gyermek a pubertás időszakába jut. A pubertás természetesen nem egy pillanat és nem meghatározott pont, hanem egy többé-kevésbé kiterjedt időtartam a fejlődésben, amelyen belül a nemi apparátus, a belső szekréció egész rendszere és az egész szervezet általában mélyreható változásnak van alávetve. Nem tekinthetjük a pubertást a szekszuális érdeklődés, vagy akár a szekszuális tevékenység conditio sine qua non-jának, mivel az érettség előtt is gyakorolhatják lányok a szekszuális érintkezést és fiúknál előfordulnak erekciók és az imissio penis. De kétségtelenül a pubertás idejét kell a legfontosabb elválasztóhatárnak tekinteni az egyén szekszualitásának történetében.

Sőt, mi több, ebben a korban a szekszualitás olyan szoros kapcsolatban áll az élet más oldalaival, hogy ebben a fejezetben a szekszuális és szociális tényezőket együtt tárgyaljuk és nem fogjuk őket — mint az előbbi időszakoknál — egymástól elválasztani. A melanéziai trobriandok társadalmi formájának a miénkkel való összehasonlításában azt a fontos tényt látjuk, hogy ezeknek a vadaknak a pubertásba való belépésnél nincsenek avató szertartásaik. Míg egyrészt ez egy igen jelentékeny pontot kihagyat a tárgyalásainkból, lehetővé teszi számunkra másrészt, hogy patrilineáris és matrilineáris társadalmi formák között az összehasonlítást világosabban és élesebben kidolgozzuk, minthogy a legtöbb más vad népnél az avató szertartások ennek a korszaknak a lényegét egészen elleplezik, vagy megváltoztatják.

A mi saját társadalmunkban a fiút és leányt elkülönítve kell kezelnünk, mert ebben az időben nálunk szekszuális dolgokban teljes különbözőség lép fel. A férfi életében a pubertás a teljes szellemi erők elérését jelenti, épúgy, mint a testi érést és a szekszuális karakter végleges kialakulását. Ezzel az új férfiassággal megváltozik az élethez való viszonya, általában époly alapjában véve, mint a szekszuális dolgokkal szemben való beállítottsága és a családban elfoglalt

helyzete. Kezdjük ezzel az utolsó ponttal: itt egy rendkívül érdekes jelenséget figyelhetünk meg, amely az anya, leánytestvér, vagy más nőrokonokkal szemben való magatartását a legnagyobb fokban befolyásolja. A mi civilizált közösségünk tipikus serdülő ifja a pubertás idejekor igen nagy elfogódottságot kezd mutatni anyjával szemben, leánytestvéreivel szemben megvetést és bizonyos brutalitást tanusít és szégyenlős társaival, minden nőrokonával szemben. Ki nem emlékszik közülünk arra a leírhatatlan szégyenérzetre, ami elfogott akkor, amidőn megelégedetten sétáltunk iskolatársainkkal és hirtelen találkoztunk az anyával, nagynénivel, nővérrel, vagy akár csak unokanővérrel és köszönni kellett neki? A legmélyebb bűntudat érzése volt ez, mintha in flagranti rajtakaptak volna. Némely fiú megpróbálja ezt a találkozást, amely ilyen zavarba hozza, egyszerűen ignorálni, mások, akik bátrabbak, fülig elvörösödnek és köszönnek, — de mindegyik tudja, hogy ez árnyékot vet a társadalmi állására, sértést jelent férfiassága és önállósága számára. Anélkül, hogy ennek a jelenségnek pszichológiai kutatásába belemennénk, láthatjuk, hogy ez a szégyen és zavar, amelyet itt érez az ember, ugyanolyan jellegű, mint a jó erkölcsök ellen elkövetett akármilyen sérelem elkövetésekor érzett.

Ez az újonnan megszerzett férfiasság döntően befolyásolja a fiúnak a világgal szemben való beállítottságát, az ő egész világnézetét. Kezd meglenni a saját, független véleménye, kezdi a saját személyiségét, saját becsületét és állásfoglalását a tekintéllyel és intellektuális vezetéssel szemben érvényesíteni. Az apa és fiú közti viszony is új stádiumba jut, új leszámolás következik be, az apa-ideálnak egy új megvizsgálása. Ezen a fordulóponton lelkileg összeroskad, ha az apát, mint menthetetlenül butát ismeri fel, mint „filisztert", mint képmutatót, vagy korlátoltat. Ekkor rendszerint az egész életre elintézi, vagy mindenesetre elveszti azt a kilátást, hogy valami tényleges befolyást gyakorolhasson a fiúra, még akkor is, ha az élet későbbi folyamán megint közelebb jönnek egymáshoz. Ha azonban másrészt az apa ennek az időszaknak rendkívül szigorú vizsgáját megállja, úgy a legjobb kilátása van arra, hogy mindig az ideál maradjon. Természetesen az ellenkező oldalon is a megfelelő folyamat játszódik le, ugyanis az apa is aláveti fiát ebben az időben egy époly szigorú kritikának és kíméletlenül megvizsgálja, hogy el fogja-e érni azt az ideált, melyet utódjáról alkotott.

Az új beállítottság a nemi élettel szemben, az új belső kristályosodási folyamat a pubertás ideje alatt befolyásolja a fiú magatartását, nemcsak az apával szemben, hanem közösen mindkét szülőféllel szemben is. A jólnevelt fiú csak most jön teljesen tisztába a közte és szülei között fennálló kötelék biológiai természetével. Ha anyját, — mint ez rendesen lenni szokott — bensőségesen szereti és tiszteli és ha apját tovább is ideálnak tekintheti, akkor azzal a képzettel, hogy ő a szülei nemi érintkezésének testi eredménye, kibékülhet, ha ez kezdetben szakadást is jelent szellemi világában. Ha azonban megveti és gyülöli az apját, — bármily gyakran van ez meg csupán tudat alatt akkor ez a képzet számára anyjának tartós bemocskolását jelenti, bemocskolását a neki legdrágább dolgoknak.

A fiú új férfiassága mindenekelőtt a szekszuális életét befolyásolja. Szellemileg megérett a megismerésre, fizikailag érett ahhoz, hogy az életben alkalmazza. Rendesen az első szekszuális utasításokat ebben az időben kapja meg és elkezdi valamilyen formában a nemi tevékenységet, bár legtöbbször nem a közönséges, szabályosban, hanem maszturbációval, vagy legalább is éjszakai polluciókkal. Ez a korszak sok tekintetben válaszútat jelent a fiú számára. Vagy teljesen kitölti és egyenesen mindenkorra belehajszolja egy mindent uraló érzékiség árjába, az újonnan felébredt nemi ösztön ha erős temperamentummal és könnyű elvekkel kapcsolódik; vagy más érdekek és a morálja elég erősek ahhoz, hogy ezt egészen,

vagy részben megakadályozzák. Amíg megőriz magának egy szüzességi ideált és képes arra, hogy érte harcoljon, megvan az ereje ahhoz, hogy jobb ösztöneinek segítségével egy magasabb nívóra emelkedjék. Emellett persz a kísértések nagymértékben függenek a fiú társadalmi állásától és életmódjától. Az egyes közösségek fajmeghatározta sajátosságai, erkölcsi kódexe és kulturális értékei az európai civilizáción belül is nagy különbségeket hoznak létre. Némely nemzet, némely rétegében a fiút rendszerint egy könnyelműen kielégített szekszualitás bomlasztó erői győzik le; másutt megint jobb kilátásai vannak. Megint másutt megszabadítja őt a társadalom a felelősség nagy részétől a maga szigorú morális előírásaival.

A másik nemhez tartozó személyekhez való viszonyában először egy, az anyával és nővérrel szemben tanusított magatartással paralel jelenség mutatkozik: egy bizonyos elfogódottság, a vonzódásnak és idegenkedésnek egy polaritása. A nő, aki — amint érzi — nagy befolyást gyakorolhat reá, ijedtséggel és bizalmatlansággal tölti el, veszélyt lát benne, a maga ébredező férfiasságára és függetlenségére.

Ebben az időben a gyöngédség és érzékiség egyesülése, amely a pubertás vége felé lép fel, a gyerekkorból származó, az anyai gyöngédségre való visszaemlékezéseknek keveredését okozza a szekszualitás új elemeivel. Képzelőerő és mindenekelőtt álomképek, félelmetes össze-visszaságot idéznek elő és furcsa tréfákat űznek a fiú kedélyével.

Mindez a jobb polgári osztály serdülőjére vonatkozik. Hasonlítsuk össze vele a fiatal parasztot vagy proletárt, úgy lényegében ugyanezeket a vonásokat találjuk, csak az egyéni változatok talán csekélyebbek és a kép általában szürkébb. Így megtalálható ott is az anyával és nőtestvérrel szemben tanusított nyerseség periódusa, amely különösen a fiatal parasztnál figyelemreméltó. A közte és apja között beálló szakadás rendesen erőszakos módon történik, mivel a fiú most jut saját erejének, a maga, mint atyja utódja helyzetének tudatára, azáltal, hogy új sóvárgást érez birtok és új törekvést befolyás után. Gyakran kezdődik ebben az időben direkt küzdelem az uralomért. Szekszuális téren a krízis nem olyan hatalmas és kevésbé közvetlenül hat a szülőkhöz való viszonyra. De a főbb kontúrok ugyanazok.

A művelt osztály leánya a válságot első menstruációjánál éli át, amely ugyan befolyásolja a szabadságát és nehezebbé teszi az életét, de titkos vonzóerőt kölcsönöz neki és rendszerint türelmetlenül várja. De a leány számára a pubertás társadalmi tekintetben nem jelent annyira fordulópontot; hiszen tovább is otthon él, vagy internátusban kapja nevelését és minden foglalatossága, valamint életmódja mindenképen összhangban van a normális családi élettel. A modern hivatásra készülő leány jelen megfigyeléseinken kívül marad; az előbbi típus életcélja a várt házasság. Fontos elem a családhoz való viszonylatában az ebben az időben gyakran beálló vetélkedés anya és leánya között. Hogy milyen gyakran jelentkezik[3]) ez kimondott leplezetlen formában, azt nehéz megmondani, de kétségtelenül fölemészti a normális család tipikus érzelmi szálait. Ebben az időben — és nem előbb — válik észrevehetővé egy különös gyöngédség az apa és leány közti viszonylatban, amely gyakran kiegészítő vonását alkotja az anya és leány közti vetélkedésnek. Itt van az „Elektra-komplexus" csoportosulása, amely tehát mindenesetre különbözik az Ödipusz-komplexustól. Vegyük tekintetbe egyrészt a nő nagyobb hajlamosságát a hisztériára, — hiszen itt a normális fejlődés alapjaival akarunk foglalkozni — úgy kiviláglik, hogy az Elektra-komplexus kevésbé gyakori, kisebb a társadalmi jelentősége, gyöngébb a befolyása a mi nyugati kultúránkra. Másrészt azonban befolyása gyakrabban alakul át tetté és az apa és leánya közti incesztus biológiai és szociológiai okok folytán úgylátszik össze-

hasonlíthatatlanul gyakrabban fordul elő, mint az anya és fia közötti. Minthogy ennél a fejtegetésnél főleg a komplexusok kulturális és szociális hatásaival akarunk foglalkozni, nem mehetünk bele részletesen az Ödipusz- és Elektra-komplexusok közti párhuzam megvonásába. A magasabb osztályok — ahol több hisztériát és kevesebb tényleges incesztust — és az alacsonyabb rétegek — ahol a leány szekszuális érdeklődése korábban és normális módon vétetik igénybe, ahol tehát kevésbé könnyen van alávetve hisztériás eltévelyedéseknek, de gyakrabban van kitéve az apa részéről csábításoknak, — közötti összehasonlítást nem hajthatjuk végre.[4])

Fordítsuk mármost figyelmünket a Trobriand-szigetekre, — itt korábban kezdődik a pubertás, mint nálunk, de amikor beáll, akkor a fiúk és lányok már megkezdték volt szekszuális tevékenységüket. Az egyes társadalom életében a pubertás nem játssza úgy a fordulópont szerepét, mint azoknál a vad törzseknél, amelyeknél megvannak az avató szertartások. A fiú fokról-fokra, ahogy a férfivééréshez közeledik, erősebben kezd résztvenni a létfenntartás ügyeiben, a törzs foglalkozásaiban, fiatalember lesz („ulatilé"-nek tekintik) és a pubertás végén törzsének teljes értékű tagja, aki kész arra, hogy megházasodjék, minden kötelességét teljesítse és előjogait élvezze. A lánynak, aki a pubertás kezdetekor nagyobb szabadságot és függetlenséget nyer a családja részéről, szintén többet kell dolgoznia, több élvezetet szerezhet meg és végül teljesítenie kell mindazokat a szertartásbeli és mindazokat a hivatása és törvényekkel kapcsolatos kötelességeket, amelyek a teljesjogú nő hatáskörébe esnek.

A legfontosabb, de számunkra érdektelen változat azonban a családi élet részleges törésében áll, amikor is a felnövő fiúk és lányok már nem állandó lakói az atyai otthonnak. Ugyanis fiú- és leánytestvéreknek, akiknek már régóta a gyermekkorban el kellett kerülniök egymást, most egy rendkivül szigorú tabut kell betartaniok, úgyhogy a kontaktusnak minden lehetősége ki van kapcsolva azalatt, amíg szekszuális ügyekbe vannak bonyolódva. Ebbe a veszélybe egy különös intézmény, a „bukumatula" révén kerülnek. Ez a név különös házakat jelöl, amelyekben fiúk és leányok csoportjai laknak. Mihelyt egy fiú eléri a pubertást, felkeres egy ilyen házat, amelyben egy idősebb ifjú, vagy fiatalabb özvegy ember vezetése alatt három-hat ifjú lakik, akiket ott kedveseik fölkeresnek. Így a szülői otthont teljesen elhagyja a felnövő férfi-ifjúság, bár a fiú házasságáig mindig vissza-visszatér, hogy élelmet vigyen és bizonyos fokig a háztartás számára is dolgozzék. A leány azokon a ritka szűzies éjszakákon, amelyen nem várják őt egyik, vagy másik „bukumatulá"-ban, talán hazamegy aludni.[5]) Milyen formát vesznek fel egy melanéziai fiú, vagy leány érzései ebben a fontos periódusban az apával, anyával, nővérrel, fivérrel szemben? Látjuk, hogy épúgy, mint a modern Európa fiainál és leányainál ebben a korban csak annak a végleges megalkotása és megszilárdítása megy végbe, ami fokozatosan alakult ki a korábbi életévek alatt. Az anya, akitől a gyermek elválasztatott — és pedig a szó legtágabb értelmében — továbbra is középpontja marad minden törzsi kapcsolatnak és rokonságnak. A fiú helyzete a társadalomban, kötelessége és előjogai, tőle és az ő rokonaitól függenek. Ha senki sincsen, aki róla gondoskodjék, a fiának kell ezt megtennie; ennek fejében az ő háza mindig második otthona lesz. A vonzalmat és ragaszkodást társadalmi kötelességek írják elő, de ezek mélyen gyökereznek a természetes érzésben is, ha pl. egy felnőtt férfi meghal, vagy szerencsétlenül jár, úgy mindenekelőtt az anyja esik kétségbe és az ő zokogása lesz a legőszintébb és leghosszantartóbb. Ennek ellenére keveset találunk abból a személyes barátságból, kölcsönös bizalomból és intimitásból, amelyek nálunk jellemzik az anya és fiú viszonyát. Az anyától való elszakadás, amely — mint minden periódusban láttuk — könnyebben és teljesebben megy végbe, mint nálunk, hir-

telen elszakítás és erőszakos elnyomás nélkül, harmonikusan és üresség visszamaradása nélkül történik.

Az apa ebben az időben átmenetileg háttérbe szorul. A fiú, aki mint kis gyermek, meglehetősen független volt és a kis „fiatalok társaságának“ tagjaként szerepelt, most egyrészt a „bukumatula“ által még több szabadsághoz jut, másrészt azonban ezt erősen korlátozza a „kada“, az anyai nagybácsi iránti számos kötelezettség. Kevesebb ideje és kevesebb érdeklődése marad meg az apa számára. Később, amikor súrlódások válnak érezhetővé, a nagybátyjához való viszonyában, rendesen megint visszatér az apához és ekkor barátságuk az egész életre megszilárdul. A most tárgyalt időszakban azonban, amikor az ifjút megismertetik kötelességeivel, tanítják a hagyományokra, utasításokkal látják el, a mágia, varázsművészetek, kézügyesség terén, az anya fivére a tanítója és az ő vezetése iránt tanusítja a legnagyobb érdeklődést és kölcsönös viszonyuk a legjobb.

Még egy fontos különbség van a melanéziai és egy saját társadalmunkbeli jólnevelt fiúnak szülők iránti érzelmei között. Ha nálunk a pubertás ideién az ifjúnak az életbe való belépésekor nagyszerű kilátások tárulnak fel, úgy ezeknek a fénye különös árnyékot vet apja és anyja iránti korábbi szivélyes érzelmeire. Saját szekszuális élete elidegeníti szüleitől, hozzájuk való viszonyába bizonyos feszélyezettséget hoz és nehéz bonyodalmakat teremt. Nem így a matrilineáris társadalomban! Az „illetlen“ korábbi periódusának és a szülői tekintély elleni protestálásnak hiánya, a szekszualitásnak fokozatos és nyílt növése folytán attól a pillanattól kezdve, amikor a fiatal testben ébredezni kezd: mindenekelőtt azonban a jóakaratú szemtanúk ama magatartása miatt, amelyet a szülők vesznek fel gyermekeik szekszuális életével szemben: hogy az anya teljesen, de fokozatosan visszahúzódik a fiú szenvedélyes érzései elől, hogy az apa mosolyogva helyesel, mindennek az a következménye, hogy a szekszualitásnak — pubertásban bekövetkező erősödése nem gyakorol direkt befolyást a szülőkhöz való viszonyra.

Egy más viszonylatot azonban minden ilyen megerősödés, de különösen a pubertás nagymértékben befolyásol: a fiú és lánytestvér közöttit. A tabu, amely minden szabad együttlétre vonatkozik és kettőjük viszonyából minden nemiséggel kapcsolatos dolgot kizár, teljességében meghatározza mindkettőjük szekszuális életét. Ugyanis mindenekelőtt szem előtt kell tartanunk, hogy ez a tabu az a szekszuális tilalom, melyet nem szabad áthágni és hogy ez jelenti a legfontosabb morális törvényt is. Sőt tovább: ez a tilalom, mely már a gyermekkorban kezd hatni és amelynek leglényegesebb pontja mindig az a szétválasztás marad, kiterjed ugyanannak a „klan“-nak (a törzsnek) minden más nőjére. Igy a fiú számára szekszuális kielégülés szempontjából a világ két részre oszlik. Ezek közül egyik az, amely saját „klan“-jának asszonyait foglalja magában, tilos, a másik, amelyhez a többi három „klan“ asszonyai tartoznak, törvényesen megengedett a számára.

Hasonlítsuk össze mármost a fiú- és leánytestvér egymáshoz való viszonyában mutatkozó különbségeket Melanéziában és Európában. Nálunk fokozatosan elhidegül a gyermekkor bensőséges viszonya és némikép kényszerített viszonylatba megy át, amelynél a nővér magátólértetődőleg — de semmiesetre sem teljesen — különválik társadalmi, lélektani és biológiai tényezők folytán. Melanéziában érvénybe lép a szigorú tabu, abban a pillanatban, amikor a játékban, vagy a gyermeki bizalmaskodásokból intimitás fejlődhetik. A nővér megmarad titokzatos teremtménynek, aki mindig közel van, de sosem bizalmas közelségben, elválasztja őt a fiútól a származás láthatatlan, de áthághatatlan sánca, amely lassanként morális és személyes paranccsá lesz.

A testvér és a testvércsoport marad az egyetlen, mindig elrejtett folt a szekszualitás láthatárán. A gyermeki gyengédség minden természetes rezdületét

époly rendszeresen elnyomják, mint a mi gyermekeinknél a többi természetes ösztönöket és a nővér épúgy tárgyává válik az „illetlenről" alkotott gondolatnak, érdeklődésnek és érzésnek, mint a mi gyermekeinknél a tiltott dolgok. Később, ha a természetes szekszuális tapasztalatok kibővülnek, a tartózkodásnak az a fátyla, amely kettőjüket elválasztja, még sűrűbb lesz. De, bár egymást folytonosan ki kell kerülniök, állandóan gondolatokat és figyelmet kell szentelniök egymásnak. Ilyen mesterséges és korai elfojtásnak megvannak a következményei. A freudi iskola pszichológusai könnyen mesélhetnének erről.

Eddigelé majdnem kizárólag a fiú szempontjait tárgyaltuk. Hogyan alakul már most egy melanéziai leány viszonya a családjához a pubertás alatt? Nagyjában és egészében magatartása nem különbözik olyan nagyon európai testvérétől, mint a fiú magatartása európai társaiétól. Épen a fivért és nővért elválasztó tilalom miatt a trobriandok matriarkális társadalmi formája a leányt kevésbé érinti, mint a fiút. Minthogy ugyanis a fivérnek szigorúan tilos a nővér szerelmi ügyei iránt — házasságát is beleértve — érdeklődni és minthogy az anyai nagybácsinak is távol kell magát tartania ezektől a dolgoktól, így különösképen mindannál, ami a házasságukra vonatkozik, az apa a gyámjuk. Ennek következtében apa és leánya között, bár nem ugyanolyan viszony alakul ki, mint nálunk, de ahhoz nagyon hasonlít. Ugyanis nálunk az apa és leány közötti surlódás rendesen csekély és így ez a viszony közel áll ahhoz, amelyet a Trobriandokon láttunk apa és gyermeke között. Másrészt egy felnőtt férfi és egy olyan serdülő leány közötti viszony, aki nem számít a férfi rokonának, — jól jegyezzük meg — nem mentes a kísértésektől. Ezeket nem csökkenti, hanem épenséggel növeli az a tény, hogy bár a férfi és leány nem esik az exogámia tabuja alá, mégis a kettőjük közötti szekszuális érdeklődés teljes megrovásban részesül, bár sosem jelölik a „suva-sova" névvel, amely „az exogámia megszegését" jelenti. Ennek az apára és leányára vonatkozó tilalomnak okául egyszerűen el kell képzelni, hogy csúnya dolog lenne annak az asszonynak a leányával szekszuális érintkezést folytatni, akivel az ember együtt él. Nem fog bennünket meglepni, ha később az egyazon család tagjai közötti tipikus magatartás befolyásának vizsgálatánál azt fogjuk találni, hogy az apa és leánya közötti incesztus tényleg előfordul anélkül, hogy kínos képzetekkel társulna és anélkül is, hogy a folklóréban visszhangra találna.

Az anyához való magatartás általában természetesebb, mint nálunk, de nem különbözik attól lényegesen. Egy különbség azonban mégis van: ugyanis a szülői háznak a pubertás beálltakor való elhagyása és a leány számos házonkivüli szekszuális érdekeltsége általában megakadályozza az anya és leánya közötti vetélkedés és féltékenység kifejlődését, bár nem teszi okvetlenül lehetetlenné az apa és leánya közti incesztus létrejöttét. Igy — eltekintve a fiútestvérhez való viszonytól — általánosságban azt mondhatjuk, egy melanéziai leányban megközelítőleg ugyanazok az érzelmek vannak meg, amelyek egy európai leányban.

IX.

Az Ödipusz-komplexus és a matrilineáris család tengelykomplexusa. Egybevetés.

Összehasonlítottuk egymással a két civilizációt, az európait és a melanéziait és azt láttuk, hogy közöttük jelentékeny különbségek vannak, mivel azon erők némelyike, amelyekkel a társadalom az ember biológiai természetét alakítja, alapjában különbözők a kettőben. Mindenesetre mindkettőben juttatnak bizonyos teret e szekszuális életnek, másrészt pedig a szekszuális ösztönt bizonyos fokig

korlátozzák és irányítják; de a *tabu* hatásköre és a szekszuális szabadság az általa előírt határokon belül a kettőben mindenkép különbözik. Ezenkívül a családban a tekintély eltérő eloszását konstatáljuk és vele kapcsolatban az eltérő nézeteket a rokonságról és az atyafiságba való tartozásról. Mind a két társadalmi formánál azt az utat követtük, amelyen a tipikus átlagfiú, vagy átlagleány ezek között az eltérő jogi viszonyok és szokások között felnő. Azt találtuk, hogy szinte minden lépésnél mélyreható különbségek mutatkoznak, amelyek a biológiai ösztönzések és társadalmi szabályok egymásrahatásából erednek, minthogy ez a kettő részint harmóniában áll, részint küzd egymással; sokszor rövid fejlődéshez vezet, sokszor az egyént kimozdítja egyensúlyából, de mégis nyitva hagyja a lehetőséget egy jövendő fejlődéshez. Láttuk, hogy a gyermek élettörténetének vége felé, miután az érettséget elérte, az anya, apa, fiú-, leánytestvér és — a Trobriand szigetbelieknél — az anyai nagybátyja iránti érzelmei oly rendszerré alakultak, amely tipikus ismertetőjele minden társadalmi formának és amelyet mi — hogy a pszichoanalitikai terminológiához csatlakozzunk — a tengelykomplexusnak neveztünk el.

Szeretném most ennek a két komplexusnak főbb vonásait még egyszer röviden vázolni. Az Ödipusz-komplexus, amely a mi patriarkális társadalmunkban tipikus, a korai gyermekkorban alakul ki, részint az első periódusnak a másodikba való átmenetekor, részben az utóbbinak folyamán, úgyhogy ennek végén, amikor a fiú öt- vagy hatéves, beállítottsága tulajdonképen kész, ha nem is alakult ki véglegesen. Ez a beállítás magábafoglalja a gyűlölet és elnyomott kívánság számos elemét. Mindebben — úgy gondolom — a mi eredményeink semmiféle irányban sem különböznek a pszichoanalizisétől.

A matrilineáris társadalomban ugyan a gyermek ebben a korban már egész határozott érzelmeket fejlesztett ki az apa és anya iránt, de ezekben semmi elfojtás, semmi negativum, semmiféle teljesítetlen kívánság nincsen. Honnan származik ez a különbség? *Onnan, hogy* — röviden összefoglalva — *a trobriandok matrilineáris társadalmának szociális berendezései — amint láttuk — szinte teljesen megegyeznek a biológiai fejlődéssel, míg az apajog rendszere igen sok természetes ösztönt és hajlamot keresztez és elnyom.* Ha pedig a kérdést részleteiben akarjuk tárgyalni, úgy mindenekelőtt az anyához való szenvedélyes vonzódást kell kiemelnünk, a testi közelség kívánását, amelyet a patriarkális társadalomban egyik vagy másik módon erőszakosan elnyomnak; további moráluknak a befolyását, amely a gyermekeknél a szekszualitást rosszalja, az apa nyersességét, de mindenekelőtt az alacsonyabb osztályokban az anya és gyermek fölötti kizárólagos jogáról való elképzelést, amely a magasabb társadalmi osztályokban leplezetten, de mélyrehatóan nyilvánul meg; az asszonynak attól való félelmét, hogy férjének nem fog tetszeni. Mindezek a befolyások okvetlenül elidegenítik egymástól a szülőket és gyermekeket. Még ott is, ahol az apa és gyermek közti vetélkedés az anya figyelmességéért a minimumra redukálódott, vagy egyáltalán meg sincs, a második periódusban sor kerül a társadalmi érdekek döntő összeütközésére az apa és gyermeke között. A gyermek teher és akadálya a szülők szabadságának, emlékeztetés az öregedésre és hervadásra és — ha fiú — gyakran fenyegetés egy jövendő társdalmi rivalitásra. Ilymódon — egészen eltekintve a szekszuális érdekek összeütközésétől, az apa és gyermek közti szociális surlódásoknak széles tere marad. Szándékosan mondok gyermeket és nem fiút, mert kutatásaink megmutatták, hogy a gyermekek közti nemi különbség ebben a korban nem játszik szerepet, apa és leánya között még nem is vált észrevehetővé szorosabb kapcsolat.

Ezen erők és befolyások közül a Trobriand szigetiek matrilineáris társadalmában semmi sincs meg. Mindenekelőtt — jegyezzük meg: ez nincs össze-

függésben a matrilinearitással — hiányzik ott a szekszualitás, vagy az érzékiség megvetése és mindenekelőtt nem kapcsolódik morális elutasítás a gyermeki szekszualitás képzetéhez. A gyermeknek anyjához való érzéki vonzódása megteheti a maga természetes útját, addig, amíg magától el nem akad és más testi érdeklődések fel nem váltják. Az apának a gyermekekkel szemben tanusított magatartása ez alatt a két korai periódus alatt olyan, mint egy közeli baráté és segítőé. Abban az időben, amelyben az apa nálunk a gyermeki szimpátiát legjobb esetben a gyermekszobától való távolmaradással nyerheti el, a trobriandi apa előbb gyermekápoló, aztán pajtás.

A prészekszuális élet fejlődése is máskéṕ folyik le ebben a korban Európában, mint Melanéziában. Azok az elfojtások, amelyeket a gyermekszoba nálunk mindenekelőtt a magasabb osztályoknál kötelezővé tesz, az „illetlen" dolgok mindenekelőtt a kiválasztás funkciói és szervei utáni titkos vizsgálódásokra teszik a gyermeket hajlamossá. A vadak között nem találjuk meg ezt a periódust. Már pedig ez a gyermeki genitalitás előtti „illetlen" fogalma teremti meg épen a tisztességes-tisztességtelen, tiszta-tisztátalan közötti megkülönböztetéseket. Az „illetlen" területe, amelyhez a szülőknek nem szabad közeledniök, megerősíti és elmélyíti azt a tabut, amely olyan hirtelen érte az anyához való vonzódást, azaz az ő ágyából és az ő testi ölelésétől való korai számüzetést.

Tehát itt sincsenek meg a trobriand-szigeti benszülöttek gyermekei számára azok a nehézségek, amelyek a mi társadalmunkat annyira jellemzik. Épen ilyen jelentékeny eltérést találunk a kora szekszualitás utáni periódusnál. Európában itt egy többé-kevésbé kifejezett latenciás periódus lép fel, amely a szekszuális fejlődés folytonosságának törését jelenti. Freud szerint ez arra szolgál, hogy sok elfojtásunkat, valamint az általános amnéziát megerősítse. Ez a periódus sok veszélyt jelent a gyermek szekszuális fejlődésében. Másrészt azonban reprezentálja a többi kulturális és szociális követelménynek diadalát a szekszualitás fölött. A vadaknál ebben az időben a nemi életnek egy korai, nálunk szinte ismeretlen genitális alakja nyomul a gyermeki érdeklődés első sorába, hogy soha többé ne legyen elfelejtéseknek kitéve. Ez ugyan sok tekintetben nagy hátrányt jelent kulturális szempontból, de hozzájárul ahhoz, hogy a gyermeket fokozatosan és surlódás nélkül elválassza a család befolyásától.

Ezzel most a gyermeki fejlődés második részéhez értünk, hiszen a mi társadalmunkban beálló szekszuális lappangás időszaka ehhez a második részhez tartozik. Ha azt a két későbbi stádiumot tekintjük, amelyek a fejlődés második felét alkotják, úgy egy másik mélyreható különbséget találunk. Nálunk a pubertás eme korai periódusában az Ödipusz-komplexus, azaz a fiú magatartása a szüleivel szemben megszilárdul és kialakul. Melanéziában azonban lényegében csak abban az időszakban — sőt tulajdonképen kizárólag akkor — alakulhat ki egyáltalában komplexus. Ugyanis csak ebben az időszakban vetik alá a gyermeket az elfojtások és tabuk rendszerének, amelyek kezdik a lényét kialakítani. Erre a kényszerre részint alkalmazkodással, részint többé-kevésbé elnyomott ellenáramlatok és kívánságok kifejlesztésével válaszol, mivel az emberi természet nemcsak kalapáccsal megdolgozható, hanem rugalmas is.

Melanéziában az elfojtás és alkotás erői kétirányúak. Az első az anya fivérének befolyása által jön létre, aki a gyermek jóérzéséhez, büszkeségéhez és becsvágyához fordul és ilymódon olyan viszonyba kerül vele, amely sok tekintetben analog a nálunk apa és gyermek között meglevőhöz. Másrészt azok a megerőltetések, amelyeket ez megkövetel, az előd és az utód közti vetélkedés, a féltékenység és rosszindulat negatív elemeinek egyengetik útját. Igy egy ambivalens beállítottság alakul ki, amelyben a tisztelet foglalja el az elismert és uralkodó helyet, míg az elnyomott gyülölet csak közvetve nyilvánulhat meg.

A második tabu: az incesztus-tilalom a nővért, — kisebb mértékben a többi nőrokont anyai részről — valamint ugyanannak a klánnak asszonyait a szekszuális titokzatosság fátylával veszi körül. A nővér megtestesítője a nők eme egész osztályának és reá vonatkozik a legszigorúbb tabu. Megfigyelhetjük, hogy az elválasztó tabu, amely már a gyermekkorban érvényesül, a fiú életében véget vet a leánytestvére iránti kezdődő gyengédségnek, már pedig ez a gyermekeknél természetes ösztön. Ez a tabu szekszuális téren még a véletlen érintést is bűntettnek bélyegzi és emiatt az a folyománya, hogy a nővérre való gondolást bár tartósan elnyomja, mégis mindig megvan. Ha röviden összehasonlítjuk a két csoportot a családon belül, azt látjuk, hogy a patriarkális társadalomban a gyermeki féltékenykedések és a későbbi társadalmi feladatok az apa és fiú viszonyába a kölcsönös vonzódásokon kívül a rosszindulatnak és idegenkedésnek bizonyos mértékét is beviszik. Másrészt anyának és fiúnak a korai gyermekkorban bekövetkező elszakadása mély, ki nem elégített kívánságot hagy hátra, amely a későbbi szekszuális érdeklődések fellépésekor, az emlékezetben az újonnan keletkezett testi vágyakkal elvegyülve, gyakran neurotikus jelleget vesz fel és álmokban, valamint más fantáziákban kerül felszínre. A melanéziaiaknál nincsen olyan surlódás apa és fiú között és a gyermeki vágy az anya után lépésről-lépésre természetes módon és gátlások nélkül élheti ki magát. A tisztelet és idegenkedés közötti ambivalencia az anya fivérével szemben nyilvánul meg, míg azok a szekszuális viszonylatok, amelyek elfojtott incesztus kísérletekből származnak, csak a nővérrel szemben alakulhatnak ki. Ha a két társadalmi forma mindegyikére egy rövid, egyben talán kissé durva képletet alkalmazunk, azt mondhatjuk, hogy az Ödipusz-komplexusban az apa megölésére és az anya feleségülvételére való elfojtott kívánság nyilvánul meg, míg a trobriand-szigetbeliek matrilineáris társadalmi alakjában a nővér feleségül-vevésében és az anya fivérének megöletésében jut kifejezésre ez a komplexus.

*

Összefoglaltuk ezen beható vizsgálódásunk eredményét és választ adtunk az első kérdésre, amelyet kezdetben vetettünk fel, azaz kikutattuk, hogy a tengelykomplexus hogyan változik a család konstituciójával és hogyan függ a családi élet és a szekszuális élet egyes vonásaitól.

Adósak vagyunk a pszichoanalizisnek azzal a felfedezésével, hogy a mi társadalmunkban egy tipikus érzelmi csoportosulás jut kifejezésre és azzal a részleges, mindenekelőtt a szekszualitáson nyugvó magyarázattal, hogy miért kell egy ilyen komplexusnak léteznie. Az előző oldalakon megrajzolhattuk egy másik — matrilineáris — társadalmi forma tengelykomplexusának körvonalait. Egy olyan komplexustípusét, amellyel eddig nem foglalkoztak. Azt találtuk, hogy ez a komplexus a patriarkálistól lényegesen különbözik és megmutattuk, hogy miért kell attól különböznie, milyen társadalmi okozatok hatnak erre. Összehasonlításunkat a legszélesebb alapon ejtettük meg és a szekszuális tényezők elhanyagolása nélkül, szisztematikusan bevontuk a többi elemeket is. Az eredmény fontos, hiszen eddig sohasem sejtették, hogy a tengelykomplexusnak egy másik típusa adódik. A magam analízise által megállapítottam, hogy Freud elméletei az ember pszichológiájának nemcsak nagy vonásokban felelnek meg, hanem szorosan hozzákacsolódnak azokhoz a változásokhoz, amelyeket a társadalom különböző alapjai hoznak létre az emberi természetben. Más szóval: kimutattam minden mélyenjáró összefüggést az egyes társadalmi típus és annak tengelykomplexusa között, bár ez csupán figyelemreméltó megerősítése a freudi pszichológia fő tartalmának. Mindez arra kényszerít, hogy annak egyes részle-

teit módosítsuk, vagy jobban mondva néhány formáját kiterjesszük. Hogy konkréten fejezzem ki magam: szükségesnek látszik, hogy a biológiai és szociális befolyások kölcsönhatását rendszeresebben vizsgálják meg, hogy ne állapítsák meg sztereotipen az Ödipusz-komplexus létezését, hanem minden kultúrtípust tanulmányozzanak és így állapítsák meg azt a specifikus komplexust, amely hozzá tartozik.

Hátra lenne még, hogy reátérjek annak a második kérdésnek a tanulmányozására, amelyet ennek a tanulmánynak az első szakaszában tettem fel: annak a megvizsgálása, hogy a matrilineáris komplexus, amely keletkezésében és lényegében annyira különbözik az Ödipusz-komplexustól, eltérő befolyást gyakorol-e a tradiciókra és társadalmi organizációra is, azaz ad-e ennek specifikusan matrilineáris szinezetet? Ennek a kérdésnek tárgyalását egy későbbi munka számára kell fenntartanunk. Pszichoanalitikai eredményeimnek ebben a teljes ábrázolásában meg tudom majd mutatni, hogy úgy a primitívek társadalmi életében, mint folklorjában specifikus elfojtásaik félre nem érthető módon megnyilvánulnak. Bármikor törnek is ki a szenvedélyek, amelyeket rendes körülmények között szigorú tabuk, szokások és törvényes büntetések a hagyományos korlátok között tartanak, büntettekben, perverziókban, vagy eltévelyedésekben, vagy akár ama drámai történésekben, amelyek időről-időre megrázkódtatják az egyes primitív közösségek életét, mindig az anya fivére iránti gyűlöletet, vagy a nővérrel szemben fennálló incesztuózus vágyakat leplezik le. A melanéziaiak folkloréja is visszatükrözi a matrilineáris komplexust. A mitoszok, mesék és legendák vizsgálata, épúgy mint a mágiáé, meg fogja mutatni, hogy ezekben az elbeszélésekben, amelyek a nappali álmok mintájára vannak felépítve és amelyeket elnyomott kívánságok diktálnak, miképen tör elő az anya fivére iránt táplált elfojtott gyűlölet, amelyet rendesen eltakar a konvencionális tisztelet és közösségi érzés.

Különösen érdekes ezeknek a primitíveknek szerelmi varázslata és a vele kapcsolatos mitológia. Nézetük szerint mindennemű vonzásnak, a csábítás minden hatalmának a szerelmi varázslatban van a székhelye. Ez a varázs azonban, törzsük nézete szerint, a mult egyik drámai eseményében gyökerezik, amelyet egy testvér-incesztusról szóló különös mitosz mond el.

Igy azt a megállapítást, amelyet a családon belüli társadalmi vonatkozások leírásával és a rokoni viszonyok elemzésével támasztottunk alá, ettől függetlenül is bebizonyíthatjuk: e melanéziai benszülöttek kultúrájának tanulmányozása által.

[1]) A. Moll: Das Sexualleben des Kindes, 1908.

[2]) A latenciakort gyakran említi; így pl. a „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie". (V. kiadás, 40., 44., 64. old.) Ges. Schriften V. 49., 53., 74. old. és a Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Gr. kiadás, 374. old. (Schriften 7. kötet 337. old.) De e könyvek egyikében sem található a témának speciális tárgyalása. Aztán megint olvassuk: „A latenciakor ki is eshetik, nem hozza magával okvetlenül a szekszuális tevékenység és a szekszuális érdeklődés megszakítását az egész vonalon. („Vorlesungen" más helyein.)

[3]) Amint ezt pl. olyan csodálatosan rajzolja Maupassant „Fort comme la mort" című rendkívül tanulságos novellájában.

[4]) A parasztok között igen gyakran előfordul, hogy az apa elcsábítja leányát, különösen gyakorinak látszik ez a latin fajoknál. Hallottam, hogy román parasztok között ez az incesztus-típus nagyon elterjedt és úgylátszik, hasonló a helyzet Olaszországban is. A Kanári szigeteken magam ismerek néhány olyan esetet, hogy apa és leánya incesztust űz, de nem titokban, hanem nyilvánosan, szégyen nélkül, közös háztartásban élnek és gyermekeket nemzenek.

[5]) Ennek az intézménynek behatóbb leírásához és elemzéséhez, amely az úgynevezett „csoportházasságnak" egyik legfontosabb utánzata v. ö. szerzőnek „The Sexuel life of Savages" c. munkáját.

Eltérő mozzanat a nemek pszichoszexuális magatartásában

Közli: **Theodor Reik** (Hága.)

A pszichoanalizis, mely a tudattalan lelki folyamatok vizsgálatát és törvényszerűségeik megértését tűzte ki céljául, a pszichoszexuális élet meglepő magyarázataival szolgált. Ezt elsősorban természetesen a kutatók éleslátásának köszönhetjük, de rögtön ezután az analizáltak belső tárgyilagosságának. Ez a gyakran kevéssé méltányolt együttes munka csak ritkán terjed túl a terapeutikai analizis határán. Ilyen kivételes esettel van dolgunk egy levélnek itt következő részében. A levél egy finom műveltségű, az ötvenes évek derekán járó asszonytól származik, akinek introspektív megfigyelő tehetségét évekkel ezelőtt végbement analizise mélyítette el. Ugy látom, bátor megállapításai jelentős adalékot szolgáltanak a női szexuális élet pszichikai sajátosságainak megértéséhez. Az elnyert engedély alapján változtatás nélkül közöljük tehát a szöveget:

„. . . Ön jól tudja, hogy az analitikus közleményeket — már amennyire itteni számkivetésemben lehetséges — élénk figyelemmel kisérem. Legutóbb a női szexualitásról olvastam néhány munkát, így Freud, H. Deutsch és Horney műveit. Erősen fölkeltették érdeklődésemet és sok mindent megérttettek velem. Meglep azonban, hogy mindezekben a művekben csak kevés utalás található egy fontos problémára: a nemek magatartásának különböző voltára a szerelmi előjátékban és a szerelmi aktusban. Ezzel persze nem a testi elemre gondolok, hanem a lelkire, a partnerrel szemben való lelki beállítottságra. Az általános nézet — ha általános nézetről szó lehet ott, ahol az eszmecserét elkerülik — következő: a férfi legtöbbnyire egoista s csupán kielégülésre irányuló törekvésének enged, a nő ezzel szemben altruista és beéri azzal, hogy a férfinak megadja a keresett kielégülést. Eszerint élvezete szinte csak reflexiv jellegű. Ennek az állítólag tipikus beállítottságnak igazolására oly sok példát hoznak fel a mindennapi életből, a látszat olyannyira mellette van, hogy nem épen könnyű szembehelyezkedni vele. E nézet megerősítésére hozható fel pl., hogy a nő messzemenőleg alkalmazkodik a férfi szexuális vágyaihoz, ami azok gyakoriságát, időpontját és a szexuális érintkezés kivitelét illeti.

Bizonyos fokig ez a nézet is jogosult. Mégis azt állítom, hogy ez az előtérbe tólt részigazság egy sokkal fontosabb és mélyebben fekvő lelki igazságot fed el. Az elfedés oly messzire terjed, hogy legtöbbnyire a nő szexuális magatartása lélektanának groteszk félreértését eredményezi. Mindjárt megkísérlem a dolog kifejtését. Bizonyára nem várja el tőlem, hogy a tényállást — ahogy én a dolgot látom — szigorú logikai rendben és tudományos megfogalmazásban adjam elő. Hiszen tudja, hogy a szükséges elméleti ismeretekkel nem rendelkezem. Az állításaim felülvizsgálásáhz szükséges klinikai anyag is hiányzik; így csak saját és idegen tapasztalatra hivatkozhatom.

Kérdés, hogyan jutott általános érvényre a női magatartásnak ez a félreértése. Nemrégiben eszembe jutott, hogy egy alkalommal Kant mondását idézte: „A nő nem árulja el titkát." (Olvasás közben alkalmilag arra is gondolnom kellett: még akkor sem árulja el, ha maga is analitikus nő lett.) Talán fontos társadalmi és gazdasági érdekek megvédéséről volt szó, mikor ezt a titkot oly gondosan rejtegették. Lényegében ugyanis úgy tünik nekem, hogy egy mélylélektanilag megalapozott „női tradició", — tudja, mire gondolok — mely nemzedékről-nemzedékre öröklődik, megtiltotta e titoknak és nem csupán ennek a kiszolgáltatását. Talán az a belső őszinteség, melyre az élet és az analizis

neveltek, segítségemre lesz abban, hogy a fátyol szegélyét meglebbentsem. Higyje meg, nem megy könnyen.

Ugy gondolom, hogy a nő a szexuális érintkezés előkészítő stádiumában és annak csúcspontján gondtalanabbul, tekintetnélkülibben, bizonyos fokig önzőbben viselkedik partnerével szemben, mint a férfi. Meg fogja érteni, hogy most nem a himről beszélek, hanem a férfiről, akinek a szexuális érintkezés többet jelent testi feszültségének levezetésénél. Másképp szólva: a kultúrember pszichoszexualitásáról beszélek. A férfi szexuális élvezete, úgy látszik, inkább függ a nő gyönyörétől, mint a nőé a férfi boldogságától. Ugy látszik, az aktus folyamán a férfit a nő kielégítésének képzete is kiséri. Nem hinném, hogy a szexuálisan felindult nőnél hasonló képzetnek — bárhogyan is — jelentős szerepe lenne. A férfi kielégülésre irányuló törekvésében bizonyos becsvágy is kifejezést nyer, melynek szigorúan véve — és mi nők e pontot szigorúan vesszük — a szexuális vágyhoz mint olyanhoz semmi köze sincs. Olyan ez, mintha a nő kielégítésében valahogy igazolnia kellene magát, be kellene magának bizonyítania, hogy a nőnek teljes kielégülést tud adni. Néha azt hinné az ember, hogy a felnőtt férfiban még ebben az aktusban is újraéled a kisfiú, aki meg akarja mutatni, hogy „mit tud". E narcisztikus tényezőnél jelentékenyebbnek tünik egy másik. Azt hiszem, a férfinak még a szexuális érintkezés közepette is azzal a homályos szorongással kell megbirkóznia, mely gyermekségétől fogva kiséri és a kasztrációs fenyegetésből sarjad. Cifrázás nélkül: a férfi hasonlíthatatlanul többet fáradozik a nő kielégülése érdekében, mint a nő az övében.

Már előre tudom, higy a konvencionális hazugság e lelki tényállás elismerését nem engedi meg. Bizonyára rámutatnak majd arra, hogy oly sok ezer nő mindent elkövet, hogy a férfit vagy kedvesét orgazmusához segítse. Ezt természetesen nem vitatom. Itt azonban nem ilyen külső dolgokról van szó, hanem a nő bensőbb lelki folyamatairól. A nő nagyobbfokú szexuális egoizmusa mellett szól egy tény, melynek lélektani jelentőségét nem méltányolják eléggé: a nő nagyon is könnyen egyesíthet külső odaadásával egy belső bezárkózást a férfival szemben. Ez történik meg csaknem mindig, ha odaadásának indítéka — tehát: időpont, gyakoriság, a szexuális érintkezés módja — kellemetlen, vagy csak nem szívesen látott. Ezt a mélyebb önzést látom abban is, hogy gyakran képtelen partnere szexuális mozgalmában résztvenni, még akkor is, ha csak gyenge lelki ellenállások működnek benne partnere ellen. A férfi bosszúság, rossz hangulat után rövidesen újra kívánhatja szexuálisan a nőt, gyöngéden közeledhetik hozzá és anatómiai alkata nem tűr meg semmi felemásságot. A nőt egy ilyen kisebb bosszúság vagy ellenséges hangulat természetesen nem gátolja abban, hogy a férfi vágyának engedjen. Énközpontisága mégis megnyilvánul a férfi mélyebb céljainak hiányos elfogadásában. Partnere szexuális mozgalmában nem osztozik, a kis kedvetlenség utóhatása „sécheresse"-ben nyilatkozik meg, mely nem pusztán lelki jellegű. Saját orgazmusát megvonja a férfitől s így megfosztja fáradozásai gyümölcsétől. A női szexualitás önzőbb karakterének és a partnerrel szemben tanúsított mitsemtörődés föltevésének az sem mond ellent, hogy a nő később gyöngéd hálát tanúsít, megköszöni a kapott élvezetet. De a férfi azért is hálás neki, hogy potenciáját lehetővé tette. A férfi mélyebb hálájét azért, hogy kéjt adhat, a nő nem ismeri.

Aligha csupán a nő jóval mélyebben fekvő narciszmusa fejeződik ki ebben az Énre irányuló koncentrációban, még csak nem is az a tényállás, hogy többnyire jóval tovább kereste és később találta meg a szexuális kielégülését a képzelet aszociális formájában, mint a férfi. Épen ez a sajátos vonás, hogy a nő sokkal kevésbé megközelíthető szexuális egoizmusban él s partnerében csupán saját krizisét keresi, rejti erotikus titkának egy részét. Mintha érzésének nem

is kellene társ, képtelen vagy nem hajlandó bármire is tekintettel lenni. A partnerrel szemben tanúsított figyelem bizonyos tudatosságot tételezne fel. De épen a tudatosság teljes hiánya teszi ösztönösségét a férfi számára olyan titokzatossá és csábítóvá. Ez észrevehető a férfi csodálatán. Magatartása nekünk asszonyoknak alig kevésbé csodálatos. Csak ritkán sikerül neki — s neménekprimitiv, nyers képviselőiben alig — a „tekintetnélküliség" elérése. Ugylátszik, a férfi tudata partnere jelenlétéről soha, még izgalma csúcspontján sem tünik el. Ezzel szemben a nő paroxizmusában a társ jelenléte soha, még az utolsó pillanatban sem játszik ösztönző szerepet. Sejthetőleg a kokottnak nem épen leggyengébb fegyvere, hogy ezt a saját magának elegendő voltát a férfi elől el tudja rejteni. Ha szakmájában sok sikerre akar szert tenni, akkor az élvezetben társasabbnak kell lennie, mint amennyire természete megengedi. Egyik-másik finomabb szervezetű nőt a férfi fáradozása, a ‚tekintettel-levés" jártassága szinte kijózanítja. Ösztönösen felismeri a felnemadott tudatosság élénk jelenlétét mely a férfinak lehetővé teszi, hogy így „igazodjék" a nőhöz, ami zavarja őt. Az efféle ügyeskedést hideg kíváncsiságnak, néha szinte meglesésnek érzi s utóbb gyakran bizalmának megvonásával bosszulja meg magát. S még egy gyanú támad a biztos ösztönű nőben a férfi ilyetén rosszul alkalmazott figyelmessége folytán: mindenáronvaló altruista kiszolgálni-akarását igen gyakran inkább a hiányzó potencia, mintsem a szerelem bizonyítékának tekinti. Semmi művészet vagy önzetlenség sem kárpótolja a gátolatlan ösztönös erő elvesztéséért, melytől mélyebb élvezeti lehetőségeket vár. Nincs meg benne a férfi erotikus ambiciója.

A pszichoszexualitás jelképes voltáról lehet szólni, ha egy másik problémára gondolunk: miért van az, hogy a nő általában oly sokkal kevésbé becsvágyó, mint a férfi? Nem mintha nem lenne megszállva a ragyogás és tetszés vágyától. A különbség az önmagába merült Narcisszus és Apolló közt (aki megnyúzza Marsyast, mert az a művészi becsvágyát vetélkedésben veszélyezteti) lélektanilag igen jelentős. Ami az Istent sérti, az teljesítménye egyedülálló voltának mások előtti lekicsinylése. Ám mások kegyére pályázni bizonyos fokig nem más, mint szeretni őket. A becsvágyban mindig van valamelyes szeretet a környező világ iránt, a hiúságban mindig valamelyes elfordulás attól. Ugy vélem, a nő önzőbb magatartása, mely csak a saját kielégülésére törekszik, ez a nagyszabásúan következetes erotikus egoizmus, valószinüleg a legellenállhatatlanabb és legáldozatkészebb kiterjesztett egoizmusnak — az anyaságnak — előkészítése és fontos szerep jut neki a faj életében.

Azt hiszem, még néhány más, a nemek pszichoszexuális magatartásában való rejtett eltérésnek is nyomára jutottam. Szívesen írnék Önnek más alkalommal ezekről, de nem tudom, idejének és türelmének határát nem léptem-e vajjon már most is túl."

Diana

Irta: Prof. **Charles Baudouin** (Genf)

A kisleány érzelmi fejlődése a kisfiúénál kevésbé egyenesvonalú. Freud megtanított bennünket arra, hogy a negyedik és hatodik életév között mindkét nem gyermekeinél beáll az „Ödipusz-komplexus", az a hajlam, mely szerint a fiú szeretetének túlnyomó része általában az anyához, a leányé pedig az apához kapcsolódik. De nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a gyermeknek már az „ödipuszi" fázis előtt is volt érzelmi élete; csak épen független volt nemétől és a csecsemőkor óta megszilárdult hajlam kormányozta; világos, hogy

ebben a korban a ragaszkodás „objektuma" kiváltképen az anya volt. Igy amikor beáll az ödipuszi fázis, a fiúnak nem kell — mint a leánynak — objektumot választania. A felnőtt „tudattalan"-ját pedig a gyermekkori érzelmi élet egymást követő különböző fázisainak maradványa alakítja, amelyet a tudatos felület geológiai rétegekhez hasonlóan őrzött meg. Mindjárt kitünik, hogy a nő tudattalanja jóval kevésbé egyszerű, mint a férfié. Az ödipuszi krizis a leányka esetében többet jelent egy állomásnál, nagyobb a lehetősége annak, hogy tökéletlenül végződik. A leányka végleg megmaradhat az első objektum, az anya mellett. A pszichoanalitikus tapasztalat azt mutatja, hogy így leggyakrabban „fogyatékos fiú"-vá válik.

Az ödipuszi állomás nehézségét valóban szinte megkettőzi egy másik: a kisleány egy adott pillanatban kénytelen tudomásul venni nőiségét. A pszichoanalizis megállapítja, hogy a kisleány nőiségét először is csak alsóbbrendűségnek érzi; a férfiúi attributumok birtoklásáról ábrándozik; ezt neveztem el *Diana-komplexusnak*; eléggé érthetően körülírt fogalom arra, hogy az Adler-féle „männlicher Protest"-et, valamint a freudi női „homoszexualitást" egyaránt helyettesítse. A gyermeki lélek és a pszichoanalizis (L'Ame enfantine et la Psychoanalyse)[1]) című művem egy fejezetét ennek a komplexusnak szenteltem. Csupán arra a hivatalos vizsgálatra emlékeztetek, melyről Pipal számol be.[2]) Megállapítása szerint a leányok túlnyomó része fiú szeretne lenni vagy legalábbis szívesen beleegyezne a változásba, ezzel szemben a fiúk többsége semmi áron sem lenne leány. Előttem van egy másik vizsgálat is, Friedlé, a gyermekek eszményeiről[3]); történetesen ugyanennek a ténynek megerősítésével végződik; a szerző megjegyzi, hogy a leányoknak mintegy harmada elfelejti megjelölni nemét a kérdőív felső részén, ellenben a fiúk nem elégednek meg csupán a „leány" szó áthuzásával, vagy a „fiú" hozzáillesztésével, hanem mindakettőt megteszik. A figyelmetlenség banális magyarázatának kiküszöbölése után a szerző bölcsen arra a megállapításra jut, hogy „ez szinte valóságos statisztikai demonstrációja a hiányzó adatok freudi magyarázata megerősítésének".

A Diana-komplexus minden bizonnyal a körülményekhez képest különböző fokozatokat mutat. Amikor nagyon határozott, nemcsak bizonyos tipikus jellemvonások (férfias helyzetek, függetlenség, sporthajlam stb.) formájában, hanem mindenféle szerelmi nehézségekben és a szexuális kérdést illetőleg is megnyilvánul: a házasságtól és az anyaságtól való vonakodásban, homoszexualitásban, a menstruáció szabálytalanságában vagy fájdalmas komplikációjában (zavarokban, melyek igen gyakran nem mások, mint tudattalan tiltakozások a nőiség ellen); végül ehhez a komplexushoz kapcsolódik általában a frigiditás is; nemkülönben a szexuális tilalom és a női homoszexualitás túnyomó része pontosan megfelel Pipal vizsgálatai eredményeinek, melyeket az iskoláskorra vonatkozólag nyert: a kisleányok legnagyobb része szeretné megváltoztatni nemét. Mindjárt hozzá kell fűzni a Diana-komplexushoz egy jellemvonást, mely a nő szerelmét a férfiétól megkülönbözteti. A fiatal lány először is rájön, hogy neki az áldozat, mégpedig a megszégyenített áldozat szerepe jut s a férfi veszélyként jelenik meg előtte: A veszély ellen védelmet iparkodik kiépíteni magának s ezt saját férfiasságában találja meg a Crichton Miller által jól leírt mechanizmus szerint. Már Pipal vizsgálatában néhány kisleány fiú szeretne lenni, „hogy ne kelljen többet a fiúktól félnie". Ennélfogva a fiatal leány többé-kevésbé tudatos ideált, „imago"-t hord magában, amely szerint formálni igyekszik magát; de ez nem más, mint — általában az apa képére alkotott — férfiképmás. Természetes, hogy a kép kedvezőtlenül változik el, ha a leányka már tényleges támadás objektuma volt. Ezt találjuk Miller egy esetében. A

leányka, kivel kilencéves korában visszaéltek, később ápolónő lett s ez a tény lelkében azzal a védelemmel állott vonatkozásban, melyet az ápolónői egyenruha biztosít. Ami engem illet, magam is analizáltam egy ápolónőt („Myriam", Études de Psychoanalyse), akinél szintén nagy szerepe volt az egyenruhatémának, de ez az egyenruha-hordáson kívül is megnyilvánult; ez a nő apjával, egy magasabbrangú tiszttel azonosította magát.

Az oltalmazó férfiasság ez „imago"-jának minden alanynál megvan a maga története. Először is, mondjuk, az apával való azonosítást eredményezi. Ez az „introjiciált", azaz az Énbe bekebelezett apa. Némely nő végleg megreked ebben a stádiumban; életüket az apával való azonosítás irányítja; viselkedésükben férfiasak maradnak és többé-kevésbé tökéletesen vonakodnak a szerelemtől. De — és ez a normális — a fiatal leánynak túl kell jutnia ezen a stádiumon; adott pillanatban a férfiúi imago újra *kivetítődik;* egy kiválasztott barátban testesül meg s ez a szerelem születése. Ám ezt a kiválasztott barátot a tudattalan mint oltalmazót fogja fel; ez veszi át az Énnek azt a szerepét, mely a szerelem elleni vért gyanánt szolgált. Szinte azt mondhatná az ember a női szerelemről, ha híven követte fejtegetésünket, hogy eredeténél fogva ellenmondás és „ambivalencia" tölti el; így férfi és nő sohasem érthetik meg egymást, mikor szerelmet vallanak; eszerint egy talán végnélküli tragédia végzete nehezedik Ádámra és Évára. De ezenfelül a nő a monogámia felé orientálódik, — amire a férfi nem lenne képes — és ezzel a monogám család sarkpontja lesz. Igy mindenekelőtt, még a szerelemben is, bizonyos lemondást követelve, az emberi páros életben is ő a döntő tényezője a „szublimálásnak", — vagy máskép — a civilizációnak és a szellemi életnek, mert úgy az egyik, mint a másik csak oly mértékben fejlődhetik ki, amennyire az ösztönös erőknek egy része eltérül érzéki céljától.

[1]) Edit. Delachaux et Niestlé, Neuchatel. 1931.
[2]) K. Pipal: Er möchte ein Mädchen sein. (Z. f psychoan. Pädag. Vol. III. juillet 1929. p. 324.
[3]) B. C. Friedl: Les ideals des enfants. thése. Paris. 1931.

Az ösztönélet társadalmi és biológiai meghatározói.

Irta: **Alexander Fezenc** (Chicago.)

Az Illinois Society for Mental Higieny-ben tartott előadás.

Egy szellemi higiéné iránt érdeklődő társaság előtt a pszichoanalizis alapvető fogalmai és elvei manapság eléggé ismeretesek és ezért nem habozom ezeket az ismereteket további fejtegetéseim alapjának tekinteni. Mai feladatom az, hogy e tudomány újabb fejlődéséről beszéljek és ha a továbbiakban Önök előtt jól ismert tények és gondolatok ismétlésébe bocsátkozom, nem azért teszem azt, hogy újabb ismertetéseket közöljek, hanem hogy szemléletessé tegyem munkaterületünk legújabb eredményeit.

A pszichoanalizis mindenekfölött úgy jellemezhető, mint egy dinamikus megközelítése a szellemi életnek, amennyiben azt olyan törekvések és igyekezetek bonyolult köztijátékának fogja fel, melyek végül is motorikus viselkedésben nyilvánulnak meg. Ezen dinamikus vonásán kívül két alapvető szemléletet vezetett be a lélektanba: egy társadalomtudományit és egy biológiait. Biológiai orientációja abban rejlik, hogy az összes dinamikus erőket biológiailag feltételezettnek

tekinti, mint amelyek azon energiafelhasználással járó folyamatok megnyilatkozásai, melyek az „élet"-nek nevezett biológiai jelenséget alkotják. Ez a biológiai szemlélet azonban könnyebben tárgyalható annak utána, ha már leírtuk a pszichoanalizis társadalomtudományi vonatkozásait, ezért erre csak később térünk vissza. Szociológiai orientációja röviden a következőkben foglalható össze: A személyiség fejlődése úgy fogható fel és érthető meg, — legalább is részben — mint az eredeti, öröklött, fajfejlődésileg eleve meghatározott ösztönös vágyódások alkalmazkodási folyamata a kollektív élet követelményeihez, abban a formában, ahogy azokat bármely tetszőleges kultúra megszabja. Ez az alkalmazkodási folyamat úgy írható le, mint az eredetileg társadalmilag be nem illeszkedett egyén domesztikálása, vagy társadalmasítása. Születése után az egészséges egyén úgy tekinthető, mint egy biológiailag jól működő szervezet, melynek mégis meg kell még oldania azt a problémát, hogyan alakítsa biológiai szükségleteit bizonyos speciális feltételekhez, nevezetesen azokhoz a normatív és korlátozó követelményekhez, melyeket minden kulturális formában megszervezett közösségi élet reprezentál. A normális, pszichoneurotikus és pszichotikus felnőttek vizsgálata azt mutatta, hogy a teljes személyiség még a normálisnál sem vesz részt ebben a domesztikálódásban. Egy felnőtt személyiség sem tekinthető homogén egységnek. A társadalmilag alkalmazkodott tudatos szellemi élet, amely a cselekedeteink, vágyaink, reményeink és kívánságaink közti tudatos motivációt és összeköttetést tartalmazza, csak felületi jelenség. Tudatos pszichológiai folyamatainknak és nyílt viselkedésünknek nagy részét, legalább is részben, társadalmilag nem alkalmazkodott, nem-tudatos motivációk határozzák meg. Ám ez a megkülönböztetés a tudatos és nem-tudatos szellemi folyamatok között nem csupán topográfiai, hanem dinamikus megkülönböztetés is. Személyiségünk tudatos része, melyet tudatos énünknek érzünk, amely a folyamatosság érzését adja meg az életünkben, bonyolultan szervezett egység, amelyen belül a különböző lelki törekvések, vágyak, remények, kivánságok stb. egymás közt kapcsolatban, alá- és fölérendelt viszonyban vannak. Az én-rendszernek ez a belső harmóniája azonban az elfojtás nevű dinamikus jelenségen épül, melynek segítségével a szociális környezethez nem alkalmazkodott törekvések, motivációk és pszichés tartalmak kirekesztetnek a tudatból. Az elfojtás által igyekszik a személyiség kirekeszteni mindazt, ami harmoniáját felforgatással fenyegeti, minden olyan törekvést, amely összeütközésre vezetne a tudatos személyiség uralkodó, társadalmilag alkalmazkodott törekvéseivel és normativ elveivel szemben. Az elfojtás olyan elvek értelmében hat, melyek megfelelnek az adott kultúra általános ideológiai elveinek. A személyiségnek ezt a kirekesztő és válogató működését a gyerek a nevelés folyamata, a család befolyása, különösen a szülők útján nyeri, akik, mint a kulturális környezet képviselői, közvetítő közegként szerepelnek és az ő útjukon hat a megszorító és normatív befolyás a személyiségre. Az elfojtás tehát kulturális jelenség, minthogy azok az elvek, melyeknek értelmében az elfojtás létrejön, megfelelnek az adott civilizáció erkölcsi kódexének. A jól alkalmazkodott felnött domesztikált egyénnek tekinthető, a lelki anormitások nagyrésze pedig úgy tekinthető, mint a nem sikerült domesztikálódás következménye, noha fentebb már hangsúlyoztuk, hogy egy egyénben sem vesz részt az egész személyiség a domesztikálódás folyamatában és mindenki megtartja tudattalanjában infantilis természetének bizonyos törekvéseit, melyek szociális értelemben nem módosultak. Neurotikus és pszichotikus egyéneknél sokkal nagyobb arányú infantilis tendenciákat találunk és úgy a neurotikus és pszichotikus tünetek, mint az életben tanúsított neurotikus viselkedés ezeknek a szociálisan nem alkalmazkodott vágyódásoknak kifejezője. Széles távlatban tekinve, a neurózis és a pszichózis úgy fogható fel, mint a társadalmi alkalmazkodás folyamata ellen kifejtett

tiltakozás. Az individuálista erők győzelmét reprezentálják a kollektív élet követelményei elleni küzdelemben.

Amint látják, ennek a dinamikus felfogásnak jelentékeny társadalomtudományi kapcsolata van, amennyiben a pszichoneurózist és a pszichózist úgy magyarázza, mint az egyén öröklött, ösztönös tulajdonságai és a társadalmi élet követelményei közti összezördülés következményét. Ebből a távlatból tekintve az az oly sokszor idézett rokonság a neurózis, pszichózis, lángész és bűnözés közt könnyebben megérthető. A lángész esetében ezek az individualisztikus törekvések teremtő formát öltenek. A lángész, épúgy, mint a pszichopata, vagy a bűnöző, képtelen beilleszkedni; ahelyett, hogy beilleszkednék a társadalomba ösztönös erőinek új, társadalmilag elfogadható kifejezéseit teremti meg. Átalakító erejét rányomja a társadalomra és saját képmására változtatja meg azt. A bűnözés esetében az individuálista törekvés romboló formában jelenik meg, a társadalmi kódex elfogadásának visszautasításában, ám a társadalmi kódex ellen romboló módon harcol, nem úgy, mint a lángész, aki új, társadalmilag elfogadható kifejezési formákat teremt. Az ideges személyiség magában foglalhatja úgy a lángészt, mint a bűnözőt, ám úgy a teremtő, mint a romboló törekvéseket csak fantáziában fejezi ki, szimbólikus nyelven, melyet csak ő, sőt még az ő tudatos személyisége sem ért, szimbólikus nyelven, amely csupán tudattalanjának kifejezése. Az ideges tünetek úgy teremtő, mint romboló törekvéseket tartalmaznak. Mindazonáltal senki sem használhatja fel őket, csak maga a neurotikus, akinek számára olyan elfojtott törekvések kimenetelét képezik, melyeket nem tud megvalósítani a valóságban, amelyeket azonban elhagyni, vagy társadalmilag elfogadható formában módosítani sem képes. A tünet szimbólikus közegén át kifejezést adhat annak a vágyának, hogy gyereknek adjon életet, ám ugyanakkor rombolást, gyilkosságot, kegyetlenséget fejez ki ugyanazon szimbólikus alakítás révén.

Igen durva vonásokban ez a szociológiai szemlélete a pszichoanalizisnek, mint a személyiségfejlődés dinamikus elméletének. Szociálisan orientált, minthogy a problémát, melyet az egyénnek fejlődése folyamán meg kell oldania, úgy tekinti, mint az eredeti, öröklött törekvéseknek alkalmazkodását ahhoz a társadalmi helyzethez, melybe az egyén történetesen beleszületett. A szociális alkalmazkodás ezen folyamatának sarokköve és legdrámaibb szakasza Ödipusz komplexus néven ismeretes. Ez képviseli a gyermeknek első társadalmával: a családdal való összeütközését és az Ödipusz komplexus megoldása a legjelentékenyebb lépés a társadalmi alkalmazkodás folyamán. Az Ödipusz komplexus a szülőkkel szemben táplált szeretet és gyülölet érzemeinek alkamazkodását jelenti, azokét az érzelmekét, melyeket a szexuálitás és a romboló ösztönök biológiailag feltételezett vágyai táplálnak. Ismereteink jelenlegi státusa korántsem meríti ki a pszichoanalizisnek társadalmi orientációját. Különböző kultúrák neurotikus és pszichotikus egyedeinek összehasonlító vizsgálata a különböző kultúrákra jellemző kormányzó elvek precízebb azonosítását teszi majd lehetővé. Precízebben tudjuk majd leírni azokat az ideológiákat, melyek alakító befolyást gyakorolnak az egyéniség fejlődésére. A különböző kultúrák úgy tekinthetők, mint különböző megoldásai annak a problémának, hogyan alkalmazkodnak az azonos biológiailag predeterminált ösztönerőkkel felruházott egyének a kollektív élet különböző formáihoz. A különböző kultúrsémákhoz való alkalmazkodás ilyen tanulmányozásai, különösen az alkalmazkodás sikertelenségének tanulmányozása nagyobb mértékben járul majd hozzá a társadalomtudománynak, mint magának a pszichoanalizisnek fejlődéséhez. Magának a biológiai szervezetnek pontosabb ismeretét a külső kulturális befolyásoknak kitett, biológiailag feltételezett erőknek teljesebb megértését viszont egy másik iránytól kell várnunk: a pszichoana-

lizis növekvő biológiai orientációjától. Ez a biológiai orientáció, amely munkaterületünk legújabb fejlődését jellemzi, közelebb hozza azt eredetében, az orvostudományhoz és sokatigérőleg járul hozzá annak a legrégibb problémának, melynek megoldásán az emberi szellem ősidők óta fáradozik: a test-lélek problémának, megoldásához.

A megelőző tárgyalásban úgy kíséreltük meg leírni a személyiség fejlődését, mint az ösztönös élet alkalmazkodását a kollektív élet feltételeihez, úgy amint azt a különböző kulturális környezetek képviselik. Valamely kultúra sajátlagos gazdasági, vagy ideológiai természete történelmi fejlődés produktuma és független az egyes személytől, aki beleszületett ebbe a kultúrába és kénytelen volt alkalmazkodni hozzá. Ám a kulturális séma maga nem független azoknak az egyéneknek biológiai szerkezetétől, akik ezeket a kultúr-sémákat megteremtették szükségleteik kielégítésének kollektív módszere gyanánt. Minden kultúra nem csupán történelmileg, hanem még alapvetőbben, biológiailag feltételezett. Biológiai egységek alakulata, melyet szervezett egységek együttélése képez. Az egyén az ilyen csoportba nem tabula rasaként születik, amint azt egyes szociológusok tévesen hiszik. Egyáltalán nem tekinthető végtelenül alakítható tárgynak, melyet a későbbi kulturális befolyások kedvükre formálhatnak, minthogy fejlődése, sőt a születése utáni személyi fejlődése is fő vonásaiban biológiailag eleve-meghatározott. Az ember semmiesetre sem csupán környezetének terméke, amint azt a társadalomtudósok gyakran feltételezik. Megszületve máris komplikált biológiai mechanizmust képvisel, amely sokkal régebbre nyúló történelmi fejlődés terméke, mint az a kultúra, amelyhez születése után alkalmazkodnia kell. Teste, ösztönös vágyaival filogenetikai fejlődésének terméke, mely maga is úgy tekinthető, mint egy alkalmazkodási folyamat: a faj alkalmazkodása a külső fizikai feltételekhez. Az egyén méhenbelüli fejlődése a megtermékenyüléstől a születésig rövid megismétlése ezen alkalmazkodási folyamat hosszú történetének, melyet az elődöknek kellett teljesíteniök. Az egyéni élettörténetnek ez az embriológiai része automatikus, tisztára mechanikus folyamatnak látszik összehasonlítva a későbbi, születésutáni személyiség-fejlődéssel, a szociális környezethez való alkalmazkodással, melyet minden egyénnek magának kell megoldania aktív tevékenység, keresés és tévelygés, kín és balsiker elszenvedése útján, amelyek arra kényszerítik, hogy megtalálja a kielégülésnek azokat a módozatait, melyek lehetségesek és elfogadhatók abban a társadalomban, melyben felnövekszik. A test fejlődése — úgylátszik — sokkal símábban halad. Az nem követel az egyéntől semmi olyast, ami a személyes kezdeményezéshez volna hasonlítható, az szigorúan eleve-meghatározott fejlődési folyamat, mely nagy mértékben független a külső befolyástól. Ebből a szempontból az egész fejlődés a megtermékenyülés pillanatától a halálig két nagyobb részre osztható: a születés előttire és utánira. A születés előtt betölti a fejlődés feladatát addig a pontig, míg az egyén biológiailag többé-kevésbé függetlenné válik az anyai szervezettől; maga képes gondoskodni oxigén szükségletéről lélegzés útján és megvan az a szerve, melynek működése által bekebelezheti mindazokat a tápláló anyagokat, melyeket születése előtt az anyai szervezet juttatott a számára. Ezzel a biológiai felkészültséggel születése után meg kell oldania a második problémát, a szociális alkamazkodás problémáját. Biológiailag tekintve ez elsősorban a központi idegrendszernek, a személyiség biológiai alapjának további fejlődésében áll. Ez a társadalmi alkalmazkodás szükségszerűen a központi idegrendszer finomabb szerkezetének működésében beálló fokozatos elváltozásokkal jár. Ezek a folyamatos elváltozások, melyeket részleteikben sajnos még egyáltalán nem ismerünk, a társadalmi környezetnek az egyénre gyakorolt befolyása következtében fejlődnek ki; fiziológiailag nézve ezek a környezetnek

az egyén érzékszerveire gyakorolt ingerei, főleg látási és hallási percepciók formájában, melyek közt talán a beszéd képviselte ingerek a legjelentékenyebbek. Teljesen tudománytalan volna, ha alapvető különbséget tételeznénk fel az egyén növekedésének születéselőtti része közt, melyet anatomiai és fiziológiai kifejezésekkel tudunk leírni és születés utáni fejlődése közt, melyet jelenleg inkább tudunk szociológiai és pszichológiai kifejezésekkel kifejezni. Ugy a születéselőtti embriológiai, mint a születésutáni személyiség-fejlődés ugyanannak a szervezetnek biológiai növekedése és fejlődése és szükségszerűleg össze van kötve a szervezet anatomiai és fiziológiai elváltozásaival. A *Freud* felfedezte pszichoanalitikai eljárásnak köszönhetjük, hogy jelenleg képesek vagyunk tudományos kifejezésekkel leírni és megérteni ennek a fejlődésnek születésutáni részét, amely eddig teljesen fehér folt volt ismereteink térképén. Ezek a felfedezések nagyobbrészt függetlenül keletkeztek a test fejlődéséről szóló ismereteinktől. Nyilvánvaló, hogy legközelebbi lépésünk az kell legyen, hogy áthidaljuk ezt a szakadékot, hogy összekössük egymással egy egységbe az emberi szervezet fejlődésének ezt a két szemléletét: a lélektani szemléletet a biológiaival. Ez akkor fog beteljesülni, ha a társadalmi alkalmazkodás folyamatát is biológiai terminusokkal érthetjük meg és írhatjuk le.

A biológiai és lélektani fejlődés alapvető problémájának közvetítésében még csak a kezdet kezdetén állunk. Az utolsó években nyilvánvalóvá vált előttünk, hogy a viszonylatba-hozás megvalósítására legtöbbetigérő kísérletet annak a születésutáni, nagyon korai korszaknak tanulmányozása képezi, melyben a törzsfejlődésileg predesztinált folyamatok egybeesnek a társadalmi értelemben vett személyiség-fejlődéssel. A tudományos fejlődés többnyire az ilyen határterületeken mozog. Csak igen elnagyoltan találó, ha ilyen éles megkülönböztetést teszünk a fejlődés méhenbelüli és méhenkivüli szakasza közt és az előbbit automatikusan és tisztán biológiailag meghatározottnak jellemezzük szemben a méhenkivüli szakkal, mintha az külső befolyásokkal szemben hajlékonyabb és változtathatóbb és biológiailag nem determinált volna. A fejlődésnek biológiailag meghatározott folyamata korántsem ér véget a születéssel. Az újszülött szervezet egyáltalán nem tekinthető kész terméknek, amely biológiai szükségleteit önállóan képes kielégíteni. Az újszülött, noha anatomiailag elkülönült az anyai szervezettől, biológiailag mégis függ az anyai szervezet termékétől, a tejtől, nem is szólván arról, hogy életbemaradásához oly sok tekintetben van szüksége az anyai gondoskodásra. Eltekintve azoktól az alkalmazkodásoktól, melyeket a társas élet megszorításai követelnek, van a szervi elváltozásoknak egy jelentékeny sorozata, melyhez a csecsemő személyének ugyanúgy alkalmazkodnia kell. Mindjárt születés után a törzsfejlődésileg predeterminált elváltozásoknak egész sorozata lép fel automatikusan. Példa erre a fogzás és a passzív helyváltoztatás átváltozása aktív helyváltoztatássá a járnitanulás folytán, ami biológiai érettségen alapul; sőt még a végbélzáróizom kontrolja is bizonyos mértékben automatikusan történik, noha a környezet segítségével Sőt még az értelmi működések fejlődését is nagy mértékben eleve-meghatározott folyamatnak kell tekintenünk, noha részleteiben legvégsőkig a környezethatásoktól függ. Alapjában véve ez is biológiailag meghatározott folyamat, amely így vagy amúgy jön létre sajátlagos kulturális befolyásokra, vagy azok nélkül. E helyt az értelmi fejlődésnek csak olyan alacsonyabbrendű szakaszairól beszélek, mint a tárgyak megkülönböztetésének növekvő képessége, a valóságmegállapítási képesség növekvő finomsága, elvont fogalmak alkotására való képesség tudatos gondolkodás formájában. Mindezek a növekvő képességek bizonyos magasabb agyközpontok fejlődésén alapulnak.

Még oly késői korban is, mint a serdülés, történik, biológiailag predetermi-

nált változás a szervezetben, még pedig a személyiség fejlődésében fölötte fontos változás: a nemi mirigyek érése és azzal együtt a szaporodási képesség. A nemi érést követi az öregedés és a halál, az élettörténet utolsó szakaszai, melyek ugyancsak biológiailag feltételezettek.

Az ideges és elmebeteg egyének pszichoanalitikai vizsgálata figyelmünket mindinkább ráirányította a születés utáni személyiség fejlődés azon korai szakaszaira, melyben az egyén alapvető problémái még biológiai és nem kulturális természetűek. E korai korszak alatt az egyén teljesen függetlenné válik az anyai szervezettel táplálkozásában és helyváltoztatásában és megtanulja szabályozni kiürítési működéseit is. Ezek a vizsgálatok megmutatták, hogy e korai szakaszban az egyén ösztönös vágyai igen mélyreható elváltozásokat szenvednek. A fejlődésnek ezt a részét pregenitális, vagy preödipális szakasznak hívjuk. Ennek a preödipális szakasznak tanulmányozása azáltal lehetséges, hogy a pszichoanalitikai módszert felnőtt ideg- és elmebetegeknél alkalmazzuk. Ezekben az egyénekben erős regresszív tendencia van arra, hogy visszatérjenek az indulati kifejezés korai formáihoz. Ez a regresszív törekvés különösen akkor válik aktívvá, ha a neurotikus indulati konfliktusoknak és nehézségeknek volt kitéve alkalmazkodásának ideje alatt. Minden ideges tünet úgy fogható fel, mint a betegnek ilyen regressziója az ösztönös kielégülés korai formáira, olyan indulati magatartásokra, melyekben még boldognak és elégedettnek érezte magát. A neurotikus és pszichotikus tüneteknek ez a regressziv természete bő alkalmat nyújt az indulati és ösztönös élet korai formáinak tanulmányozására.

Ujabban az indulati fejlődésnek felnőtteken végzett, inkább közvetett tanulmányozása igen tanulságos módon egészült ki a gyermek közvetlen megfigyelése útján a gyermekanalizis módszerének segítségével. Mindkétfajta tanulmányozási típus azt mutatta, hogy ez a preödipális fejlődési szak a legnagyobb jelentőségű a későbbi személyiségfejlődésre nézve; valóban ez az a korai fázis, melyben az alapvető jellemvonások kialakulnak. Ezek a tanulmányok megmutatták továbbá, hogy e korai szak folyamán a gyerek indulati elváltozásokon megy át, melyek összehasonlíthatatlanul mélyebbek és jelentékenyebbek, mint bármi más, ami később történik életében. Lényegében, az a probléma, melyet a gyerek személyiségének ebben a szakaszban meg kell oldania, szintén alkalmazkodási probléma, ám ez az alkalmazkodás elsősorban a biológiai statusban bekövetkezett változások törzsfejlődésileg eleve-meghatározott következményeihez történik. A kis, tehetetlen lénynek kérlelhetetlen sorsa az, hogy fokozatosan mind függetlenebbé váljon. A tudattalan tanulmányozása világosan megmutatja, mily hatalmas indulati ellenkezést tanúsít a gyerek az anyjától való elválással szemben, hogyan áll ellen minden lépésnek, mely a függetlenség felé vezet. A tudatos lelki élet pszichológiájából csupán a haladási ösztönt ismerjük, a felnövekvés, a kitűnés, a siker vágyát, ám a tudattalan tanulmányozása felfedi ezek mögött a hatalmas ellenkező tendenciát: visszatérni a régebbi, függőségi viszonyba, melyben nincs felelősség és melyben teljesen a szülők gondozzák el az egyént. Ebben a korai szakaszban az egyén vágyai még nincsenek összekötve kialakult eszmei tartalommal, még csak közönséges indulati vágyak, melyek a szervezet biológiai működésével vannak összeköttetésben. A táplálkozás körül csoportosulnak és a szájhoz kötött gyönyörérzetekkel vannak kapcsolatban: kapni, bekebelezni, ez a tartalma ezeknek a vágyaknak és kielégüléseknek. Egy másik indulati tendencia, mely látszólag valamivel később telik meg indulati tartalommal, mint a bekebelező törekvések, a kiürítési működésekkel van kapcsolatban. A kiküszöbölő törekvések és a kiürítési folyamatban rejlő gyönyörérzetek visszatartó törekvésekkel és a test termékeinek visszatartásából származó gyönyörérzetekkel vannak kapcsolatban. Bekebelezés, kiküszöbölés, visszatartás, ezek azok az általános ten-

denciák, amelyek körül forog a gyerek indulati élete. Ezekben a működésekben a szervezet alapvető biológiai működéseinek lelki megnyilatkozását ismerjük fel, a tápláló anyag bekebelezését és annak részleges kiürítését és visszatartását (asszimilációját) a növekedés folyamatában. Azt mondhatnók, hogy ebben a korai periódusban a gyerek indulati világa teljességében vegetativ életfilozófiát fejez ki és a személyekhez való indulati viszony még csak jelentéktelen szerepet játszik nála. A gyönyörérzetek ebben a korban még a táplálkozás és a kiürítés szerveiben lokalizálódnak és össze vannak kapcsolva azoknak működésével.

Ez a kép fokozatosan megváltozik a harmadik és hatodik életév között és a gyerek mindinkább személyi indulati kapcsolatot fejleszt ki egyének iránt és ugyanezen idő alatt a gyönyörérzetek fokozatosan áttevődnek a vegetativ szervekről a nemi szervekre. Nagy jelentőségű az a párhuzam,* melynek értelmében az indulati tárgyviszonyok kifejlődése egybeesik a nemi érettség első jeleivel. Azonban csupán 7—8 évvel később, a serdülőkorban éri el az egyén a teljes nemi érettséget és válik képessé a szaporodásra. Ez a nemiség első megnyilatkozásai és a teljes nemi érettség közé iktatott hosszú periódus tipikus az emberi állatra és tudomásom szerint sehol sincs mása az állavilágban. E jelenség származása és jelentősége még mindig szabad terület a spekuláció számára.

A szexuális érettség elérése az egyén életét két alapjukban különböző szakaszra osztja. A nemi érettség előtt az egyén lényegében gyerek, a növekedés folyamatával van elfoglalva és sok tekintetben függő és befogadó viszonyban van szüleivel szemben. A nemi érettség után a növekedés folyamata befejeződik, az egyén képessé válik a szaporodásra és felelőssé válik a következő nemzedék felneveléséért. Megszünik gyerek lenni és néki magának lehetnek gyerekei. Az indulati függőség szaka végetér. A növekedést szolgáló bekebelezéshez és visszatartáshoz és az elhasznált anyagok kiküszöböléséhez a kiküszöbölésnek új formája járul, egy teremtő működés: az ivarsejtek termelése és azzal együtt új élet megteremtése az összes felelőségekkel és energiakiadásokkal, melyeket az új élet fenntartása megkövetel. Ezzel a biológiai változással párhuzamosan egy új indulati törkvés válik központi fontosságúvá: törekvés az adásra.

Bernard Shaw „Heartbreak House"-ában felette egyszerű és meggyőző módon állapítja ezt meg: „A férfi érdeke a világban csupán önérdekének túláradása. Amíg gyerekek vagyunk, edényünk nincs még tele; ezért nem törődünk mással, mint saját ügyeinkkel. Ha felnövekszünk, edényünk túlárad; ekkor politikussá leszünk, filozófussá, kutatóvá, kalandorrá. Öregkorban az edény kiszárad: nincs áradás: ismét gyerekké leszünk."

A szaporodás biológiailag úgy tekinthető, mint növekedés az egyéni szervezet határán túl. Az egysejtű szervezetben ez könnyebben megfigyelhető. Az egysejtű növekszik és miután elért egy bizonyos növekedési határt, kettéoszlik, elpusztul, vagy legalább is megszünik egyénként létezni, ellenben tovább él a két új szervezetben, mely belőle képződött. A többsejtű szervezetben alapjában véve ugyanaz az a folyamat történik, az egyetlen különbség az, hogy a szaporodás asszimetriás osztódással történik és a szülőszervezet még egy darabig tovább éli saját életét a szaporodás után.

Normális felnőttek pszichoanalizise arra mutat, hogy nem csupán az idegesekben és az elmebetegekben, de mindenkiben megvan az erős regresszív törekvés, mely elleneszegül a fejlődés progesszív folyamának, amely az anyai szervezettől való teljes függőséggel kezdődik és a teljes nemi érettség elérése után a halálhoz vezet. Minden külső nehézség, mellyel az egyén progresszív fejlődése folyamán találkozik, hozzáiárul ehhez a belső regresszív erőhöz, mely vissza akarja vetni az indulati kifejezés koraibb, infantilis formáira. Félelemhez vezető külső nehézségek, nélkülözések, balsikerek hatalmas belső szövetségesre talál-

nak a szervezet regressziv törekvésében. Az idegeseknél és különösen az elmebetegeknél ez a regressziv törekvés nagymértékben kifejezett és az első szerelmi kapcsolat igen apró vereségei, kis sikertelenségek és visszautasítások már ürügyül szolgálnak a tudattalan regresszív beirányítottság számára, hogy feladja a függetlenségért folytatott harcot, hogy feladja a tárgykapcsolatot és visszatérjen az indulati élet korai, vegetatív formáihoz, amelyek maga az egyén körül összpontosulnak — ami a szellemi és indulati élet zavaraiban szenvedő egyéneknre annyira jellemző egocentrikus léthez vezet. Sok esetben, különösen egyes schizofreniáknál az életben elszenvedett traumák a valóságban csak másodlagos, gyorsító okoknak látszanak, a regressziv beirányodottság számára adott kifogásoknak. Az igazi kóroktani tényező az erős kötöttség és regresszió a fejlődés függő fázisaihoz, melyekben az egyén még nem tartozott felelőséggel és teljesen szülei gondozták el. Ez a kedvetlenség a felnövekedésre és annak az emocionális magatartásnak elfogadására, amely megfelel az érettség biológiai státusának, sok esetben, úgy látszik, ez a valódi kóroktani tényező. Különösen a schizofreniás elmezavar eseteiben ez az endogén regresszív törekvés, az ösztönélet bizonyos erőtlensége vagy merevsége, a fejlődés különböző szakaszainak megjárására való restség az érettség irányában, ezek a legjelentékenyebb tényezők és a külsőleg elszenvedett traumák csak másodlagos jelentőségűek. Ezek csak visszataszítják az egyént a csecsemőkor irányába, amely felé rögződöttsége és hatalmas regresszív tendenciái amúgyis vissza akarják taszítani. Vajon az ösztönéletnek ez a pszichotikusokra jellemző erős regressziv tendenciája veleszületett természetű-e, mint ahogy Freud gondolja, vagy pedig a születés utáni igen korai fázisok szerzeménye, egyelőre még eldöntetlen.

Mégis úgylátszik, hogy legalább is a pszichózisok sok esetében az ösztönélet hajlíthatatlansága, az indulati felnövekedéssel szemben tanúsított ellenállás, öröklött, alkati sajátság. Ezekben az esetekben még a legtüzetesebb kóroktani kutatások sem képesek kideríteni súlyosan kórokozó traumás élettapasztalatokat, legalább is nem súlyosabbakat, mint a szokásos indulati konfliktusok, melyek közösek úgy a normális, mint a pszichoneurotikus egyén élettörténetében. Másfelől sok schizofreniás korai történetében a méhenkivüli élet kezdetétől fogva különös és makacs vonakodást találunk biológiai helyzetének szükségszerüleg bekövetkező változásaival szemben. Gyakran szokatlan erővel csüggenek anyjukon és az első társas érintkezésekre visszahúzódással, félénkséggel, szorongással reagálnak és aránytalan intenzitással reagálnak később is az életben apró megvonásokra, sikertelenségekre. Minden nehézséggel szemben visszahúzódás és menekülés a feleletük.

Ez a kora csecsemőkori helyzet felé visszahúzó delejes vonzás, melyet az elmebetegeknél oly túlhajtott formában figyelhetünk meg, — kevésbé intenzíven az idegeseknél és még kevésbé a normálisaknál — mindazonáltal egyetemes jelensége az indulati életnek.

Láthatjuk, hogy az indulati fejlődés történetének vannak bizonyos egyetemes vonásai, melyek törzsfejlődésileg eleve-meghatározottak és pszichológiai tükröződései olyan biológiai események láncolatának, melyek a szervezetnek a méhenbelüli helyzettel járó teljes függőségével kezdődnek és a születésen át növekvő függetlenséghez, majd nemi éréshez és szaporodáshoz, végül pedig visszafejlődéshez és halálhoz vezetnek. Az indulati fejlődés fővonásaiban szigorúan követi a biológiai fejlődésnek ezeket a predeterminált fázisait és következményeit. A csecsemő függő, befogadó indulati magatartása épannyira függő biológiai helyzetének kifejezője, mint ahogyan az egészséges felnőtt magabiztonsága és teremtő tendenciái nemi érettségének kifejezői és az egészséges öregember kontemplativ békessége biológiai involuciójának kifejezője, melyhez indulatilag alkalmazkodott.

A biológiai sors kikerülhetetlen tényeihez való alkalmazkodásnak egy másik példáját írta le újabban Freud a női fejlődésre nézve. Freud elmélete szerint a kislány, midőn felhagy korai férfiassági igényeivel, melyek biológiailag meghatározott kétneműségéből származnak, indulatlag alkalmazkodik ahhoz a felfedezéséhez, mely szerint anatomiai szerkezete következtében ezek a férfias törekvései meghiusulásra vannak ítélve.

Kezdeti éveiben a pszichoanalizis arról győzött meg bennünket, mily nagy jelentőségű az ösztönös vágyak alkalmazkodása a szociális környezethez, a megvonásokhoz, melyeket a kollektív élet követel; újabban mindinkább rájövünk arra, hogy a személyiségnek egy még a külső társadalmi környezetnél is kikerülhetetlenebb környezethez kell alkalmazkodnia, nevezetesen ahhoz az örökösen változó belső környezethez, melyet az ösztönös vágyak biológiailag meghatározott változásai képviselnek. Az analitikus kutatások azt mutatják, hogy az emberi lény által életében megoldandó indulati nehézségeknek talán legnagyobbika az anyától való biológiai függés feloldása és annak az érett indulati magatartásnak az elfogadása, amely a biológiai érettség állapotának felel meg.

Az a kép, melyet az élettörténeteknek a pszichoanalitikus módszer nagyítóüvegével végzett vizsgálata fest, úgy mutatja, mintha az egyén vonakodva fogadná el az érettség független állapotát, amely felé a biológiai növekedés kérlelhetetlen folyamata hajtja; mintha lelke legmélyén sohasem akarna teljesen lemondani arról a sóvárgásról, hogy visszatérjen a gyermekség felelőtlen függetlenségének boldogságába. Az aranykor mitológiája és különösen a Teremtés Könyvének bibliai története, az Édenkert, világos bizonyítékai az ember regresszív vágyának a gyermekkor elvesztett paradicsoma után, amelyből kiűzetett, miután evett a szexuális tudás fájáról. A kiűzetés bibliai története elárulja intuitív meglátását annak a ténynek, mely szerint a nemi érettség elérése a kritikus fordulópont az életben és ez fejezi be a függés gondtalan vegetatív fázisát. „Noblesse oblige.“ Minden a fejlődés folyamán szerzett új biológiai képesség új kötelezettséget jelent az egyénre nézve: Amikor kifejlődnek a fogai, elveszti az emlőn tápláltatás jogát; amikor megtanul járni, elveszti a jogát arra, hogy hordozzák; és miután eléri azt a képességet, hogy gyermekeket nemzzen, elveszti a jogát, hogy gyerek maradjon.

Kétségen kívül, a külső kulturális környezet igen korán fejti ki befolyását és ezt a fejlődést részleteiben módosítja. A különböző ideológiák, szokások és divatok visszatükröződnek a család szokásaiban, a gyermeknevelés elveiben és módszerében. A szülők különböző kulturális magatartása a gyerekkel szemben nagy mértékben befolyásolhatja az indulati érés folyamatát, ám az indulati fejlődésnek van egy alapvető, egyetemes sémája, melyet minden egyénnek végig kell járnia a biológiai növekedés és visszafejlődés változhatatlan tényeinek nyomása alatt. Épúgy, mint ahogy egy szimfóniában van egy az összes variációkon végigvonuló alapmotivum, épenúgy felismerhetjük az élettörténetekben a kulturális környezet másodlagos befolyásai mögött a biológiai meghatározók mély, hatalmas alapzatát.

Hogy megérthessük a személyiségfejlődést és felbecsülhessük azt a hatást, melyet a kulturális befolyás gyakorolt rá, fontos ismernünk ezt az egyetemes, biológiailag meghatározott alaptervet, melyet a külső kulturális befolyások csak másodlagosan módosíthatnak és változtathatnak meg. Nyilvánvaló, hogy az indulati fejlődés a korai fázisokban sokkal egységesebb és merevebben prédeterminált, mint az egyén későbbi sorsa. A fejlődés első szaka sok tekintetben még az embriológiai fejlődés folytatása, annak a befejezése a törzsfejlődésileg predeterminált sémáknak megfelelően. Mégis ugyanakkor, ebben a korai szakban a szervezet már személyiségnek tekinthető, mely indulatilag felel biológiai állapotának

automatikus változásaira. Ezért, mint föntebb említettük, ennek a korai szaknak tanulmányozása sokatigérő a pszichobiológiai viszonylatok megértése szempontjából. E korai indulati reakciók tartalma még oly szoros kapcsolatban van a bekebelezés, kiürítés és visszatartás alapvető biológiai folyamataival, hogy úgy tekinthetők, mint azok az elemi tendenciák, melyekből a későbbi lelkiélet bőséges változatai kifejlődnek.

A pszichoanalizis legújabb fejlődését a személyiség-fejlődés ezen korai fázisainak szentelt fokozott figyelem jellemzi. E tanulmányok gyakorlati jelentősége abban áll, hogy új lehetőséget nyujt bizonyos indulatilag feltételezett szervi zavarok megértésére és kezelésére. Ilyen esetekben igen mélyreható regressziók történtek az indulati élet korai pregenitális vagy vegetativ fázisa irányában. Ezek a regressziv tendenciák indulati túlterhelést képeznek a szervi működésekre nézve, olyan működésekre, melyek normális esetben automatikusan történnek, anélkül, hogy az indulati élettel befolyásolnák egymást. Igy pl. a Chicagói Pszichoanalitikai Intézetben végzett vizsgálataink kimutatták, hogy intenzív receptív, függőségi vágyak felnőtteknél állandó ingerlő hatást fejthetnek ki a gyomorműködésre és annak működési zavarához, sőt végeredményben gyomorfekélyhez vezethetnek.

Az elfojtott harag befolyásolhatja a belek perisztaltikáját és azoknak működésbeli zavaraihoz vezethet. Az ilyen indulati feszültségek befolyásolhatják a légzőműködést is. Az a tény, hogy a légzőtraktus még a normális egyénnél is az indulatok kifejezésére szolgálhat, jól ismert. A megkönnyebbülés sóhajtása, a félelem és harag zihálása csak néhány példa. Ideges zavarok eseteiben a normális működések krónikusan interferálnak az ilyen indulati ingerekkel és ezeknek az indulati feszültségeknek a természete olyan regressziv és infantilis természetű, mint azt fentebb leírtuk. Infantilis természetük miatt a felnőtt én ezeket az infantilis tendenciákat elveti, elfojtja és ezért nem találhatják meg kifejezésüket az élet normális csatornáin át. Az indulati élet korai periódusainak tanulmányozása remélhetőleg még egy másik gyakorlati jelentőséggel fog bírni: jobban megérthetjük segítségével az elmebetegségek pszichológiai értelmét, melyekben, mint említettem, fontos szerepet játszanak az élet korai szakaihoz való mély indulati regressziók.

A korai indulati reakciók tanulmányozásától várható még, hogy jelentékenyen hozzájárulnak az öröklött alkat problémáinak tisztázásához, mely jelenleg annyira hiányzik. Minél korábbiak a tanulmányozható megnyilatkozások, annál inkább vagyunk képesek különválasztani azokat az általános, dinamikus irányvonalakat, melyeket a külső tényezők még nem befolyásoltak és ezért örököltteknek tekinthetők.

Végezetül az indulati fejlődés biológiailag meghatározott alapterve és a külső kulturális befolyások okozta módosulásai és eltorzulásai közti kapcsolatok tanulmányozása közelebb visz végső célunkhoz: hogy tökéletesen megérthessük az embert mint szervezetet, mint személyiséget és mint a szociális csoport tagját.

A szerelmi párválasztás.

Írta: **José Ortega y Gasset** (Madrid)

1.

Egyéniségünk döntő magvát nem véleményeink és élettapasztalataink befolyásolják: nem a vérmérsékletünből tevődik össze, hanem valami finomabból, megfoghatatlanabból és mindezek felett állóból. Elsősorban az előnybenrészesítésnek és elutasításnak természetes rendszerei vagyunk. A magunk énjét, amely csak többé-kevésbé egyezik meg társunkéval, belül viseljük és ez, mint a vonzalom és idegenkedés egy elektromos battériája, készen áll arra, hogy valamiért, vagy valami ellen mozgósítson bennünket. A szív, az a gépezet, amely előnyben részesít és elutasít, személyiségünk hordozója. Mielőtt azt a világot ismernők, amely körülvesz, ebbe vagy amabba az irányba hajt bennünket, ezekhez, vagy amazokhoz az értékekhez. Ebből a körülményből folyik, hogy ama tárgyak iránt, amelyekben az előnyben részesített értékek valósulnak meg, igen élesen látók vagyunk, de vakok azok iránt, amelyek más, époly magas, vagy magasabb, de a mi érzelmi világunk számára idegen értékeket testesítenek meg.

Az embertársunkkal való együttélésben semmi sem olyan fontos a számunkra, mint az ő „értékbirodalma" értékelő rendszerének megszerzése, amely személyiségének végső gyökere és karakterének alapja. A történetírónak, aki egy korszakot meg akar érteni, mindenekelőtt azt az értéktáblázatot kell megállapitania, amely akkor az embereket irányította. Különben annak az időnek a tényei és megnyilatkozásai, amelyek dokumentumokat szolgáltatnak neki, holt betűk, rejtvények és hieroglifák maradnak a számára csak úgy, mint felebarátunk cselekedetei és szavai a mi számunkra; mindaddig, amíg meg nem ismertük, hogy egyénisége rejtett alapjának mely érzései azok, melyeknek engedelmeskedik. Ez a legbelső alap, magva a szívnek valóban rejtett, jórészben még számunkra is, akik magunkban hordjuk; helyesebben ez az, ami bennünket hordoz. A föld alatt, a személyiség homályos alsó rétegeiben hat s mi époly nehezen látjuk, mint amilyen nehezen vesszük észre azt a darab földet, amelyre lábunk lép. A szem sem láthatja önmagát. Ezen felül is életünknek nagy része jóhiszemű szinjátszásból áll, amelyben önmagunk számára adunk elő. Olyan létmódokat vélünk látni, amelyek nem a mieink és valóban látni véljük őket. Nem másoknak hazudjuk létezésüket, hanem önmagunk számára van reájuk szükségünk, azért, hogy a saját szemünkben többnek tünjünk. Mint önmagunk szinészei beszélünk és cselekszünk, felületes befolyások indítására, amelyekkel a társadalmi környezet és akaratunk határozza meg lényünket és nyomja el időlegesen valódi életünket. Ha az olvasó egy pillanatot fordít arra, hogy önmagát elemezze, csodálkozással — talán megütközéssel fogja tapasztalni, hogy „az ő" véleményeinek és érzéseinek milyen nagy része nem az övé és nem spontán, az ő személyes talaján nőtt, hanem közhely, amely a társadalmi környezetből hullott a lelkébe, mint ahogy az út pora hull a járókelőre.

A cselekedet és a szavak tehát nem a legjobb eszközök arra, hogy embertársunk szivének titkát kifürkésszük. Mindkettő kezünk ügyében van és mégis képmutatás lehet. A gonosz, aki bűnös úton halmozott föl vagyont, egy napon jótettet vihet végbe, anélkül, hogy emiatt megszünnék gonosz lenni. Jobban kellene arra figyelni, ami kevésbé látszik fontosnak, mint a tettekre és szavakra: a mozdulatokra és kifejezésekre. Épen azért, mert nem előírtak, önkéntelen hírt adnak annak a mélységnek titkáról, amely rendes körülmények között pontosan tükröződik bennük.

Azonban az élet bizonyos pillanataiban, anélkül, hogy maga is észrevenné, az emberi lény lényeges alkatának, jellemének, jórészét elárulja. Egyik ilyen helyzete az életnek: a *szerelem*. A kedves megválasztásában a férfi és a nő egyaránt elárulja a maga lényeges lelki alapját. Az az emberi típus, amelyet más lényekben kedvelünk, a mi szivünk alkatát jelzi. A szerelem olyan áradat, amely személyiségünknek alsó rétegeiből tör fel és ha az élet látható felszinéhez érkezik, felhozza magával a mélység moszatját és kagylóit. Jó természetismerő ennek az anyagnak birtokában képet tud alkotni magának arról a tengerfenékről, ahonnan ezek származnak.

Itt azt a vélt tapasztalatot fogják nekem ellenvetni, hogy olyan nőket, akiket kíváló jellemnek tartunk, nem ritkán bornirt és közönséges férfiak érdekelnek. De attól félek, hogy azok, akik így ítélnek, csaknem mindig optikai csalódás áldozatai: kissé távolról beszélnek, már pedig a szerelem a legfinomabb szövésű anyag, amelyet csak nagy közelségből lehet jól látni. Sok esetben ilyenféle vonzódás csak látszólagos és a valóságban nincs is meg. Az igazi és a hamis szerelemnek messziről ugyanazok a gesztusai. De tételezzük fel a valódi szerelem esetét; mit tartunk róla? Kettő közül egyet: vagy azt, hogy a férfi érdekesebb, vagy azt, hogy a nő a valóságban kevésbé értékes, mint ahogy gondoltuk.

Beszélgetésekben és felolvasásokban (alkalmilag annak a meghatározásánál, amit „jellemnek" nevezünk) ezt a gondolatot ismételten kifejtettem és ilyenkor megfigyeltem, hogy bizonyos törvényszerűségekkel az ellentmondás és elutasítás első mozdulatát idézi fel. Minthogy a gondolat önmagában nem tartalmaz semmi sértőt, vagy keserűt, — miért ne hízelegne nekünk általános tételként kimondva, hogy szerelmünkben a rejtett valónk nyilvánul meg? — ez az önkéntelen ellenállás egy megállapítással szemben, egyenlő annak igazságával. Az egyénnek az az érzése, hogy egy fedezék nélküli helyen meglepték, amely őt nem biztosította. Mindig bosszant minket, ha valaki lényünk olyan oldaláról bírál meg, amelyet meggondolatlanul kiszolgáltattunk neki. Rajtakaptak bennünket és ez ingerel. Azt szeretnők, ha előzetes bejelentés után ítélnének meg s azoknak a magatartásoknak alapján, melyek akaratunktól függnek, hogy — mint a fényképésznél — poziturát vehessünk fel (a pillanatfelvételtől való félelem). De világos, hogy az emberi szív búvárának különösen hasznos, eredményes, ha ott hatolhat be embertársa lelkének mélyébe, ahol az legkevésbé sejti és ha in flagranti kaphatja őt rajta.

Ha az ember akarata a spontanitást teljesen pótolni tudná, nem lenne indítékunk arra, hogy személyiségének titkos mélységeibe szálljunk le. De az akarat, a spontán erő hatalmát csak pillanatokra tudja feltartóztatni. Egy egész élet tartamára a szabad önkény a jellem elleni beavatkozására gyakorlatilag csaknem hatástalan. Lényünk a meghamisítás egy bizonyos adagját az akarat segítségével megengedi: ezeken a határokon belül több joggal beszélhetünk gazdagodásról és tökéletesedésről, mint hamisításról. Ez az a hüvelykujj nyoma, amellyel a szellem, az értelem és akarat a minket alkotó eredeti anyagot formálja, gyúrja. A szellemi hatalom eme isteni beavatkozásának adassék meg minden tisztelet; de mérsékelnünk kell várakozásainkat és nem kell azt hinnünk, hogy csodálatos befolyásuk ezt a dózist meg tudja haladni. Ezen túl kezdődik a tényleges meghamisítás. Olyan ember, aki egész életén át a maga természetes hajlamai ellen cselekszik, természettől fogva hamisságra hajlik. Vannak emberek, akik becsületesen hazugok, vagy természettől fogva mesterkéltek.

Minél inkább behatol a jelenkori pszichológia az emberi lény belső műhelyébe, annál jobban kiviláglik, hogy az akarat és a szellem hivatása általánosságban nem teremtő, hanem irányító. Az akarat nem mozgat, hanem zabolázza egyik-másik akarás előtti impulzusunkat, amely negative száll föl a lélek föld-

alatti rétegeiből. Beavatkozása negatív jellegű. Ha néha a dolog nem így látszik, annak a következő oka van: hajlamainknak, vágyainknak, kívánságainknak szövődésében állandóan az történik, hogy az egyik a másikra gátlólag hat. Az akarat azáltal, hogy ezt a gátlást felfüggeszti, lehetővé teszi az előbb megkötött hajlamnak, hogy szabadon kiáradjon és teljesen kiterjeszkedjék. Ekkor úgy látszik, mintha akaratunknak aktív ereje volna, míg pontosan szemügyre véve, csak azokat a zsilipeket nyitja meg, amelyek azokat a már előbb meglévő impulzusokat elzárták.

A renaissance óta egészen napjainkig az volt a legnagyobb tévedés, hogy Descartes-tal azt hitték, hogy a tudatunkból élünk, lényünknek abból a kis részéből, melyet világosan látunk és amelyben akaratunk hat. Az a megállapítás, hogy az ember értelmes és szabad: előttem tévedésnek látszik. Rendelkezünk ugyan értelemmel és szabadsággal, de mind a két érték csak vékony rés lényünknek anyagán, amelynek legbelseje sem nem értelmes, sem nem szabad. Sőt, azok az eszmék, amelyekből értelmünk épül, egy feneketlenül sötét mélységből, amely tudatunk alatt van, készen jönnek elő. A kívánságok tiszta szellemi színpadán úgy jelennek meg, mint a szinészek, akik már jelmezben vannak és szerepüket előre tudva lépnek ki a kulisszák titokzatos félhomályából. És amilyen hamis volna azt hinni, hogy a színház egyet jelent azzal a darabbal, amelyet kivilágított színpadán adnak elő, annyira homályosnak látszik előttem, ha azt mondják, hogy az ember a tudatából, a szelleméből él. A valóságban — eltekintve akaratunk felületes beavatkozásától — egy irracionális élet mozgat bennünket, amely tudatunkba torkollik és abból a rejett barlangból, abból a láthatatan mélységből származik, amely tulajdonképen vagyunk. Ezért kell a pszichológusnak búvárrá válnia és az embertársa szavainak, cselekedeteinek, gondolatainak felszine alá kell szállnia, amelyek csupán díszletek. A fontos mindezek mögött van. A nézőnek elég, ha látja, hogyan cipeli Hamlet a maga neuraszténiáját a helsingforsi kastély terraszán át. A pszichológus vár rá, amikor a színpadról lelép, hogy a függönyök és zsinórok árnyékában kikutassa, ki az a szinész, aki Hamletet játssza.

Ezért természetes, ha a szakadékokat és süllyesztőket keresi, amelyeken át a személyiség mélyébe csúszhat le. Ezeknek a süllyesztőknek egyike a szerelem. Hiába törekszik a hölgy, aki azt szeretné, hogy valami különöset lássunk benne, arra, hogy minket megtévesszen. Láttuk, hogy Hogyishivják urat szerette. És Hogyishivják úr esetlen, nem finom, csupán nyakkendőjének tökéletességével és Rolls Royce-ának fényével törődik . . .

2.

A gondolat ellen, hogy a párválasztásban a legigazabb mélységünket tárjuk fel, egynémely ellenvetést lehetne tenni. Ezek között talán olyanok is akadnak, amelyek alkalmasak arra, hogy megállapításunk valószinüségét megingassák. De azok az ellenvetések, amelyeket valójában fel szoktak hozni, felfogásom szerint nem találóak, nem szabatosak és elsietve, csak úgy kapásból állítják azokat. Elfelejtik, hogy az erotika lélektana csak mikroszkópikus módon kutathat. Minél intimusabb a szóban forgó lélektani tárgy, annál nagyobb a részletek hatóereje. Nos, valóban a szerelem a legmélyebben fekvő valami. Valószinüen csak egyetlen még mélyebben fekvő élményünk lehet: az, amelyet „metafizikai érzésnek" nevezhetünk, vagy az a döntő, legvégső, alapvető benyomás, amely a világmindenségről él bennünk.

A „metafizikai érzés" alapja és támogatója minden más aktusunknak, bármilyen legyen is az. Ez az érzés mindenkiben megvan, csak nem mindenki hordja

ugyanazzal a világossággal magában. A valóság totalitásával szembeni eredeti magatartásunk dönt afelett, hogy milyen ízünk van a világról és az életről. Gondolkodásunk, érzésünk és akarásunk minden más maradéka ennek az alapmagatartásnak irányában mozog, rajta nyugszik és ez adja meg a szinét. Ez az őseredetű életérzés a legközvetlenebbül épen szerelmi élményeink módjában nyilatkozik meg. Ez teszi számunkra érthetővé, hogy a hozzánk legközelebbi mire és hogyan tette fel életét. És ez az, amit leginkább érdemes felszínre hozni: nem anekdótákat az életéről, de azt a kártyát, amelyre feltette életét. Valamilyen formában mindannyian tudjuk, hogy lényünk legmélyebb akaratunk által már nem kormányzott mélyén rég eldőlt, hogy milyen élettípus jutott számunkra osztályrészül. A tapasztalatok és megfontolások ide-oda játéka mennyire hiú; szivünk a csillagok makacsságával kitart előre meghatározott pályáján és saját súlyának erejében ott kering a művészet, a politikai hiúság, az érzéki öröm és a pénz körül. Gyakran az egyén látható léte kilendül belső rendeltetésének vonalából és meglepő komédiára ad alkalmat: az üzletember, aki valójában az élvezetek rabja, vagy az író, akinek törtetése célja csak a politikai hatalom.

*

A normális férfinak szinte minden nő tetszik, aki közelébe kerül. Ez módot ad nekünk, hogy annak a mélyebb választásnak karakterét, amelyet a szerelem diktál, alaposabban kidolgozzuk. Csak attól kell óvakodnunk, hogy a szerelmet a tetszéssel tévesszük össze. Egy szemrevaló, előttünk elvonuló leányka izgatja a férfi szenzibilitásának periferiáját, amely — s ez becsületére szolgál — érzékenyebb a benyomásra, mint a nőé. Ez az inger akaratlanul kiváltja az első megmozdulást szépünk irányában. Annyira akaratunkon kívülálló, annyira mechanikus ez a válasz, hogy maga az egyház se merészelte ezt bűnnek bélyegezni. Az egyház korábban kitünő pszichológus volt és valóban siralmas, hogy a két utolsó évszázadban olyan maradinak mutatkozott. Világos tekintettel ismerte ugyanis fel, hogy ez az „első megmozdulás" mennyire ártatlan. Annak a férfinak ilyen megmozdulásai is, akit magához von, magához ragad egy előtte elvonuló asszony. Enélkül persze minden más elmaradna — a jó és a rossz, az erény és a bűn. Ennek ellenére ez kifejezés „első megmozdulás" korántsem fejez ki mindent, amit ki kellene fejeznie. Ezek az első megmozdulások arról a felületről áramlanak ki, amely az ingert felfogta, anélkül, hogy a személy belső valósága részes lenne benne.

És valóban, ezt a vonzást, amelyet szinte minden nő a férfire gyakorol és amely egyben az a hivószó is, amelyet az ösztön személyiségünk legmélyebb magjához intéz, nem követi semmiféle, akár negatív válaszadás sem. Abban a pillanatban pozitivvá lenne, ha ebben a legszemélyesebb magban a vonzalomnak az az érzése csirázna ki azzal a lénnyel szemben, aki bennünket a felületen vonzott. Abban a pillanatban, ahogy egy ilyen érzés feltámad, a centrum, vagy lelkünk tengelye ehhez a külső benyomáshoz rögzíti, vagy másformában kifejezve: nemcsak ehhez a felülethez kötődünk többé, de saját lábunkon sietünk e benyomás elé, egész valónkat beléjeöntjük, röviden: aktíve részesei vagyunk. Az egyik a másiktól annyira különbözik, mint az, hogy valakit cipelnek, vagy pedig magától megy.

Ez az aktív részesedés: a szerelem; ez dolgozza fel azt a számtalan vonzást, amelyet érzünk, amennyiben azok legnagyobb részét kirekeszti és egyetlen egynél megmarad. Az ösztön messze elterülő mezején, amelynek szerepét így tehát felismertük és ugyanakkor elhatároltuk, végzi el a kiválasztást.[1]) Ha az erotika területét egy kissé meg akarjuk világítani, mindenek előtt bizonyos éberséggel

meg kell határoznunk, milyen szerephez jut benne a szekszuális ösztön. Ha bolondság azt mondani, hogy a férfi és a nő közötti igazi szerelemben nincs semmiféle szekszuális, ép annyira bolondság az a felfogás, hogy a szerelem azonos a szekszualitással. A jellemvonások tömkelegéből, amelyek a kettőt elválasztják, egyik alapvetőt emeljük ki és pedig: amíg az ösztön arra törekszik, hogy a tárgyak számát, amelyek kielégítik, a végtelenségig növelje, a szerelem kizárólagosságra törekszik. Ez az egymással ellentétes két tendencia világosan kifejezésre jut abban a tényben, hogy nincs semmi, mi egy férfit érzéktelenebbé tenne egy más szekszuális vonzalommal szemben, mint egy meghatározott asszony iránti szerelmi lelkesedés.

Igy tehát a szerelem, ami a lényegét illeti: kiválasztás. És mert a személyiség magjából, a lélek legmélyebb mélységéből tör a felszínre, a kiválasztásnak azok a principiumai, amelyek sorsa felett határoznak, egyben a legbensőbb és a legtitkosabb értékelések, amelyek a mi individuális karakterünket formálják.

Azt állítottam, hogy a szerelem részletekből él és mikroszkópikusan alakul ki. Ezzel szemben az ösztön makroszkópikus és egy egységes benyomás lobbantja fel. Azt akarnók ezzel mondani, hogy az ösztön és a szerelem különböző távolságban állanak tárgyuktól. Az a szépség, amely izgat, ritkán vált ki szerelmet. Ha a közömbös és a szerelmes össze tudnák hasonlítani, hogy mit jelent mindkettőjük számára ugyanannak a nőnek szépsége és vonzása, csudálkoznának azon, hogy milyen nagy mértékben térnek el egymástól. A közömbös az arc és a termet nagy vonalaiban látná a nő szépségét, abban, amit általában tényleg szépségnek neveznek. A szerelmes részére a nagy vonalak, a szeretett személy testi felépítettsége, amelyet már messziről meg lehet állapitani, teljesen elmosódott és nem is létezik már a számára. Ha becsületes, akkor kicsiny, önmagában mitsem jelentő részleteket dicsér: az irisz szinét, ajka szögletét, hangjának csengését...

Ha az érzéseit vizsgálja és nyomon követi útján lelke bensejéből egész a szeretett személyig, úgy rájön arra, hogy szerelme a kis részletek köré fonódik és minden pillanatban ezekből táplálkozik. Mert minden kétség nélkül a szerelem állandóan táplálkozik; teleszívja magát szerelmi okokkal és adatokkal, amennyiben a valóságban, vagy csak elképzelésben a szeretett lény szépségét látja. (A szerelem egyhangú, szívós, nehézkes; senki sem tudná elviselni, hogy akár a legszellemesebb mondatokat is sokszor elismételjék előtte, de hogy szeretik, a szerelmes újra és újra hallani akarja. És megfordítva: ha valaki nem szeret, úgy az a szerelem, amelynek tárgya elviselhetetlen, egyhangúságával valósággal kétségbeejti.)

Igen fontos, hogy rámutassunk arra a szerepre, amelyet a fiziognómia és a mozdulatok egyes részletei a szerelemben játszanak, mert a legvilágosabban mutatják meg annak a személynek való lényét, akit benne szeretünk. Annak a másik szépségnek, amelyet már a távolból is észreveszünk, — anélkül, hogy kifejező jelentősége teljesen hiányoznék, vagy egy belső létformát kivülről mutatna meg, — mindenek előtt független esztétikai értéke van, objektív plasztikus ingere, amelyre épen a szépség szó valóban ráillik. És az én véleményem szerint, tévedés lenne azt hinni, hogy az ember e plasztikus szépségért lelkendezik. Mindig megfigyelhettem, hogy az esztétikai szempontból legtökéletesebb nőket kevésbé szeretik a férfiak. Minden társaságban akad egy-két ilyen „hivatalos szépség", akikre színházakban és ünnepségeken úgy hívják fel az ember figyelmét, mint a nyilvános műemlékekre; de ezek szinte sose tárgyai egy férfi egyéni szenvedélyének. Ez a szépség annyira kimondottan esztétikai, hogy a nőt műtárggyá teszi s ezzel tőlünk eltávolítja és messze helyezi. Megcsodáljuk, — olyan érzés ez, amelynek önmagában bizonyos távolság az előfeltétele — de nem szeretjük őket.

A közelség utáni vágyakozás, amely a szerelem elővédje, már eleve lehetetlenné vált.

A báj, amellyel valakinek a lénye kifejezésre jut, nem pedig a termet arányossága és tökéletessége — véleményem szerint — az a tulajdonság, amely hatásosan kelti fel a szerelmet. És megfordítva: ha a szív — önszeretésből, kivánosiságból, elvakultságból — hazug szerelembe esett bele, az ellenállásnak a másik személy egyes tulajdonságaival szemben megmutatkozó tompa érzése a jele annak, hogy valójában mégsem szeret. Az arc szabálytalansága, vagy tökéletlensége a klasszikus szépség mértékével mérve — hacsak az nem kirivó — nem téveszti meg a szerelmet.

A szerelem eszménye alatt mintha valami drága márványlap volna, lepréselték mindazt a finomságot és termékenységet, amelyre a szerelem lélektana képes. Amikor azt mondják: a férfi beleszeret abba a nőbe, akit szépnek talál, azt hiszik, hogy már mindent megmondottak, pedig szigorúan véve semmit sem mondottak meg. A tévedés a platonikus örökségből ered. (Lehetetlen áttekinteni, hogy a görög filozófia elemei a nyugati emberiség mely rétegéig hatottak el. A legegyszerűbb ember Platon, Aristoteles és a sztoikusok kifejezéseit és fogalmait használja.)

Platon volt az, aki a szerelmet és a szépet örök időkre egymásbafűzte. Csakhogy számára a szépség valójában nem a test teljességét jelentette, de minden tökéletességek elnevezése volt, az a forma tulajdonképen, amelyben a görög szemek minden értékest maguk elé képzeltek. A szépség egyben „jobbság" volt. Ez a különös szóhasználat minden későbbi meditációt a szerelem felett hamis vágányokra tolt át.

A szerelem valami komolyabb és jelentőségteljesebb, mint az arc vonalai, vagy a szine feletti elragadtatás; döntés ez az *emberi* bizonyos kifejezésre juttatása felett, amely szimbolikusan az arc egyes részletében, a hangban, a mozdulatokban jut kifejezésre.

A szerelem a kényszerítő vágy a szépben nemzeni; — *tiktein en to kachó* — mondotta Platon. Nemzés akár a jövő megteremtése; szépség akár a legszebb élet. A szerelem az emberi élet egy bizonyos típusával való belső összekapcsolódást jelenti, amely előttünk a legjobbnak tetszik és amelyet mi egy másik lényben kipróbálva, halványan jelezve látunk.

Ez — asszonyom — lehet, hogy elvontnak, kúszáltnak és a valósággal szembenállónak látszik. De én, ettől az absztrakciótól vezettetve, épen felfogtam egy pillantásában, amelyet X. úr felé vetett, hogy mit jelent az élet a maga számára. Igyunk meg egy cocktailt.

3.

A leggyakoribb, hogy az ember életében többször lesz szerelmes. Ez egy egész sor teoretikus kérdésre nyújt alkalmat, eltekintve a praktikus kérdésektől, amelyet a szerelmesnek a saját számlájára kell megoldania. Példának okáért: vajjon több szerelmi élménynek ez az egymásutánja lényeges-e a férfi természetének megállapításához, vagy pedig egy fogyatékosság, a primitivségnek, a barbárságnak az az elitélendő maradványa, amely még benne megmaradt? Vajjon az ideális, a tökéletes, a kivánatos az lenne-e, hogy csak egyszer szeressünk? Vajjon e kérdésben van-e valamilyen különbség a normális férfi és a normális nő között?

Most azonban ki akarunk térni minden kisérlet elől, hogy az ilyen veszedelmes kérdésekre választ adjunk és — anélkül, hogy megengednők magunknak, hogy véleményt mondjunk — egyszerűen tudomásul vesszük azt a vitathatatlan tényt, hogy a férfi, szinte kivétel nélkül, többször lesz szerelmes. Mivel mi ennek az érzésnek csak a legtökéletesebben kifejlődött formáját tárgyaljuk, kirekeszt-

jük az egymással egyidejű szerelmek többes számát és csak az egymás utáni szerelmeket vizsgáljuk.

Nem támad-e ebből a tényből igen komoly nehézség az itt felállított tételünk igazolásában, hogy a párválasztás a személy lényének alapját fedi fel? Talán; de most mindenekelőtt arra a triviális igazságra kell olvasóim figyelmét felhívnom, hogy a szerelmi élményeknek ez a sokszorozódása kettős természetű lehet. Vannak férfiak, akik életük során különböző nőket szeretnek; de ezek valamennyie, félreismerhetetlen szívóssággal, ugyanannak a női típusnak megismétlődése. Egyes esetekben a típusnak ez az egybevágása annyira feltünő, hogy lelkiekben mind ugyanazt a formát mutatja. A véka alá rejtett hűségnek ez a fajtája, amikor is több asszony alakjában valójában ugyanazt a nő-fajtát szeretik, rendkívül gyakori és a legközvetlenebb bizonyítékát nyujtja annak a gondolatnak, amelyért harcolunk.

Viszont más esetekben az asszonyok, akiket a férfiak egymástkövetően szeretnek, vagy azok a férfiak, akiket egyazon nő előnyben részesít, nagyon eltérnek egymástól. A mi hipotézisünk szemszögéből nézve ez annyit jelentene, hogy az ember alapkaraktere idővel megváltozott volna. Vajjon egy ilyen változás lényünk legmélyebb gyökeréig lehetséges-e? Ez a kérdés jelentőségteljes, talán sorsdöntő a jellem tudományának kérdésében. A XIX. század második felében általánosságban azt a felfogást vallották, hogy a jellem kivülről befelé alakul ki. Az élet tapasztalataiból, a szokásokból, amelyek ezekből kialakulnak, a környezet befolyásából, a sors váltakozásaiból, a fiziológiai körülményekből csapódnék le az, mint valami üledék, amit jellemnek nevezünk. E felfogás szerint tehát nincs a személynek alaplénye, sem belső alkata, amely a lét eseményeit megelőzi és ezektől független. Mint valami lavina, épen annak az útnak porából támadunk, amelyet megjártunk. E felfogás számára, amely a személyiség fundamentális magjának létezését kizárja, nem léteztek a fundamentális változások problémái sem. Az úgynevezett karakter állandóan változó valami volna, amely minden változással maga is megváltozik.

Igen fontos okok, amelyek felsorolásának itt most nincs helye, engem az ellenkező felfogás vallására tesznek hajlamossá, amely szerint helyesebb lenne azt állítani, hogy mi belülről kifelé élünk. Amire külső sorsunk elér hozzánk, belső személyiségünk már kiformálódott: az élet eshetőségei talán befolyásolhatják, de sokkal nagyobb az a befolyás, amelyet ő gyakorol ezekre. Szinte csudálatos módon alig hatolhat rajtunk keresztül mindaz, ami velünk történik, hacsak ninos összhangban azzal a velünk született személlyel, aki végső sorban vagyunk. De akkor — mondjuk majd — nem is beszélhetünk radikális változásokról. Akik születésünk pillanatában voltunk, azok maradunk halálunk órájában is.

Nem, nem. Ez a gondolatmenet ép eléggé simulékony, hogy a tényekhez, ha még olyan göröngyösek is, hozzáidomuljon. Lehetővé teszi számunkra, hogy a kis változásokat, amelyeket a külső körülmények a mi magalátásunkban előidéznek, azoktól a mélyebb áthasonulásoktól megkülönböztessük, amelyek nem ezekre az eshetőségi motivumokra, hanem magának a jellem belső törvényeire hallgatnak. Azt mondhatnám, hogy a jellem megváltozik, ha e változás alatt valójában fejlődést értünk. És ezt a fejlődést, mint minden organizmus fejlődését, olyan belső okok idézik elő és irányítják, amelyek az ember természetéhez a legmélyebben hozzátartoznak, veleszülettek, akár a jellem. Az olvasó bizonyára emlékezni fog arra, hogy gyakran embertársa változását könnyelműnek és jogosulatlannak, sőt talán benemvallható okokból eredőnek vélte, míg más esetekben ez a változás a fejlődés méltóságával és értelmével volt teljes. Ilyenkor olyan, mint a csemete, amely fává nő, a puszta ág, amely levelet hajt, a gyümölcs, amely a virágzást követi.

Az előbb felhozott kifogásra tehát ezt a választ adom: vannak olyan személyiségek, akik nem fejlődnek, viszonylagosan mozdulatlan jellemek (általában azok, akikben kevés az élet felérzékelése; a „jó polgár" prototipusai). Szerelmi választásuk változatlanul ugyanarra a típusra esik majd. De vannak termékeny jellemű egyéniségek, lehetőségekben és rendeltetésben gazdagok, akik jó belső rendben várják kibontakozásuk óráját. Szinte azt lehetne mondani, hogy ez a normális eset. A személyiség élete során két, vagy három nagy átalakuláson megy keresztül, amelyek ugyanannak az erkölcsi pályának mintegy különböző állomásai csupán. Anélkül, hogy a mi mai életérzésünk az összefüggést, sőt az átható belső azonosságot a tegnapival elvesztené, egy szép napon arra eszmélünk fel, hogy egy új fejezet, jellemünknek egy új átformálódása kezdődött el. És épen ezt — ennél nem többet és nem is kevesebbet — neveztem el lényegbevágó változásnak.[8]) Olyan ez, mintha ebben a két vagy három korszakban belső valónk néhány fokkal önmagától elfordulna, mintha a világmindenség más quadránsába verne gyökeret és más csillagkép után igazodnék.

Vajjon nem sejtelmekkel teljes véletlenség-e az, hogy az igazi szerelmek száma, amelyet egy normális ember átél, ugyanez a kettő, vagy három. És hogy ezenfelül ezek mindegyike időben is a jellemnek ilyen korszakához rögzítődik? Ép ezért nem látszik előttem túlmerésznek, ha a szerelmes élmények többes számában az itt említett teória legközvetlenebb bizonyítékát látjuk. Az életérzés új módjának egy más női típus előnybcrészesítése pontosan megfelel. Értékelő rendszerünk egy keveset, vagy talán sokat is: megváltozott — de mindig sejtett egybehangzással a régivel —; értékek, amelyeket azelőtt nem becsültünk, talán egyáltalán észre sem vettünk, előtérbe kerülnek és a szerelmi választásnak új sémája ékelődik a férfi és a nő közé.

Csak egy regény tudna megfelelő eszközöket nyujtani arra, hogy ezekbe a gondolatokba kellő módon bevilágítsunk. Egy ilyen regény kis részletét olvastam is, — valószinüleg ez a regény sohase jelenik majd meg — amely épen ezt a kérdést tárgyalja: egy férfi jellemének mélyenjáró fejlődését — szerelmi élményein át ábrázolva. Irója — és épen ez a legérdekesebb benne — egyformán arra törekszik, hogy a jellemnek végigvonuló egységét ép úgy megmutassa, mint változásainak különböző fokait, amiből ezeknek a változásoknak belső logikája és keletkezésének szükségessége teljesen világos lesz. Minden korszakban egy női alak a kibontakozó életerőnek sugarait úgy gyüjti és fogja össze, akár a fantomokat, amelyeket sűrű atmoszférában fényekkel és fényszórókkal elő lehet idézni.

4.

Az a gondolat, hogy a szerelemben is van választás, amely hatékonyabb mindannál, amelyet tudatosan, szándékosan ejtenénk meg, — és hogy ez a választás nem szabad, hanem az egyén alapjellemétől függ — már eleve elfogadhatatlannak látszik, ha egy olyan pszichológiai magyarázat mellett tartunk ki, amelyet már elavultnak és pótlásra szorulónak vélek. Ezt az a hajlamosság jellemzi, amely a véletlen beavatkozását az emberi életbe és a mechanikus külső körülményeket túlbecsüli.

Mintegy hatvan év előtt a tudomány emberei ezt a felfogást gondosan kidolgozták és megteremtették a mechanikus pszichológiát. Mint ahogy az mindig is történik: egy generációra volt szükség, hogy gondolataik a művelt átlagember tudatáig eljussanak és most minden kisérlet, hogy a dolgokat élesebben lássuk, beleütközik e régi lim-lomokkal teletömött fejekbe. Függetlenül attól, hogy az itt felvázolt felfogás igaz-e vagy hamis, kelletlenül össze kell ütközzék azokkal a

szellemáramlásokkal, amelyek vele ellentétes irányban haladnak. Az emberek vérévé vált az az elképzelés, hogy az események, amelyek egymásbaszövődése magát az életet jelenti, sem nem jók, sem nem rosszak, hanem a mechanikus végzet és a véletlenség keveredéséből születnek meg.

Minden olyan teóriát, amely ennek a két elemnek szerepét az egyén sorsát illetően lecsökkenti és benne egy belső törvény érvényesülését vélné felfedezni, amelynek bázisa az egyén jelleme, — látatlanban visszautasítanak. Hamis megfigyelések egész raja — ebben az esetben szomszédaink és magunk szerelmi vonatkozásairól — eltorlaszolja azt az utat, amelyen az itt képviselt felfogás be tudna az emberek gondolkodásába jutni, hogy megértsék és ítélkezzenek felette. Vegyük még ehhez tekintetbe azokat a megszokott félreértéseket is, amelyek szinte mindig azoknak a teljesen önkényes hozzámagyarázásoknak következményei, amelyeket az olvasó a szerző nyakába varr. A legtöbb kifogás, amelyet fel szoktak felfogásom ellen hozni, ilyen természetű volt. Ezek között a leggyakoribb az a megjegyzés, hogy ha mindig abba az asszonyba szeretnénk bele, aki belső lényünket visszatükrözi, akkor ez a szenvedély nem járna annyi boldogtalansággal, sőt nem lenne maga boldogtalan. Amiből az következik, hogy szeretetreméltó olvasóim a szerető és szerelme tárgya közötti lelki rokonság gondolatát, amelyet én is képviselek, önkényesen az ebből következő boldogsággal kapcsolták össze.

Én azonban azt hiszem, hogy egyiknek a másikhoz semmi köze nincsen. Egy lelke mélyéig hiú ember — a született arisztokrácia tagjai általában ilyenek, még ha akár mennyire lecsúsztak is — olyan asszonyba szeret bele, aki maga is hiú. Ilyen választásból csak boldogtalanság születhetik. De ne tévesszük össze a választás következményeit magával a választással! Ennek az ellenvetésnek kapcsán most azonnal egy sor más nagyon elemi, nagyon is kézenfekvő és ép ezért gyakran ismételt meggondolásra akarok itt válaszolni. Azt mondják, hogy igen sok esetben a két szerelmes egyike csalódott: azt gondolta, hogy kiválasztottja ilyen és azután utólagosan kiderült, hogy másmilyen. A szerelem szokványos pszichológiájának állandóan énekelt dalocskája ez. Ha ezt elhinnők, akkor ez quid pro quo lenne, a csalódás: a norma. Itt elválnak az útjaink. Döntő okoktól eltekintve, nem tudok egy olyan felfogást magamévá tenni, amely szerint az emberi élet épen egyik legmélyebb és legkomolyabb területén szinte állandóan tiszta abszurditás, ízléseltévelyedés és csalódás lenne.

Nem tagadom, hogy ez hébe-hóba bekövetkezhet, ép úgy, ahogy érzékszerveink érzékelésében is előfordulhat, anélkül, hogy egészséges észlelésünkben való biztonságunkat megrendíthetné. Ha azonban ragaszkodnánk ahhoz, hogy a csalódás rendszeres sűrűséggel megismétlődő tény, úgy azt kell mondanom, hogy ezt a felfogást hamisnak, ki nem elégítő megfigyelés eredményének tartom. A vélt esetek legtöbbjében valóban nincs csalódásról szó: a másik személy az, akinek már eleve mutatkozott; csak hogy azután lényének következményeitől szenvedünk s ezt nevezzük csalódásnak. Példának okáért: nem ritka eset, hogy egy jó polgári házból való madridi nő beleszeret egy férfibe, mert ennek személye bizonyos kötetlenséget és merészséget sugároz ki. Minden helyzetben feltalálja magát, a megoldás mindig kéznél van és pedig azzal a biztonsággal és semmivel sem való törődéssel, amely joggal kelti fel csodálkozásunkat, a valóságban azonban onnan ered, hogy nincs olyan emberi és isteni, amely benne tiszteletet ébresztene. Nem lehet letagadni, hogy az ilyen emberek egyéniségének simulékonysága az első pillantásra bizonyos bájt sugároz ki, amely a mélyebb jellemeknek valóban nem sajátja. Ezek, hogy egyszóval jellemezzük őket: az „életemberek", mielőtt tényleg „éltek" volna. Azután a férfi elzálogosítja az ékszerüket és vízbe hagyja őket. A barátnők persze azzal vígasztalják a boldogtalan teremtést, hogy „csalódott";

lelke legmélyén azonban jól tudja, hogy ez nincs így, hogy legelejétől fogva el volt erre az eshetőségre készülve és ez a sejtés szerelmének alkatrésze volt, része annak, ami őt abban a férfiban leginkább vonzotta.

Azt hiszem, hogy e csodálatos érzésről való szokványos gondolatainkat sorjába reformálnunk kellene, mert a szerelem, különösen a mi félszigetünkön butává és tompává vált. A szerelem az emberi életerőnek legpompásabb forrása, amilyen végső eredményben nem sok akad és azért szabaddá kell tenni, zavaros üledékeitől meg kell tisztítani. Valahányszor egy afféle gyakori szerelmi drámát megvilágítani próbálunk, éljünk nagyon takarékosan a „csalódás" hipotézisével.

Szívesen kapaszkodunk bele abba a gondolatba, hogy a másik lény lelki jelenségébe szeretünk bele, úgyhogy — miután a Physisről a Psychére nem lehet következtetni — sok tévedés történhet és lehetetlen a szerelem tárgya és a szeretők belső alkata közötti lelki kapcsolódásról beszélni. Nem tudom megérteni, miképen lehet a lelki és a testi között megkülönböztetést tenni, mint ahogyan ez az elmult korszak nagy őrültségeinek egyike volt. Alapjában téves, hogy mi „csak" egy testet lássunk, ha egy emberi alakot látunk magunk előtt. Épúgy, mintha utólagosan, valamilyen új szellemi tevékenység valamely varázslat útján, nem tudni hogyan és miképen ehhez a materiális dologhoz lelket akasztanánk, amelyet Isten tudja honnan veszünk. Hozzá ép ellenkezőleg a legnagyobb fáradságunkba kerül a testet és a lelket egymástól elválasztani és különkülön elképzelni, feltéve, hogy ez egyáltalán sikerülhet. Nemcsak az emberi életközösségben, de minden más élőlénnyel való érintkezésben minden külső észrevevés egyúttal lelkének, vagy quasi lelkének tudomásulvevését is jelenti. A kutya vinyogásában fájdalmát, a tigris szemében kegyetlenségét vesszük észre. Ez az oka annak, hogy a követ és a gépet mindig is megkülönböztetjük a vérből és húsból való formától. Az élő anyag lényegében és összetételében fizikai test, lelki elektromossággal, jellemmel töltve. Az a körülmény, hogy kétértelmű formák is előfordulnak és néha az idegen lélek észlelésében tévedünk, ez a normális bizonyosságot, megismétlem, nem helyezheti hatályon kívül. Ha fajtánk más teremtményével kerülünk szembe, úgy annak belső természete közvetlenül megnyilatkozik előttünk. A közelünkben levőknek ez a felérzése lehet mélyebb és lehet felületesebb; a velünk születetett éleslátásunk mértéke szerint. Enélkül a legelemibb társadalmi együttélés, az emberekkel való érintkezés lehetetlen lenne. Minden szavunkkal, minden gesztusunkkal abban a veszélyben forognánk, hogy partnerünket megsértjük. És ahogyan a hallás adományára figyelmesek leszünk, ha egy sükettel beszélünk, ép így észrevesszük annak a közvetlen szemléletnek létezését, amellyel az ember normálisan a magafajtájabéli felől bír, ha olyan valakivel találkozunk, akiből hiányzik ez a finom érzékenység, a „tapintat", — kitünő kifejezés ez, amely a belső észrevevés ama érzékére céloz, amellyel mi az idegen lelket szinte körültapogatjuk, körvonalait, jellemének érdekességét vagy lágyságát érezzük. Ami a legtöbb emberből hiányzik: az a képesség, hogy „megmondják" milyen az, aki előttük áll. De hogy nem tudják megmondani, még nem jelenti, hogy nem is látják. Valamit „megmondani" azt jelenti: fogalmakban kifejezni és a fogalom egy analitikus, specifikusan intellektuális tevékenységet feltételez, amelyben csak kevesen gyakorolják magukat. Az a tudás, amely szavakban fejezi ki magát, fölényben van azzal szemben, amely megelégszik, hogy valamit a szemei előtt lát. De ez is tudás. Ha az olvasó megkísérelné, hogy szavakkal írja le azt, amit egy adott pillanatban maga előtt lát, úgy ő csodálkoznék leginkább, milyen keveset „mondhat" arról, amit különben oly világosan lát. És mégis ez a vizuális tudás arra szolgál, hogy a tárgyak között tájékozódni tudjunk, hogy különbségeket tudjunk tenni, — így például egy színnek meg sem nevezhető árnyalatai között — kerülni tudjunk, vagy keresni. Ebben a kézzel meg

nem fogható formában hat bennünk az az észrevevés, amelyet embertársaink és különösen azok, akiket szeretünk, váltanak ki.

Nem lehet tehát csak olyan hányiveti módon kijelenteni, hogy a férfi testileg beleszeret egy nőbe, vagy megfordítva és azután összeütközésbe kerül a szeretett lány karakterével. Előfordulhat, hogy férfiak, vagy nők a testbe, mint olyanba szeretnek bele; de épen ez árulja el különleges természetüket. Aki így szeret, annak érzéki természete van. És hozzá kell ehhez tennünk, hogy egy ilyen hajlamosság — különösen nőknél — sokkal ritkábban fordul elő, mint ahogyan általában hiszik. Aki a női lelket némi gondossággal figyelte meg, ép ezért kételkedni fog abban, hogy normális esetben a nő „a szép férfiért" erotikusan lelkesedik. Sőt szinte előre meg lehetne mondani, hogy milyen asszonytípusok azok, amelyek kivételt jelentenek e szabály alól. Ezek a következők: 1. Asszonyok, kissé férfias lélekkel. 2. Olyanok, akik eleinte mértéket nem ismerő szekszuális életet éltek (prostituáltak). 3. Normális asszonyok, akik mögött már egy teljesen kielégített szekszuális élet van s most az érett kor felé közelednek. 4. S végül olyanok, akik pszichofizikai konstituciójuk következtében „grandes amoureuses"-nek jöttek a világra.

Ennek a négy női típusnak közös vonása van, amellyel megegyeznek a férfi szépséggel szembeni kimondott gyöngeségükben. A női lélek tudvalevőleg sokkal egységesebb, mint a férfié; ez pedig azt jelenti, hogy az egyes elemek benne sokkal kevésbé különülnek el, mint a férfiéban. Igy a nőnél a szekszuális öröm, a gyengédség és a szív szerelme sokkal jobban kapcsolódnak egymáshoz és egyik a másik nélkül sokkal kevésbé mozdul meg, mint nálunk, férfiaknál. Valami egész rendkivüli motivumra lehet csak visszavezetni, ha a nők érzékisége függetleníti magát és a saját számlájára, a maga különleges törvényei szerint cselekszik. Nos igen, e négy asszonytípus mindegyikében ott van az a csira, amelyből az érzékiségnek ez a különválása fejlődhet ki. Az elsőben a férfias szinezet, amely a fogyatékos egységességgel és a különböző készségek közötti természetes elválasztással jár. (Az asszony férfiassága az emberi pszichológia egyik legvonzóbb fejezete és megérdemelné, hogy külön tanulmányozzuk.) A másodiknál ezt a szétválást maga a foglalkozás váltotta ki. A prostituált ép ezért különösebb módon, mint bármilyen más nő, érzékeny a „szép férfi" irányában (ha különben is nem képviselné a nőben levő férfiasság egész különleges esetét). Ami a harmadikat, a teljesen normálisat illeti, arra a tényre kivánom az olvasót emlékeztetni, hogy — amint mondani szokás — a nő érzékei csak későn ébrednek fel. Az igazság az, hogy csak későbben lesznek önállóvá és csak az az aszszony tud érzékei önállóságához eljutni, aki egy hosszú és tevékeny szekszuális életet élt, ha a legteljesebben normális keretek között is. A férfinél a fantázia túltengése az érzékek fejlődésére ugyanazzal a hatással lehet, mint a reális kiélés. Az asszonynál, ha nincs férfias benne, a képzelőerő teljesen összezsugorodott és ezt a hiányosságot jórészt az embernőstény szokásos szűzességének számlájára írhatjuk.

Talán maga a természet akarta bölcs előrelátásában, hogy a nőnek a fantázia szabad játéka ne álljon rendelkezésére; mert ha nem így lenne, ha a nőnek ép olyan élénk megjelenítő képessége lenne, mint a férfinak, akkor a kéj már rég elárasztotta volna planétánkat és az emberiség, a kéjbe megsemmisülve, rég eltünt volna a föld szinéről.[3])

5.

Ha a szerelem annyira döntő módon: választás, mint ahogy én hiszem, akkor benne egyben az egyén ratio cognoscendi-je és ratio essendi-je is bennefoglaltatik. A személy erkölcsi alaprajzának megállapítására útmutatásul és

felül szolgálhat, mint ahogyan Aischylos hasonlata szerint a tenger szinén úszó dugó elárulja a hálót, amely a tenger mélyébe szállt alá. Másfelől sorsdöntően szól bele az egyén élettörténetébe, amennyiben egy meghatározott típusú embert a döntő pillanatban beléhelyez és a többieket kirekeszti. A szerelem ekép formálja az egyéni sorsot. Azt hiszem, nincs is meg a megfelelő súlyú elképzelésünk arról a hatalmas befolyásról, amellyel szerelmi vonatkozásaink életünk futását meghatározzák. Hiszen elsősorban csak azokra a felületes behatásokra gondolunk, amelyek mindenesetre drámai mozzanatokat nyujtanak, azokat az „őrültségeket", amelyeket egy férfi a nőért, vagy egy nő a férfiért elkövet. És mert az életünk rendszerint, ha nem is teljesen, mégis csak mentes az ilyen szembeszökő őrültségektől, hajlamosak vagyunk arra, hogy ennek a befolyásnak hatalmát alábecsüljük. Azonban ez a befolyás, különösen valamely nőé, egy férfi életére más, megfoghatatlan formát vehet fel. A szerelem a két társat olyan szoros és teljes közösségben köti össze, hogy nem marad közöttük elegendő köz annak a változásnak észrevevésére, amelyet egyik a másikban előidéz. Mindenek előtt a nő befolyása atmoszferikus, tehát mindent betöltő és láthatatlan. Nincs mód arra, hogy elejét vegyük, vagy kitérjünk előle. Az elővigyázatosság minden kis hasadékán behatol és úgy hat a férfire, akár az éghajlat a növényre. A szerelmesek életfelfogásának alapelemei lágyan és megnemszakadóan reányomják jellegüket a szellemük irányára és végül is beléjük vésik sajátságos vonásaikat.

Ezek az összefüggések arra vezetnek bennünket, hogy abban a gondolatban: a szerelem a szív legmélyének választása, jelentőséggel teljes perspektivát lássunk. Mert ha teóriánkat ahelyett, hogy egyesekre alkalmaznók, egy korszak valamennyi tagjára vonatkoztatjuk, — például egy egész generációra — akkor a szélsőséges, tisztára személyhez kötött különbségek kiesnek — mint ahogyan az mindig megtörténik, ha a tömegről van szó — és a magatartásnak meghatározott átlagtípusa, ebben az esetben az erotikus választásnak meghatározott típusa marad vissza. Ez azt jelenti, hogy minden generáció egy bizonyos átlagtípusú férfit és átlagtípusú nőt, vagy ami ezzel egyremegy: a két nemnek bizonyos típus-csoportjait részesíti előnyben. És mert végső eredményében a házasság számszerint az erotikus kapcsolat legfontosabb formája, azt mondhatjuk, hogy korok szerint a nőknek egy bizonyos típusa könnyebben és nagyobb számban megy férjhez, mint a másik típushoz tartozók.

Épen úgy, ahogy az egyén minden generáció szerelmi választásában elárulja azokat a földalatti áramlásokat, amelyek kiformálták, az előnyberészesített női típusok egymásutánjának történelme talán a legtöbb adatot nyujtó nézőpontot szolgáltatja, amelyből az emberi fejlődést szemlélhetjük. És amiképen minden generáció, úgy minden faj lassankint a nőiességnek olyan prototípusát formálja ki, amely nem egyszerre, hanem lassan, évszázadok során a férfiak többségének egyhangú kiválasztásában alakul ki. Igy a tipikus spanyol nőnek gondos és megvesztegethetetlen analizise elrettentő világosságot vetne az iberiai lélek rejtett poklaiba. Természetesen a profilját szét kell bontani azzal, hogy a tipikus francia, szláv stb. nővel hasonlítjuk össze. Mint minden másnál, itt is csak az lehet termékeny, ha nem hisszük, hogy a dolgok és az emberek olyanok, mint amilyenek, mintha csak úgy önnemzés útján jönnének létre. Nem, minden ami él, ami itt van, aminek formája van, bármilyen legyen is az, egy erő teremtménye, egy energia nyoma, egy cselekedet igazolása. Ebben az értelemben minden „teremtődött" és mindig adva van számunkra, hogy megállapitsuk: milyen hatalom teremtette meg és hagyta hátra művében örök időkre a nyomát. A spanyol nő erkölcsi profiljában egész történelmünk fennálló munkája rögzítődött meg, akár egy serleg domborművében a művész vésőjének a nyoma.

De egy generáció szerelmi választásában mégis mindenek előtt a legfonto-

sabb: annak hatása. Mert attól a női típustól, amelyet egy nemzedék előnyben részesít, nyilvánvalóan nemcsak saját léte függ, hanem közvetlenül a következő időké is. Az otthonban mindig az az éghajlat uralkodik, amelyet az asszony magával hozott s amely: ő maga. Ám lehet a férj „úr és parancsoló", az otthon életébe mégis csak alkalomszerűen felületesen és hivatalból szól csak bele. De az otthon a lényegetadó minden-nap, az állandó, egyazon pillanatok végtelen sora, a megszokott levegő, amelyet a tüdők szívósan be- és kilélegzenek. Az otthoni atmoszféra az anyából árad ki és előre körüllebegi a gyermekek generációját. Ezek temperamentum és jellem szerint lehető legkülönbözőbbek lehetnek; de mégis születési nívójuk kikerülhetetlen atmoszférikus nyomása alatt fejlődtek, amely — mint valami szakadatlanul fujdogáló szél — egyoldalra hajlítja őket. A mai férfiak által előnyben részesített nő életérzésének legparányibb változása, tekintettel arra, hogy az asszonyi befolyás állandó volta és a háztartások nagy száma ezt megsokszorozza, harminc esztendő távlatából nézve már hatalmas történelmi átalakulással jár. Egyáltalán nem akarom ezzel azt állítani, mintha ez lenne az egyetlen történelem-formáló faktor, de feltétlenül ez a legnagyobb hatóerejű. Képzeljük el, hogy annak a nőnek általános típusa, amelyet a mai fiatalság előnyben részesít, egy kicsivel élettel teljesebben alakul ki, mint az, amelyet apáink generációja szeretett. A gyermekek már eleve egy bátrabb, vállalkozó szellemübb életre születnek, vágyakban és vállalkozásokban gazdagabban. Ha olyan kicsiny is annak a vitális tendenciának változása, amely egy egész nemzet életátlagára kiterjed, elkerülhetetlenül Spanyolország hatalmas változását vonja majd maga után.

Ne feledjük el, hogy egy nép történetében a döntő tényező: az átlagember. Attól, amilyen ez az átlagember, függ az egész nép-test konstituciója. Ezzel a világért sem akarom a kiválasztott egyeseknek, a kiemelkedő figuráknak a faj fejlődésére gyakorolt roppant befolyását elvitatni. Nélkülük nem adódnék semmi, mi a fáradtságra érdemes lenne. De ha még olyan kitünőek és olyan tökéletesek lennének is, történelmileg csak abban a mértékben hatnak, amilyenben példájuk és befolyásuk a középszerű embert megragadja. Mit lehetne itt tenni. A történelem minden kegyelem nélkül: a középszerűek uralma. A legnagyobb geniusz is darabokra zúzódik a közönséges határtalan hatalmán. Planétánk úgy látszik arra teremtődött, hogy az átlagember örök időkre uralkodhassék rajta. Ép ezért nagyon sok függ attól, hogy ez a közepes nívó a lehető legmagasabb legyen. Ami a népeket naggyá teszi, elsősorban nem a nagy emberei, de a számtalan középszerű nívója. Világos, hogy a középszerűségnek ez a nívója sose emelkedhet felülemelkedő lények, példák nélkül, amelyek a lomha tömeget magasabbra vonzzák. A nagyok beavatkozása ép ezért csak másodlagos és közvetett. De nem ők jelentik a történelmi realitást és így megtörténhet, hogy egy népnek zseniális egyéniségei vannak, anélkül, hogy ezzel e nép történelmi értéke megnőne. Mindig ez az eset, ha a tömeg nem alkalmazkodik ezekhez a példaképekhez, nem követi őket és nem teszi önmagát teljesebbé, tökéletesebbé.

Figyelemre érdemes, hogy történelemíróink szinte napjainkig csak a rendkivülivel, a meglepő tényekkel foglalkoztak és nem vették észre, hogy ezeknek mind csak anekdotikus, vagy legjobb esetben parciális értékük van, míg a történelemben a valóság mindig a hétköznapi, az a roppant tenger, amelybe minden belehull, ami ritka és rendkivüli.

Nos igen, ahol ez a hétköznapi uralkodik, ott mindig a nő az elsőrangú tényező, akinek lelke a legmagasabb mértékben: hétköznapi. A férfi inkább hajlik a rendkivüliségek felé; legalább is kalandokról és felfordulásról, nehéz, izgató, új szituációkról álmodik. A nő ezzel szemben megfontoltan élvezetet talál a mindennapiságban. Gyönyörrel símul be a régtől magunkkal cipelt szokásokba

és ha módjában van, a mából tegnapot csinál. Előttem a „souvent femme varie" mindig is dőrének tetszett; azt a véleményt tükrözteti vissza, amelyet a szerelmes, akivel egy asszony egy kissé elcicázott, időnek előtte alakít ki. De a szerelmes nézőpontjának mindig nagyon szűk a horizontja. Mihelyt azonban az ember a nőt bizonyos nagyobb távolságról szemléli, nyugodt szemmel és a zoológus tekintetével, meglepetve látja, hogy a legnagyobb mértékben arra hajlamos: kitartani a már meglevőben, belegyökerezni azokba a szokásokba, eszmékbe, az üzletbe, amelybe egyszer beleállítódott; röviden: mindenből erényt csinálni. Valósággal megrázza az embert, ha azokat a szívós félreértéseket látja, amelyek e vonatkozásban a két nem között állandósulnak; a férfi úgy közeledik a nőhöz, mint valami ünnephez, mákonyhoz, mint holmi eksztázishoz, amelynek az a szerepe, hogy áttörje az élet egyhangúságát és — olyan lényre talál, aki csak rendszeres foglalkozás mellett érzi jól magát s egész mindegy, hogy harisnyastoppolásról van-e szó, vagy arról, hogy délutáni tánchoz menjen. Az etnográfusok természetesen nagy álmélkodással, azt bizonyítják, hogy a munkát a nők találták fel; a munkát, tehát a rendszeres, megkívánt tevékenységet — a vállalkozással, az egyszeri sportbeli megerőltetéssel és a kalanddal szemben. Ép ezért a nő a hivatások megteremtője. Ő volt az első földmívelő, az első gyüjtő, az első fazekas.

Ha az ember a mindennapban látja a történelem uralkodó hatalmát, megtudja a nőiesség óriási befolyását a népek történetére érteni és a legnagyobb mértékben az érdekli, hogy népünk multjában melyik asszony-típus volt az uralkodó és melyik az, amelyet korunk előnyben kezd részesíteni. De én mégis megértem, hogy ez az érdeklődés nálunk nem túlságosan gyakori, mert ha a spanyol nőről beszélünk, minden problémát azzal akarnak megoldani, hogy az arab vérörökségre és a papok befolyására utalnak. Mi nem akarjuk most itt eldönteni, hogy ebben a felfogásban mennyi igazság van. Az én ellenvetésem sokkal inkább alapvető természetű és abból indul ki, hogy a spanyol nő típusa — amennyiben az erőknek ezt a kettős formáló játékát feltételezzük — kizárólag a férfiak befolyása alatt alakulhatott ki és így az asszonynak kölcsönös befolyásáról önmagára és a nemzeti történelemre halvány sejtelme sincsen.

6.

Milyen volt az az asszonytípus, amelyet az előttünk járó generáció előnyben részesített? Milyen lesz az, amelyet előreláthatólag majd az új választ ki magának? Egy finom, kényes, ízes téma, olyan, amilyennek azoknak a témáknak lenniök kell, amelyekről ír az ember. Mert mire való lenne is az írás, ha az ember abból a nagyon könnyű operációból: a tollat a papiron mozgatni, nem csinálná meg a tauromachia merészségét és ne foglalkoznék veszélyes, hajlékony és szarvas dolgokkal? Ezenfelül jelen esetben rendkivül fontos kérdésről van szó és teljesen érthetetlen, hogy ezzel és hasonlókkal nem foglalkoznak sűrűbben is. Bezzeg egy adótörvényt, vagy egy közlekedési rendeletet alaposan megvitatnak, de azokat az érzelmi áramlatokat, amelyek kortársaink egész életét hajtják, nem analizálják és nem értelmezik. Pedig politikai berendezések nem kis mértékben függnek az uralkodó női típustól. Vaknak kellene lennünk, ha nem látnók meg például a szoros összefüggést az 1910. évi spanyol parlament és a női típus között, amelyet az akkori politikusok otthonaikba állítottak. Erről mind nagyon szívesen írnék, jóllehet előre látom, hogy ítéleteim kilenctized részében tévedni fogok. De az az áldozat, hogy az író jóhiszeműen téved, szinte az egyetlen polgári erény, amelyet épen író-minőségében polgártársainak szolgálatába állíthat. De mielőtt ezt megtenném, — ez a vállalkozás különálló studiumokat tenne

szükségessé — a szellemi párválasztás kérdését végső, általános jelentőségű konzekvenciáiáig szeretném vinni.

Az egyes individuumtól egy nemzedék tömegéig való átmenete során a szerelmi párválasztás fajkiválasztódássá alakul át és gondolatunk beletorkollik Darwinnak hatalmas gondolatkörébe a fajok nemi kiválasztódásáról, ebbe a hatalmas erőbe, mely új biológiai formák kialakulásához járult hozzá. Vegyük azonban figyelembe, hogy ezt a csudálatos gondolatot nem lehetett az emberi történelmében termékenyen alkalmazni; az istállóra, a juhokra, az erdőségre korlátozódott. Egy kereke hiányzott ahhoz, hogy történelmi gondolatként hathasson. A történelem belső dráma; a lelkekben zajlik le. Az a fajkiválasztás gondolatát előbb erre a belső fórumra kellett volna átvinni. Most már látjuk, hogy a faji kiválasztás az embereknél a szerelmi párválasztás útján történik és ezt a választást mélységesen mély ideálok irányítják, amelyek az ember legbensőbb lelki magjában fejlődtek ki.

Darwin gondolatából épen ez a kerék hiányzott, viszont ugyanakkor egy kerékkel több volt: a szelekcióban a legjobban egymáshoz alkalmazkodók szelektálása részesült előnyben. Az egymáshoz alkamazkodásnak ez a gondolata a felesleges kerék. Tudjuk, hogy tulajdonképen elmosódott, bizonytalan körvonalú gondolatról van szó. Mikor alkalmazkodott egy organizmus különösen jól? Vajjon a betegek kivételével nem áll-e ez mindenkire? De nem lehet-e más részről azt mondani, hogy tökéletes alkalmazkodás nincs is. És így tovább. Nem akarnék abba a gyanúba esni, hogy elvetem a faji kiválasztás gondolatát, amely nélkül a biológiában egyáltalán nem lehet boldogulni; de a Darwinénál sokkal többoldalú és fordulatosabb formulát kell adni; és főképen: nem kell az első helyre tenni. Mert feltétlenül hamis az életet egyszerű adaptatusnak definiálni. A hozzáhasonulás minimális mértéke nélkül egyetlen élőlény se élhet meg; de ami csudálatos a természetben, az, hogy bátor, rendkívül merész, kezdetben egyáltalán nem alkalmazkodó formákat teremt meg, amelyeknek épúgy sikerül a kedvező feltételek legkisebb mértéke esetén is berendezkedni és életben maradni. Igy tehát minden élő speciest két ellentétes nézőpontból lehet és kell is megítélni: egy tékozló szeszély nem alkalmazkodó teremtését és mint az alkalmazkodás értelemmel teljes mechanizmusát. Az élet bizonyos vonatkozásban minden fajtából egy látszólag megoldhatlan problémát állít be, hogy azután azt a gyönyörűséget szerezze meg magának, hogy mégis és többnyire teljességgel, eleganciával megoldja. Igy történik azután, hogy ha az ember az élő formákat tanulmányozza, körülnéz a nagyvilágban és a megértő szemlélőt keresi, akinek tetszése kedvéért a természet örömmel-teljesen végzi el ezt a munkáját.

Teljesen rejtve van előlünk, hogy melyek azok a végső célok, amelyek az emberi species fajkiválasztását befolyásolják. Csak parciális célokat fedezhetünk fel és néhány indiszkrét kérdést adhatunk fel magunknak. Például ilyent: volt-e olyan kor, amelyben a nő normálisan a rendelkezésére álló típus-férfi legjobbját választotta? Alig állítottuk fel ezt a kérdést, máris önmaga leplezi le gondolatbaejtő kétértelműségét; a legjobb férfi a férfi számára nem ugyanaz, mint a nő számára és az a nehéz gyanú támad fel bennünk, hogy sohase is volt.

Mondjuk ki tehát kereken: a nő sohasem lelkesedett a zseniális férfiakért, ha csak úgy per accidens nem történt, ami azt jelenti: ha egy férfi zsenialitásához olyan jellemvonások kapcsolódtak, amelyek ezzel alig férnek össze. A tény az, hogy azok a tulajdonságok, amelyeket az előrehaladás és az emberiség nagyságának jegyében egy férfiban a legtöbbre becsülünk, a nőket erotikusan egyáltalán nem érdeklik. Meg tudja valaki nekem mondani, hogy egy asszony ugyan mit is törődik azzal: vajjon egy férfi nagy mechanikus, nagy művész, vagy nagy politikus-e? És így tovább; minden specifikus férfi-tehetségnek, vagy tetteknek,

amelyek megteremtették és tovább vitték a kultúrát és amelyek a férfiak lelkesedését váltják ki, egyáltalán nincs hatalma arra, hogy a nőket vonzzák. Ha azonban azokat a tulajdonságokat keressük, amelyekbe a nők beleszeretnek, úgy azt találjuk, hogy ezek a species általános tökéletessége szempontjából teljesen terméketlenek és a férfiakat hidegen hagyják. A zseni nem „érdekes férfi" a nők szemében és megfordítva, az „érdekes férfi" egyáltalán nem érdekli a férfiakat.

Egész különös példa arra, hogy a nők mennyire közömbösek a nagy férfiakkal szemben: Napoleon. Életét percről-percre jól ismerjük, minden kísérletének, amellyel a női nemhez közeledni próbált, teljes listáját is. A testi előnyök sem hiányoztak Napoleonban. Fiatal korában olyan finom és éles volt, mint a korzikai farkas; később császári méltósággal telítődött. Feje, férfiak fogalma szerint rendkivül szép volt. Amikor testi megjelenése is feltüzelte a művészek — festők, szobrászok, költők — fantáziáját és lelkesedését, talán a nők is felmelegedhettek volna egy kissé iránta. De ennek nyoma sincs; teljes valószinűséggel azt lehet állítani, hogy Napoleont, a világ urát, egyetlen asszony sem szerette; mindegyik nyugtalannak, kedveszegettnek, kelletlennek érezte magát a közelében; és mindegyik azt érezte, amit Josephine, — aki becsületesebb volt, mint a többiek — nyíltan kimondott. Az a Josephine, aki — mialatt a fiatal és szenvedélyes tábornok ékszerekkel, milliókkal, műremekekkel, provinciákkal és koronával halmozta el — az első jobbvágású táncossal, aki útjába került, megcsalta. „Il est drole ce Bonaparte" mondotta, — miközben mindent elfogadott — az *r*-t egy kissé elnyújtva, az l-t kissé megvastagítva, ahogyan a francia kreol nők beszélnek.

Fájdalmas látni, hogy a nagy embereknek rendszerint milyen kevés asszonyszerelemben van részük. Szinte úgy látszik, mintha az asszonyok borzadnának a geniusztól. És a magatartásuk, amelyet egyáltalán nem lehet eltussolni és amelyet a kivételek csak megerősítenek, annál sértőbbnek hat, mert ezt magától a valóság által követelt tényezővel kell megszoroznunk. A következőket gondolom:

A szerelem útján két állapotot lehet megkülönböztetni, amelyek összecserélése az erotika lélektanát kezdettől a végéig megzavarja. Ahhoz, hogy egy nő beleszeressen egy férfiba, vagy megfordítva, mindenek előtt arra van szükség, hogy őt előbb lenyügözze. Ez a lenyügözés semmi más, mint a figyelem összpontosítása arra a személyre, akit ezáltal kitüntetünk és az általánosság síkjából kiemelünk. Az ilyen előnybenrészesítésnek még semmi köze sincs a szerelemhez, de már az előfeltételei közé tartozik. A figyelemnek ilyen mindent megelőző rögzítődése nélkül nem is keletkezhet szerelem; viszont nem is kell, hogy feltétlenül ez kövesse. Mindenesetre ezzel a szenvedély kicsirázásának olyan előnyös atmoszférája teremtődött meg, hogy normális körülmények között ez a szituáció már egyet jelent a szerelem kezdetével. De mégis a legnagyobb fontossága van annak, hogy ezt a cél-momentumot megkülönböztessük egymástól, mert mind a kettőben különböző principiumok jutnak kifejezésre. A legtöbb tévedés a szerelem pszichológiájában onnan keletkezik, hogy azokat a tulajdonságokat, amelyek a „figyelmet felkeltik" és ép ezért az egyént előnyösen emelik ki, összekeverik azokkal, amelyek szorosabb értelemben a szerelmet felébresztik. A gazdagság például valóban nem az, amit a férfiben szeretnek; de a gazdag embert gazdagsága a nő szemében kiemeli. Rendben van; egy a tehetsége révén kiváló férfinak valóban nagyobb chance-a van arra, hogy a nő felfigyeljen reá; így azután csak nehezen lehet megbocsátani, ha nem szeret belé. Ez a kiváló férfi esete, aki az általános érdeklődés középpontjában áll. Azt a hidegséget tehát, amelyet a női nem irányában mutat, ezzel a fontos faktorral kell megszoroznunk. A nő a zseniális embert tudatosan utasítja vissza, nem pedig véletlenségből, vagy nemtörődésből.

Ez az emberi szelekció szempontjából azt jelenti, hogy a nő érzelmi válasz-

tásával egyáltalán nem működik közre a species tökéletesebbé tételében; legalább is nem abban az értelemben, ahogy erről mi, férfiak beszélünk. A nő sokkal inkább arra hajlamos, hogy a legjobb egyéniségeket, — a férfiak álláspontjából nézve — az újítókat és a magasrendű merész tettek vállalkozóit kirekessze és döntő előszeretetet mutat a középszerűségek irányában. Ha az ember életének nagy részén át nyitott szemmel kíséri végig a nő magatartását, valóban nem ringathatja magát többé illuziókban értékeléseinek normái felől. Az alkalmilag talán megmutatkozó legjobb szándéka, hogy a legkiválóbb férfiért lelkesedjék, többnyire siralmasan csődöt mond; ezzel szemben úgy látjuk, hogy a saját elemében lubickol, mihelyt a középszerű férfiak közé került.

Ez a tény, ahogy azt a megfigyelés mutatja; azonban mégse higyje senki, hogy ennek formulázásában a nő normális jellemének kritikája már bennfoglaltatik. Megismétlem: a természet terveit a legmélyebb titokzatosság borítja. Ki tudja, vajjon a nőnek ez az idegenkedése a legjobbal szemben, nem rejt-e végső eredményében valami üdvöst is magában? Talán a történelem forgatagában szerepe a fékező erőé a nyugtot nem ismerő heveskedéssel, a változás és az előrehaladás iránti kényszerítő vággyal szemben, amely a férfi-szivekből tör elő. Ha ezt a kérdést legmesszebbmenő értelemben, szinte zoológiai jelentésében vesszük, akkor úgy látszik, hogy a nő szerelmi párválasztásának tendenciája arra irányul, hogy a fajtát a középvonal határán tartsa meg, a legjobb értelemben vett szelekciót elkerülje és így gondoskodjék arról, hogy az emberből sose válhassék emberfeletti-ember, vagy — Lucifer.

[1]) Hogy a szekszuális ösztön már önmagában is szelektív, Darwin nagy gondolatainak egyike volt. Maga a szerelem egy második, már sokkal szigorúbb kiválasztást ejtene meg.

[2]) Egyik extrém és nagyon különös jelenség a „megtérés", az a hirtelen, szinte katasztrófaszerű átfordulás, amelyet a személy néha átszenved. Engedjék meg nekem, hogy ezt az oly nehéz kérdést most ne érintsem.

[3]) A kéj nem ösztön, hanem sajátságos emberi produktum, akár az irodalom. Mind a kettőben fontos tényező: a fantázia. Mért nem vizsgálják a pszichiaterek a kéjt ebből a szemszögből, mint egy irodalom fajtát, amelynek forrása, törvénye, fejlődése és határa van?

A Nyugat, India és Kina a szerelem tükrében

Irta: Prof. **P. Masson Oursel** (Paris)

Semmi sincs a világon, ami kevésbé lenne egységes, mint azok a jelentések, melyekben a szerelem szót megkülönböztetés nélkül használjuk. Egyfelől *Eros* vagy *libido,* másfelől pedig *caritas generis humani.* Szexuális alapon nyugvó érzelem önző vágy, vagy tán épen ellenkezőleg, tisztán emberi és érdeknélküli áldozatkészség-e? Érzékiség, szív és képzelet vajjon mindig találkoznak-e benne? A szellemi élettel vajjon csak egy *amor intellectualis* egyeztethető-e össze? A vétkes teremtmény bűne és az isteni kegyelem vajjon ugyanannak a szférának két pólusát alkotják-e?

Mivel mondani vagy leírni mindent lehet, ha végiggondolni nem is, hát e sokféle szerelem alapegysége mellett foglaltak állást. Eszerint a gyalázatból gyalázatba eső kéjenc nem kevésbé törekednék az abszolutum felé, mint a szent. Sőt még azt a tételt is megvédték, hogy minden szerelem a szexusból ered és a misztika az érzékiségből származik. A rendszer szellemének megvannak a maga túlzásai; ha rá is mutat a valóság egy és más szempontjára, másokat viszont elrejt.

Minden tapasztalatnak és ítéletnek megvan a maga ára, de legnagyobb értéke mégis azoknak a tapasztalatoknak és ítéleteknek van, melyek szokásokat és hiedelmeket vonnak be a tárgyalásba; horderejük jóval messzebbre terjed ki és alaposabb az egyének és a bölcseleti dogmák vélekedésénél. Ahelyett, hogy művészeknek vagy metafizikusoknak a szerelemről vallott nézeteit vennők elő, inkább különböző civilizációkat vizsgálunk meg, összehasonlító módon véve szemügyre őket.

A szexuális szerelem eszményesítése csak a Nyugaton található meg. Platon készítette elő; szerinte a keresztutak Aphroditéje, ha gyarlón is, Aphrodite Uraniát utánozza. De az eszményesítés maga a kereszténység és a lovagság összetételéből ered. A kereszténység egymaga nem képes létrehozni ezt az eredményt; pl. a bizánci orthodoxiában sem, ahol a szerzetesek olyannyira hasonlatosak Ázsia aszkétáihoz, különösen a yogikhoz. A lovagság magában szintén nem tünteti fel többé pl. az udvari hűbériségben azt, amit az indus és perzsa asszonyok ábrázolnak. Csupán Európában fejeződik ki a nő meghódítása a Grál keresésében. De mennyire visszahat a XVI. század a kereszténység szelleme ellen: a szerelem az élvezetben profanizálódik. Amint a Port Royal Jézust újra beviszi a humanizmusba, a *Phédre* és a *Passions de l'amour* szerzői nem tudják többé az érzékek kielégülésére korlátozni a szerelmet és íme, a „klasszikusok romantikája“, a tulajdonképeni romantika előtt, minden erejét megfeszíti, hogy bevigye a szerelembe a végtelent. Vajjon Rousseau és Bernardin de Saint-Pierre nem azt hirdetik-e, hogy a szenvedélyek csak Istenben nyerik el erkölcsi nagyságukat és művészi értéküket? Erről szólnak Chateaubriand és Lamartine, valamint Byron és Shelley, Schiller és Novalis. De mikor az ember kételkedni kezd, hogy Istent a természetben megtalálhatja, a szerelem újra elveszti varázsát; nem marad más hátra, mint az eszmény káromlása (Nietzsche és Baudelaire), vagy pedig a bűnbeesés — a zöld Múzsa[1]) és prostitució, mint Musset esetében. A szerelem — amint Zola leírja — hatalmas, de vak ösztönné válik.

Talán mi európaiak túlsokat vártunk volna a szerelemtől? Tán épen úgy, mint ahogy túlságosan féltünk a haláltól. Ez a két tény egyedül csak nekünk misztérium. Egészen természetesek, magát a természetet alkotják a többi világ számára; így a Keleten nem támasztanak sem annyi misztikus izzást, sem annyi rémületet.

India remetéi sohasem voltak „elfojtásos“ egyének; ismerik az érzékek kielégülését és a világi létezést misztikus beavatkozással teszik teljessé. A freudizmus megszállottsága alatt nagyon is hajlandók vagyunk azt hinni, hogy az introvertált egyén túlságosan el van telve komplexusokkal, melyek energiáit elaprózzák. A yogik energiáit az elfojtás, amellyel dolgoznak, a szinte automatikus funkciók, messzemenőleg irányíthatókká teszik; ha pedig bizonyos pszichoanalizisre volna szükségük, annyi versengés közepette is sikert érnek el; a regressziv, náluk bevezető metódus által lehetővé tett önanalizis erőpróbája eljuttatja őket a természetnek innenső világából a túlsóba. Nem gondolnak többé a szerelem megvetésére, sem pedig bálványozására. Önmagukról való megfeledkezésük a szexuális egyesülés közepette a boldogság nagyszerű jelképét szolgáltatja nekik, ámbár a megszabadulás feltételei úgyszólván a fizikai determinizmus határáig terjednek; e transzponált és másképen hasznosított vitális erőkkel — a táplálkozás és szexualitás erőivel — dolgoznak a szellem megvalósulásán. Érzékiség és szellem nem helyezkednek egymással szembe ellentétes irányok módjára; az előbbi hajlékonnyá tételével, irányításával és szubli-

[1]) Abszint.

málásával jutnak el az utóbbihoz. A kéjenc nem tévelygő jámbor, hanem egy én, mely magát a világ középpontjává teszi, ahelyett, hogy az abszolút nézőpontra felemelkednék. Igy India nem kevésbé juttatja kifejezésre pogányságát aszkétái, mint kéjencei révén. Az előbbiek nem bűnösnek, hanem tökéletlennek tartják a természetet.

Kína nem lát magasabb erkölcsiséget a természetben. Sohasem volt szüksége az isteni kegyelemnek, ennek az eszményi hatalomnak elképzelésére. Oly mértékben azonosítja a fizikai és emberi világrendet, mint rajta kívül soha senki más. Taoista misztikájának nem az érzékfelettiség, hanem a világ immanens erőinek kifürkészése a célja. A vitalitást különben fegyelemhez kell szoktatni egy — a yogáéhoz hasonló, de egészen más értelemben hasznosított — gimnasztika által: hogy minél mélyebben gyökeret eresszünk minden létezés gyökerében, hogy megtaláljuk mély forrásunkat az egyetemes forrásban. A taoista ahelyett, hogy ócsárolná, mint felesleges és aláváló dolgot, mint a végnélküli nyomorúság eszközét, ápolja a szexuális funkciót, hogy belehelyezkedjék az egész élet összhangjába. A megértés és a hatalom akarata minden bizonnyal előbbrevaló, de a szerelem önmagában még nem a söpredék törekvésének célja.

Oly nehéz józanul megítélni akár csak saját természetünket, oly nehéz megkülönböztetni az igazat és a hasznost, hogy nekünk, modern nyugatiaknak, jórészt az a haladás feltétele, hogy elveszítsük előítéleteinket, miközben más civilizációk különböző előítéleteivel hasonlítjuk össze őket. A szerelemről táplált relatív hiedelmekről és a szexuális elfojtási és kifejlesztési technikáiról szóló, az egész világot tekintetbevevő tanulmány jóval több tárgyilagossághoz vezetne, mint többé-kevésbé morális vitáink Eros mellett és ellen és annyi sok — előreelgondolt eszmék szolgálatában értelmezett — klinikai megfigyelés.

Szerelem és házasság

Irta: **Fritz Künkel** (Berlin)

I. Férfi és nő igazi találkozása a polaritás megvalósításához vezet. Igy jön létre az összeegyezhetetlen ellentétek egyesülése, a monogám és radikális szerelem, az „én“ és „te“ feloldódása a „mi“-ben. Az utálat és szemérem gátjain, amelyek az individualista embert embertársaitól áthághatatlan falként elválasztják, hirtelen hézagok és kapuk mutatkoznak, amelyeken át a „mi“ lelkesülten eszmél magára. Az összeforrás ősrégi szimbóluma a közös evés és ivás, pontosabban: az ugyanabból a tálból való evés és az ugyanazon serlegből való ivás az individulista számára utálat. Még az úrvacsorai kelyhet sem szabad különböző embereknek ugyanazon a helyen ajkukkal érinteniök. Az úrvacsoraünnepség „mi“-je átszellemesedett, testetlenné vált és majdnem eltünt. A szerelemben a tiltott megengedetté válik: az utálatos boldogító lesz és a megszégyenítő üdvösséggé. Az ivás ugyanabból a pohárból épolyan magától értetődővé válik, mint az ugyanazon ágyban való alvás.

Hogy az ilymódon egyesült párnak külső életét is alapvetően közössé kell alakítania, magától értetődik. Minden elválás zavaró, kedvezőtlen véletlent jelent. A különlakás hosszabb időre elviselhető — úgy tünik ilyenkor, mintha a találkozás nem lett volna valódi. (Itt azonban emlékeztetnünk kell azokra a párokra, akik képesek arra, hogy térbeli elszakadás ellenére is évtizedekig bensőséges házasságban éljenek egymással, amelyről senki kivülálló nem tud.) A testi együttlét és a közös életalakítás az igazi szerelem természetes következményeként adódik. Épen ezért minden emberi társadalomban ismeretes a páros

életnek valamily efajta formális elismerése. Nem az állam a maga pontosan átgondolt törvényeivel és nem is az egyház a maga metafizikai szemléletével az első, amely a házasságnak érvényes formát ad. Minden emberi közösség, ha mégoly törvény nélkül és cigánymódra él is, *erkölcsöket* vagy szokásokat alakít ki, amelyek a férfi és nő közötti viszonyt szabályozzák. A Montmartre művészei és az eldugott házakban élő forradalmárok — bármilyen függetlenül élnek is, életformák lehetnek akármilyen kötetlenek — szintén megalkotják a házasságkötésnek valamiféle ceremóniáját. (Nem arról van most szó, hogy vajjon a házasságról vallott, ott uralkodó felfogás helyes-e; itt csak azt akarjuk kimutatni, hogy legalább csírájában a személyes életnek egy ilyen személyfölötti irányítása sehol sem hiányzik teljesen.)

X. festő egy napon Y. táncosnővel jön két barátjának a műtermébe. Ott már több pár gyűlt össze; teáznak. Z. szinte közömbösen kérdi: „Ti ketten most...?“ X. és Y. bólintanak. A ceremóniának vége, az új párt elismerték; a dolgot komolyan veszik. És mindenki tudja, hogy mostantól kezdve meggyűlnék a baja X. úrral, ha Y. kisasszonyt el akarná csábítani. Akármilyen primitív is ez a forma, már tartalmazza a házasság külső megnyilvánulásának két lényeges alkotóelemét: a felelősségnek a két szerelmes részéről való nyilvános átvételét és a közösség beleegyezését, amely az új párnak védelmet és elismerést nyújt. Persze ilyen esetben nagyon kérdéses, hogy a harmadik és legbensőbb ismertetőjel megvan-e, az, amely annak a bizonyságát adja, hogy ez a házasság is (mint minden igazi házasság) „az égben köttetett“.

Az igazi találkozásnak, vagy — ami ugyanaz — az igazi szerelemnek kellene minden házasságkötésnél elengedhetetlen feltételnek lennie; de sem az anyakönyvvezető, sem a pap, sem az említett műteremben várakozó kompánia nem tudja megállapítani, hogy ez a conditio sine qua non megvan-e, avagy hiányzik. Igen gyakran még azok a ketten sem tudják, akik össze akarnak házasodni. Talán beképzelik maguknak, de nincs úgy; talán azt hiszik, hogy csak érdekházasságról van szó és az igazi szerelem már ébredőben van; talán egyikük valóban szeret már, de a másik még nem; talán csak az egyik beszéli be magának a szerelmet, míg a másik tudja, hogy csak önös érzékiségről, vagy jó üzletről, vagy a polgári kényelemről van szó. Még a legerősebb bizonyítékok is, amelyek „szerelmi házasság“ mellett szólnak, utólag hamisnak bizonyulhatnak. Ahogy sejtjük: még a sokat dicsért szerelmi házasságoknak is kevés közük van az igazi találkozáshoz; az önös érzelmi csalódások összevisszaságának jobban ki vannak szolgáltatva, mint sok olyan házasság, amely nyugodtan és a felelősség tudatában kis kezdetekből fejlődött ki.

Ebben a csalódási lehetőségben rejlik egy évtizedes boldogtalanság, vagy épenséggel egy elveszített élet lehetősége, de ebben rejlik egy mindig új kezdet, vagy az érzés késői felfedezésének lehetősége is, amely eddig egyáltalán nem vagy csak látszat szerint volt meg. A házasság, mint minden igazán emberi, végtelen feladattá lesz, nagy veszély, örök nyugtalanság és örök növekedés forrása.

II. Amilyen igaz az, hogy a valódi szerelem megalkotja az igazi házassághoz vezető természetes utat, olyan ritkák mégis azok az esetek, amelyekben a lefolyás valóban ezt az utat választja. Sokkal gyakrabban fordul elő, hogy emberek összeházasodnak sokkal előbb, semmint belsőleg igazán találkoztak volna és legtöbbnyire mielőtt szerelmi vagy *alkalmazkodási* képességüket egyáltalán ki tudták volna fejleszteni. Ekkor a közös feladatnak ezt a döntő részét olyan feltételek között kell megoldani, amelyek elintézését már feltételezik. Már mint férj és feleség élnek együtt és csak akkor kell önmagukat mint *férfit* és *nőt* felfedezni; kifelé mint „mi“ viselkednek, de befelé még mint különálló „én“ és

„te" állanak egymással szemben. A házasságkötés rövidzárlatnak bizonyul és sajnos egyáltalán nem sikerül mindig az elsietett lépést még utólag rendbehozni. Ha a materializmus oldaláról, de némely népi csoport részéről is állásfoglalás történik a lehető legkoraibb házasságkötés érdekében, úgy ennek szülője egyrészt az az egészséges gondolat, hogy a testi érés kezdete és a gazdasági házasságképesség közti súlyos és veszélyes időszak lehetőleg megrövidüljön, másrészt azonban megfeledkeznek arról, hogy a két partnernek nemcsak testi, hanem lelki-szellemi találkozása is előfeltétel és hogy a jellembeli érést ugyan szándékosan és az állam érdekében lehet előkészíteni és támogatni, de semmiesetre sem lehet biztosan előidézni. Másrészt egyáltalán nem áll a nép egészségének érdekében, hogy a szerencsétlen házasságok száma (és ez mindig a jellembelileg elrontott gyermekekét is jelenti) még emelkedjék. A korai házasság azonban sokkal inkább ki van téve a tévedésnek és a „szeretetnélküliségnek", mint a későbben kötött. De persze arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a nemi élet helyes irányítása annál nehezebb lesz, minél későbben kötik a házasságokat. A népesedés-politika itt olyan kérdés előtt áll, amelynek nincs végleges és alapos megoldása. A helyes utat esetről-esetre kell megtalálni és ez gyakran csak a kisebb rossz útja lehet.

Még nehezebbé teszi a helyzetet az, hogy nemcsak a házasságkötés állami aktusa, hanem a gyermeknemzés természetes aktusa is független az igazi egymásratalálástól. Számos házasságban belső életről szó sincs, nem is szólva arról, hogy nem is volt igazi polaritás. És mégis egészséges gyermekek származnak ezekből a házasságokból, akik — amennyire ezt meg tudjuk ítélni — jellembelileg olyan jól, vagy olyan rosszul fejlődnek, ahogy ez átlagban kultúránkban lenni szokott. Hamis dolog lenne ezeknek a házasságoknak a létezését — amelyek mindenekelőtt sem nem boldogok, sem nem boldogtalanok — sajnálni; csak valamivel több belső élénkséget és mozgékonyságot kell nekik kívánni. A házasság lényege, azaz egy bensőleg meglevő igazi polaritás külső megvalósítása, csak mint norma, mint ideál, mint kulturális feladat szerepelhet, de nem mint az átlagnak a mértéke. „Normális" abban az értelemben, hogy gyakori, mindennapi, vagy átlagos, egyáltalán nem az, ami a normának megfelel; a „normális" mindig mélyen alatta marad a normának. És ezért tartozik ehhez a „normalitáshoz" az élet elkerülhetetlen korrektúrája is, mint boldogtalanság, szükség, szenvedés, félreértés, lelkiismeretlenség és szeretethiány. A szerencsétlen házasság is „normális" abban az értelemben.

Sok ember csak azért köt házasságot, mert az a szokás; mások azért teszik, mert hosszú időre kényelmetlen lenne egyedül maradniok; ismét mások csak azt nem akarják, hogy azt mondják róluk: nem találnak partnert; némelyeknek viszont szexuális szükségletük „ésszerű" kielégítése kell, esetleg üzlettársra, örökösre, vagy egyszerűen csak egy unalom elleni eszközre van szükségük. De mindezekben az esetekben épen az előre nem látott csalódások és szenvedések által, amelyek mégis elkerülhetetlenek, az igazi szerelemnek egy krízisszerű megérése és végül fölfedezése jöhet létre. A természetben a szerelem az út a házassághoz, a kultúrában viszont elég gyakran a házasság vezet a szerelemhez, — bár sajnos nem mindig.

Igen sok házasság — tekintet nélkül arra, hogy nagy, kis szerelemmel, vagy szerelem nélkül kezdődött, később mindjobban azt lehetne mondani — elhal. Szeretetnélkülinek és merevnek bizonyul, sőt épenséggel gátjává lesz minden további érésnek és fejlődésnek. Ezért lép itt föl az a nehéz kérdés, hogy kell-e, szabad-e és milyen feltételek mellett kell és szabad válni. A nép életérdekének, amely enélkül is a házasság lényegével elválaszthatatlanul össze van kapcsolva, itt is érvényesülnie kell, szükségesetben még a két házassági partner „vélt" ér-

deke ellenére is. Némelyik házasságot üresen és élettelenül (és legtöbbször gyermektelenül is, vagy a meglévő gyermekek kárára) évtizedekig fenntartanak, holott az valamennyi érdekelt és épen ezért az összesség számára is sokkal jobb volna, ha képesek lennének egy döntő változtatásra. Ami kifelé mint hűség jelentkezik, az belülről elég gyakran csak lustaságnak és bátortalanságnak bizonyul. De akármilyen fontos is ennek a „halott házasságnak" a problémája, előre be kell ismernünk, hogy aligha sikerülhet ide akár a nép összessége, akár az állam részéről beavatkozni és ezért épenséggel örülni kell annak — akármilyen különösen hangzik is — hogy az élet maga (azaz a természet, vagy a sors, vagy az isten) szokott egy félelmetesen veszélyes, fájdalmas és keserű gyógyeszközt alkalmazni, hogy a tetszhalottat mégegyszer felrázza és felébressze. Ez az eszköz a harmadiknak a betörése a megmerevedő látszat-együttlétbe, az igazi reátalálás földrengése, ami a házasság kényelmének mindennapi kényelmességét megrendíti; a házasságtörés veszélye az, amely megsemmisítéssel fenyegeti mindazt, amely már nem hordoz magában eleven erőt.

III. Kié a nagyobb jog? Az évekig fennálló „közösségé", amely látszatközösségnek bizonyul, vagy az új polaritásé, amely csak akkor jöhet létre, ha az eddigi fönn sem állott? És hogy van a gyerekekkel, akik egy széteső, vagy szétesett házasságban ki vannak téve egy alapvető jellembeli romlásnak és akik a válás után is otthon nélkül állanak? De a kérdés egész súlyossága csak akkor világlik ki, ha tekintetbe vesszük, hogy az új egymásratalálás is — amely miatt a régi házasság megtörött — esetleg szintén látszat és öncsalás lesz. Az új szerelmesek kijelentései és érzései époly megbízhatatlanok, mint a régiekéi. És az élő szerelem életre való jogával szemben, amely a halott és természetellenes, azaz üressé vált házasság fölött át akar gázolni, felemelkedhetik a régi, egyszer már alapvetően összekapcsolt életközösségé, az adott szó szellemi hatalma és a törhetetlen hűség követelménye, amely nélkül semmiféle emberi közösség, sem az egyes élete fönn nem állhat. Ezekkel a hatalmakkal szemben kibontakozik a valóság, amely senkinek sem engedi meg, hogy egészen hiba vagy tévedés nélkül találja meg az „igazi utat". Nemcsak fájdalmon és szükségen, hanem kerülőkön és vétken is keresztülmegy ez a tragikus fejlődés, amely az egész ember beavatkozását követeli és pedig abban az esetben is, amikor világosan látja, hogy kárt kell okoznia. Igy nyilvánul meg a házasság lényegében elkerülhetetlenül magának az emberiségnek a lényege, azaz a szabad, teljesen felelős szellemnek a testi tökéletlenség, történeti meghatározottság és személyes merevség elkerülhetetlen kúszáltságával való összefüggése és mindezeken kívül megnyilvánul a nagy feladatnak, azaz a szeretésnek elkerülhetetlenül közös volta.

A házasság lényegéről és annak a nemi élethez való viszonyáról sokat írtak. De azt a gondolatot, hogy a pár egy új, felelős szubjektum és mint ilyen népének egyik szerve lehetne, alig vezették még egységesen végig. Néhány adalék ehhez az irányhoz található Wilhelm Hauernál, valamint Johannes Müllernél. De utóbbi elfogult marad morális előítéleteitől, amelyek bizonyára a kereszténység félreértéséből származnak. Hogy a házasság termékenysége nemcsak gyermekek nemzésében, hanem a házassági partnerek jellembeli érésében is áll, azt hangsúlyozzák ugyan, de ebből nem vonnak le következtetéseket a szerelmi életre. Egészségesebb és talán még modernebb is Martin Luther álláspontja, aki ugyan nem ismeri még a mai fogalmakat és problémákat, mégis megalkotja azt a tiszta alapot, amelyből kiindulva azokat rendezni lehet.

A nemi erkölcs.

Irta: Kulcsár István

Amióta az ember a paradicsomból — az állatokéval egyszintű ösztönélet ősi naívságából — kiűzetett, szerelmi életét mindenkor és mindenütt törvények, szokások, tilalmak módosítják és befolyásolják. Az emberi kultúra ásatag nyomait kutató őstörténet épenúgy, mint a sokkal ellenőrizhetőbb eszközökkel dolgozó etnológia eredményei egybehangzóan arra mutatnak, hogy a nemi erkölcs az emberi együttélés legkezdetlegesebb fokain is döntő jelentőségű tényező úgy az egész társadalom, mint az egyén életében. Az erkölcs valamely társadalomnak épen olyan szerves, konstitutiv és jellemző tulajdona, mint termelési viszonyai. Míg utóbbiak az egész közösség életének külső feltételeit, keretét szabják meg, addig az erkölcs az egyéneknek egymáshoz való viszonyát — a társulás eredeti benső értelmét — szabályozza.

Az erkölcs fogalma természetesen, korántsem korlátozódik a nemi erkölcs területére, hanem kiterjed az embertárs élete, testi biztonsága és magántulajdona iránt tanúsított magatartásra is. Mégis, amint azt már a szóhasználat is igazolja, az erkölcsösség és erkölcstelenség kifejezések elsősorban a szexuális életmódra vonatkoznak, míg a felebarátja tulajdona, vagy testi épsége ellen vétő egyént inkább becstelennek, rossznak nevezzük. A törvények átlépésének szubjektív megítélése sem áll arányban az embertárs megkárosításának mértékével és a tételes törvénykezés szokásos ítéleteivel. A csaláson — valljuk meg — csak mérsékelten háborodunk fel, feltéve, hogy nem mi voltunk a megkárosultak és bizonyos körülmények között történő emberölést hajlandók vagyunk megbocsátani, nem is szólva arról a speciális esetről, amikor hőstetté emeljük. Ezzel szemben a fennálló nemi morálba ütköző cselekedet a legtöbb ember kedélyéletében nehezen csillapodó hullámzást okoz, indulati rezgésekkel járó elítélést von maga után. Különben is a nemi erkölcsök ellen vétő az esetek nagyobb részében kimondottan nem is károsít meg senkit. Az egyébként tárgyilagos tételes törvények is ezekben az esetekben „közszemérem elleni", „jóízlésbe ütköző", vagy általánosan „erkölcstelen" magatartásról szólnak, ezzel is elismerve a tisztán érzelmi, vagy értékítéleteken alapuló tényezőknek a materiálisakkal egyenértékű voltát.

Ennek a sajátságos, meg nem fogható, de hatásában lépten-nyomon érezhető jelenségnek lényege és keletkezése az emberi gondolkozást és kutatást azóta foglalkoztatja, amióta az ember környezetéhez és a világhoz való viszonyára ráeszmélt. Primitív fokon mágikus, emberfeletti, majd túlvilági, isteni lények követelésétől származtatták. A filozófia az erkölcsi érzés eredetét magába az emberbe helyezte és azt külvilági befolyásoktól független, eredendő tulajdonságnak tekinti. Legújabban a társadalomtudomány nagyobb térhódításának és az anyagi valósághoz alkalmazkodni kényszerült világszemléletnek hatására mindinkább hangoztatják az erkölcs relativitását és az aktuális szociális helyzettől függő voltát. Ez a felfogás, mely kétségkívül először kísérelte meg a kérdés empirikus, történelmi, statisztikai alapon való kutatását, a problémának csak az egyik oldalával foglalkozik: a közerkölcs kérdésével és kevés figyelmet szentel az erkölcs indulati elemének: az erkölcsi *érzésnek*, amely, mint fentebb említettük, materiális szempontból tekintve néha látszólag irracionális irányban mozog.

Az eddigiekben figyelmen kívül hagytuk az erkölcs fogalmi körének kettéválasztását, amely azonban módszertanilag nem nélkülözhető. Ma már — a tudatlanokat és egyes tendenciózus történelemhamisítókat kivéve — senki előtt sem kétséges, hogy az erkölcs korok, népek és osztályok szerint különböző és

tartalmát a társadalom szociális — végső fokon — gazdasági követelményei határozzák meg. Másrészről azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ember, épúgy, mint minden más élőlény, nem képes korlátlanul alkalmazkodni és a környező életfeltételek részéről csak olyan követelményeket fogad el, melyek biológiai és pszichés készségeinek, röviden, hajlamainak megfelelnek. Ahhoz, hogy az emberben erkölcsi érzés alakuljon ki, szükséges, hogy a társadalom követelte megvonások és parancsok visszhangra találjanak az egyén ösztönéletében. A társadalom mulandó és változó követelményeinek szervesen bele kell épülniök abba a hosszú-hosszú, ősi folyamat létrehozta reakciórendszerbe, mely a faj fejlődésének az eredménye. Az erkölcs a feladatainak végrehajtásához szükséges energiát ugyanabból az ősi folyamból meríti, melynek megrendszabályozására van hivatva. *Az erkölcs aktuális formája szociológiai kérdés, az erkölcsi érzés dinamikája lélektani* és még távolabbi aspektusban biológiai probléma.

Tanulmányunkban elsősorban a nemi erkölcsi *érzés* mivoltával és létrejöttével foglalkozunk és csak röviden érintjük azt az összefüggést, amely az erkölcsi érzés és a tartalmát meghatározó társadalmi erők között áll fenn.

Azok a filozófusok, akik az erkölcsöt az emberi természetben gyökerező tulajdonságnak tekintik, többnyire nem hajlandók ezt a speciálisan emberi tulajdonságot az állatok életében is elismerni. Pedig az állatok között, egyes fajoknál, az emberit összehasonlíthatatlanul felülmuló közösségi érzést találunk és egyes párosan élő állatfaj nemi erkölcse, családi érzése is felülmulja az emberét. Ezek az ösztönös cselekmények, filozófusaink szerint, nem merítik ki az erkölcs kritériumát. Vajon miért nem? Feltehetnők, azért, mert az állat nem tudatosan erkölcsös. Ez a felelet nem kielégítő, mert hiszen a moralisták oly sokat hivatkoznak az egyszerű, tudatlan ember erkölcsi életére, aki aranykorba illő együgyűséggel — sine lege — tiszteli és gyakorolja az erkölcsöt. A különbség súlypontja valahol másutt keresendő. Az egyszerű barom azért él erkölcsösen, mert Isten ilyennek teremtette, míg az ember választhat a jó és rossz között, maga viseli tetteinek felelősségét. Az emberi erkölcs mindig valami küzdelem, a jó és a gonosz harcának eredménye és az erkölcsösség megítélésében érzelmileg nem is annyira a teljesítményt, mint az érte lefolytatott benső harc, az önlegyőzés eredményét értékeljük, függetlenül attól, hogy a küzdelem — pszichológiai értelemben véve, — tudatosan folyt-e le vagy nem. Az erkölcs tehát a közösség, vagy mondjuk csak, a közfelfogás értelmében hasznos impulzusok győzelme a károsak fölött. Ennek a győzelemnek értéke annál nagyobb, minél örömet igérőbb volt a legyőzött impulzus.

A vallásos, filozófiai, ideológikus világszemléleten nevelkedett és az erkölcs magánvalóságába beletörődött egyén számára talán nem ad töprengeni valót az a furcsa jelenség, hogy az ember önönmagával szemben alkalmaz erőszakot és maga állja útját természetes kielégülési törekvéseinek. Ám ha a természetkutató előítélettől ment szemléletmódjával, tünetileg és mindenre egyaránt kiterjedő kiváncsisággal vizsgáljuk az életet, meg kell állítson ez a sajátságos törvényszerűség, melyhez hasonlót a többi szerves élőlénynél nem találunk. A szerves világ, amennyire ismereteinkkel megközelíthető, bizonyos benső, veleszületett törvényszerűségek alapján igyekszik szükségleteit kielégíteni és önkifejtési törekvéseinek saját megépítettségének relatív tökéletlenségén kívül kizárólag a külvilág nehézségei szabnak határt. Az állat, ha akadályokkal találkozik, küzd ellenük és elvész, vagy győz, mert nem tehet másként, de nem engedi életkörét megszűkíteni. Egyedül a domesztikált állatoknál figyelhetők meg az emberi ösztönelfojtáshoz és átalakuláshoz hasonló jelenségek és talán nem alaptalan az, amikor a magyar paraszt a ló, vagy a tehén „erkölcséről" beszél.

A domesztikálás területén kell kereskednünk, ha az erkölcs keletkezését kutatjuk. Az emberiség domesztikálódását nem áll módunkban vizsgálni, mert a ma élő vad népek — ellentétben a mult századvégi etnológusoknak még ma is kísértő felfogásával — nem az emberi civilizáció kezdeti fokát, hanem csupán a miénktől eltérő fejlődési irányát képviselik. Módunkban áll viszont az egyén fejlődését tanulmányozni részint a csecsemő és kisgyerek viselkedésének közvetlen megfigyelésével, részint felnőtt egyének pszichoanalitikus vizsgálatával, melynek folyamán a korai gyermekkor élményei, konfliktusai (mely utóbbiak az ideges egyéneknél aktuálisan is fennállanak álcázva, ideges tünetek formájában) indulatok és emlékek alakjában felidéződnek.

Az említett vizsgálati módok egybehangzó eredményei szerint, a csecsemő és kisgyerek, épenúgy, mint a többi állat, ösztönei kielégítésére törekszik. Az ösztön néha misztikus fogalmán e helyt egyszerűen veleszületett, külső hatástól független, nem tanult reakciómódokat értünk, melyek az egyént bizonyos szükségletek kielégítésére ösztönzik. Az embernél — és feltételezhetjük: a többi állatnál is — az ösztönfeszültség kínnal jár (mint pl. a kínzó éhség), míg a kielégülés gyönyörérzést okoz. *Freud* szavaival élve a természet az ösztönök kielégítésére gyönyör-jutalmat (Lustprämie) tűzött ki. A csecsemő tehát egyszerűen gyönyörérzést akar, amikor szopni kíván, gyönyört jelent számára a kiürítés, tagjainak mozgatása és mindaz, ami kicsike élete megnyilatkozásait kiteszi. Eleinte ezek a gyönyörszerző funkciók, melyeket a pszichoanalizis számtalan tapasztalatára épített elmélete alapján az erotikus ösztön körébe sorol, többnyire a létfenntartási ösztönmegnyilatkozásokra támaszkodva, azzal együtt jelentkeznek. Ám annak, hogy a csecsemő nem csupán kalóriaszükséglete kielégítése szempontjából szopik, egyszerű és közismert példája a kéjes ujjszopogatás, melyet sok újszülött már a születését követő pillanatban elkezd. Ez a paradicsomi élet azonban nem tart sokáig. A társadalom, melyet a kisgyerek részére először az anya, majd a többi családtag jelenít meg, közbelép, követelésekkel áll elő, lemondásokat követel. Az elválasztás, a tisztára szoktatás, mind megannyi súlyos megrázkódtatás a kis ösztönlény számára és sok későbbi pszichoneurózis ezekből veszi eredetét.

Mi az a mechanizmus, amelynek értelmében a kisgyerek hajlandóvá válik a szülői parancs teljesítésére? A tiltás és megvonás eleinte fájdalom és dühmegnyilatkozásokat okoz, a gyerek ellenállást fejt ki, később mégis, sőt sikeres esetben egyenesen ambiciózusan teljesíti a parancsokat. Ennek megértéséhez tekintetbe kell vennünk az emberi csecsemő sajátságos helyzetét. Az ember az összes állatfajok közül aránylag leghosszabb ideig szorul gondozásra. Ezalatt szülei pótolják a hiányos biológiai védőberendezéseket, melyek nélkül elpusztulna. Szubjektíven tekintve: szülei, elsősorban anyja segítsége nélkül nem juthatna örömhöz. Minthogy pedig a nevelés nemcsak büntetéssel, hanem jutalmazással is jár, — egyes primitív népeknél sokkal több szeretettel és kevesebb szigorral, mint nálunk — az anya szeretetével pótolja a megvont örömet, úgy, hogy a gyerek tulajdonképen cserél. Veszedelemmel, szülei haragjával járó örömről mond le új örömért, a szülői szeretetért, melyet eleinte bizony szintén csak érzékileg élvez, simogatás, ringatás, kedveshangú beszéd, étel alakjában. Egyéniségének ösztönös része, melyet *ösztönén*-nek nevezünk, magába veszi a világot, melyet számára a szülő jelent, azonosítja magát annak követelményeivel, kifejleszti az *erkölcsi-én* alapjait, hogy megerősítse a realitáshoz alkalmazkodó *valóság-énjét*. Az a kisgyerek, aki már szükségletre jelentkezik, megtette az első és nem a legkevésbé fontos lépést az erkölcs útján és joggal nevezi *Ferenczi* a végbélzáróizom kormányzását, a „sphinctermorál"-t minden erkölcs alapjának. Ebben a korszakban az erotikát még csak a szopás és az azt követő végbélerotika képviseli, a jó és a rossz, az erkölcs és erkölcstelenség fogalma, illetve érzése ezekhez kapcsoló-

dik. Később, kifejlett neurózisoknál, gyakran látjuk viszont ennek a korszaknak erkölcsi küzdelmeit a kényszeres jellem „tisztasága", rendszeretete, magáraerőltetett jósága mögött.

A negyedik-ötödik életévben azonban más testrész veszi át a legfőbb erotikus ingerelhetőség szerepét: a genitálé. Ilyenkor kezdődik az infantilis onánia, melyet a szülők tűzzel-vassal üldöznek. (Hogy ez a kifejezés mennyire nem erőltetett, arra álljon például *Krait-Ebingnek* egy esete: egy kislány, aki — horribile dictu, már 7 éves korában masztrubált! és 10 éves korában már a leggyalázatosabb dolgokat vitte véghez, még *ferrum candens ad clitoridem* sem tudta ösztönétől eltéríteni.(1) Minthogy ez a ténykedés a gyerek életében fiziológiás, egy gyerek sem kerülheti el az erkölcstelenségnek és itt már kimondottan nemi erkölcstelenségnek ezt a korai, átmeneti korszakát. A szülők fenyegetése többnyire a nemi szervnek megcsonkítására vonatkozik, ami a legfőbb örömszerző lehetőség elvesztését jelentené és ezért kapcsolódik a korlátlan nemi kiélés képzete a kultúrember lelkében a bűn, a romlás képzetével. A nemi szerv megcsonkittatásától való félelem, a kasztrációs szorongás, melynek létrejöttében egyéb tényezők is szerepelnek, később bűntudat, erkölcstelen cselekedeteket követő büntetés-félelem alapjává válik.

A nemi szervvel űzött „erkölcstelenség" azután még súlyosabb, egész életre, jellemképződésre kiható jelentőséget nyer akkor, amikor a gyerek nem elégszik meg azzal, hogy önmagában elégül ki, hanem érzéki szerelmének tárgyat keres. A kisgyerek szűk világában ez a tárgy az eddig is minden örömet nyújtó szülő lesz. Minthogy pedig az apa inkább leányát, az anya fiát részesíti előnyben, a gyerek is az ellenkező nemű szülőhöz vonzódik és testi érzetei, esetleg korai ismeretei által vezetett fantáziája azoknál keres kielégülést. Kutatni kezdi a nemek viszonyát, rájön az azonosnemű szülő vetélytárs voltára, szeretné azt az útból eltenni. Ez a korai tavaszébredés természetesen halálra van ítélve. A fiúnak már amúgy is meglévő kasztrációs félelme fokozódik, azért inkább azonosítja magát apjával, megerősíti erkölcsi énjét, anyja iránti érzelmeit gyengédség váltja fel, az egész Ödipusz komplexust, egyéb gyerekkori élményeivel együtt elfelejti. A kislánynál inkább a csalódás vezet hasonló eredményre, természetesen a szerepeknek megfelelő felcserélésével. Szerencsés esetekben bizonyos lappangási idő elteltével a serdülő korban ismét előtör a nemi vágy, most már azonban más tárgyat keres és eléri a megvalósulást. Azokban az esetekben azonban, ahol az Ödipusz komplexus elintézése nem ment simán, ahol a kötöttség nem oldódott fel, a szorongás túlnagy és ezért az egyén korábbi kielégülési formákhoz tér vissza, perverz lesz, vagy pedig perverzióját is elfojtja és helyette ideges tüneteket produkál.

Az erkölcs és jellem kifejlődésének ebben a sématikusan ismertetett rövid vázlatában két dologra kell tekintettel lennünk. 1. Az emberben kialakul egy szorongási készség, amely mindig érezteti a hatását, valahányszor erkölcstelenséget akar elkövetni, másrészről viszont az erkölcsösség a magasabb lény, a szülő (vallásoknál az istenség) jutalmát igéri, ha erkölcstelen ösztönkövetelményeinkről lemondunk. A szülő mása, a magunkba vett erkölcsi én, a kategórikus imperativusz. 2. Az erkölcs kialakulásának menetét, az erkölcsi érzés tartalmát a család, a családi szellem határozza meg.

Az ilymódon preparált egyén mindannyiszor meghallja lelkiismerete szavát, valahányszor olyasmit követ el, ami gyerekkorában beléedzett felfogásokkal ellenkezik. Később, az iskolában a szülő szerepét a tanító veszi át, a primitiv, ősi erotikus bűnökről nem beszélnek, legfeljebb burkoltan. Mégis, a gyerek azonnal kiérzi miről van szó és lelkileg úgy reagál, mintha a régi, soha be nem hegedő sebeket érintenék. A mástartalmú, nem szexuális erkölcs az eredetileg erotikus

erkölcsi rendszer helyére épül, mint ahogyan a nemesített oltást a vad tőbe metszik, onnan szívja éltető erejét, energiáját. Igy válik a nemi erkölcs par excellence erkölccsé. A szülők és nevelők szava, az erkölcsi érzés alapja ismét felszínre kerülhet egyes elmekórformáknál, így pl. az üldöztetési téboly eseteiben. A paranoiás hangokat hall, melyek őt korholják, kifogásolják, intik. Azokban az esetekben, melyekben analizisre nyílik alkalom, kiderül, hogy a „hangok" a szülők szavainak emlékképei.

Az erkölcs eredete magyarázza meg azt a problémát, melyről fentebb szólottunk: miért háborodik fel az ember leginkább a nemi deliktumokon. A magántulajdon és a testi épség ellen elkövetett bűntett nem annyira csábító, nem kell ellene annyira küzdeni önmagunkban. Normális ember, ha nincs rá szükség, nem érez kedvet a lopásra és csak kényszerből öl. A nemiség azonban oly ellenállhatatlan és annyira megnyirbált ösztön, hogy fékentartása állandó ébrenlétet: erkölcsi éberséget igényel. „Imádkozzatok és őrködjetek" — mondta Jézus tanítványainak. Buddha arra oktatta tanítványait, „hogyan őrködik a barát a test mellett a test felett, fáradhatatlan, tiszta ésszel". A magántulajdon és testi épség ellen elkövetett vétség, a gyerekek civódása, a családban enyhébb megítélés alá esik, mint a szexuális visszaélések. A testvérek érvényesülési harca, a bibliai testvérgyilkosság, már csak folyománya a szülők kizárólagos szeretetéért folytatott harcnak. Ézsau és Jákob a valóságban korábban voltak, mint Káin és Ábel.

A rossz elleni szakadatlan benső harccal együttjár a csábító elleni küzdelem. Mindaz, ami elfojtott vágyainkra emlékeztet és azoknak követeléseire ösztönöz, felidézi egyben a tiltott kielégülésért járó büntetés képét is. Ezért üldözi, rágalmazza, feketíti be az ember a csábítót, így válik a nemileg sokkal szabadabb görög lélek ösztönös vidám faunjából a keresztény mitológia patás, gonosz ördöge. Az ördög: a vágy plusz büntetés egyben.

A csábító saját tiltott vágyainkra emlékeztet, ezért úgy szeretnénk vele is eljárni, ahogyan saját elfojtott vágyrezdüléseinkkel, illetve, ahogyan az infantilis fantázia szerint az apa bánna el a bűnös fiúval. Ha el nem távolítjuk őt, megfertőz, hiszen a mi szavainkkal beszél. Keresztény szentek, aszkéták hallucinációikban dramatizálva jelenítették meg ezt a küzdelmet. Amit ők fantáziájukban dramatizáltak, a gonosz kiüldözését, a valóságban viszi végbe a saját kívánságaitól rettegő ember. Nem e belső küzdelem kifelé törésének patológiás mgnyilatkozásaira, a szexuális jellegű boszorkánypörökre gondolunk, hanem sokkal mindennapibb és általánosabb jellegű jelenségre: a *közerkölcs* keletkezésére. Az ember nem tűri el, hogy másvalaki olyasmit cselekedjék, ami számára tilos. Ebben a tulajdonságban kétségenkívül szerepet játszik az irigység is: ha nekem nem szabad ez, te se élvezd. Maga az irigység azonban nem képes akkora érzelmi hullámokat verni, mint a mások erkölcstelenségén érzett felháborodás. A kispolgár rosszalva és irigykedve hall a vagyonosok luxuriózus életéről, lakomáiról, de valójában csak nemi kicsapongásaik hallatára háborodik fel. Ezt a nemi erkölcstelenség felett érzett erkölcsi felháborodást olyan intenzív, az Ödipusz korszakból származó indulati elemek hordozzák, melyeknek hatása társadalmivá szélesül a közerkölcs formájában. Ez az érzelmi közerkölcs a nevelésnek is az alapja. A szülők egyszerűen azt üldözik gyerekeikben, ami az ő számukra is tilos. Ezért van, hogy minden szülő „született nevelő" és a gyerekét saját képére igyekszik formálni anélkül, hogy erről tudomása volna. A nemzedékek erkölcsi felfogásának ez az automatikus továbbadása azért oly állandó és biztos, mert mélyből fakadó indulati elemek fűtik és egyben ez az oka annak a szociológusok által meg nem értett jelenségnek is, melynek értelmében, az erkölcsnek külön maga-élete van. A történelmi tapasztalatok azt mutatták ugyanis, hogy nagy társadalmi átalakulások idején, amikor az új szociális helyzet már új erkölcsöket

követelne, az erkölcs még generációkon át állandó marad és csak nagyon lassan változik át, miközben még mindig tartalmaz a régi szituációból származó, anakronisztikus elemeket. Nem csoda, hogy a kellő történelmi áttekintéssel nem rendelkező filozófusok az erkölcsöt magánvaló dolognak tekintették. Másrészről viszont, a közerkölcsnek ez a konzervatív „restsége", amely sok haladásnak kerékkötője lehet, megőrzi az emberiséget a gyorsabban hullámzó társadalmi-gazdasági változások olyan megrázkódtatásaitól, melyek könnyen egy egész társadalom bomlásához vezethetnének.

Ha már most azt vizsgáljuk, melyek azok a vágyak, illetve ténykedések, viselkedések, melyeket az erkölcsi érzés és a közerkölcs elítél, egyes kultúrák és társadalmi osztályok szerint nagyon különböző képeket kapunk. Sematizálva mégis sikerül három csoportba foglalni őket: 1. A nemi vágy megnyilatkozása bizonyos személyekkel szemben. 2. A társadalmilag megszabott kereteken kívül folytatott nemi élet. 3. A nemi ösztön pregenitális (perverz) vagy inverz megnyilatkozásai (homosexualitás).

Az első pontra vonatkozólag a mai kultúrnépek felfogásában egységes ítélet uralkodik. A vérrokonnal, szülővel, gyerekkel, testvérrel folytatott nemi élet mindenképen bűn. A történelmi adatok és az etnográfia azonban mást mutatnak. A régi egyiptomiaknál a faraócsaládokban nem csak megengedett, hanem egyenesen kívánatos volt a testvérházasság. Vagy emlékezzünk a bibliából Loth és leányai incesztusára, mely a történetírónál nem is okoz nagy felháborodást. A gyermek-szülő és fivér-nővér incesztus sem esik egyforma megítélés alá. A patriarchiális társadalmakban a fiú-anya incesztus a legsúlyosabb bűn, az apa és leánya közti viszonyt primitív civilizációkban, ha el is ítélik, eltűrik. A fiú-nővér viszonyról, amely analizisek tanúsága szerint sokkal gyakrabbi, mintsem gondolnánk, nem igen esik szó. A Trobriand szigetlakók matriarchiális társadalmában viszont, a fiú és nővére viszonya a legsúlyosabb bűn. Fivér előtt nem illik nővéréről beszélni és súlyos tapintatlanságnak számít, hasonlóságot fedezni fel arcvonásaikban. Ezzel szemben — mint azt Malinovszky ([2]) leírja — elszórtan előfordul, hogy apa lányával huzamos nemi kapcsolatot tart fenn, amit a szigetlakók rosszalnak ugyan, de eltűrnek.

A nemi élet megengedett keretei már a legprimitivebb társadalomban is szabályozva vannak, sőt ott még inkább, mint nálunk. Az exogám házassági formában élő primitiveknél szigorúan meg van szabva, hogy bizonyos csoportba tartozó férfi, milyen csoportba tartozó nővel élhet nemi életet. Ennek a törvénynek áthágása szigorú elítélés alá esik, míg másrészről, mint a Trobriand szigeteken is, a megengedett csoportokon belül a házasság előtti nemi élet teljesen szabad. A mi kultúránkban a házasság előtti és házasságon kivüli nemi élet alkotják a főproblémát. Ezt a következőkben részletesen fogjuk tárgyalni.

A nemi ösztön „rendellenes" megnyilatkozása: értékítélet. A nemi ösztön — ebben ma már minden pszichológiai eszközökkel kutató vizsgáló egyetért — nem irányul a fajfenntartásra. Inkább azt mondhatnók, hogy a fajfenntartás súlyos és felelősséggel járó feladatának „gyönyörjutalma". Egyes primitív népek nem is tudják, hogy a nemi aktus és a gyerekszületés között okozati összefüggés áll fenn. A nőnél még csak kimutat a pszichoanalizis bizonyos gyermek utáni vágyat, amely anatomiai kisebbértéküségének kompenzációjaként jön létre, ám a férfinél ilyesmi nincs, vagy ha van, csak kulturális származék. Ez természetesen nem érinti a valóban létező anyai ösztönrezdületek kérdését, amelyek azonban csak a szülés után kelnek életre.

A nemi ösztön tehát — teleológikus szempontoktól menten — gyönyörszerzésre irányul és a felnőtt egyén életében a legmagasabb kielégülést nyujtja. Megjelenési formáját mégis befolyásolják a társadalmi tények, konvenciók. A

nemi ösztön befolyásolhatóságát két tényező szabja meg. Első a nemi ösztön fejlődése. Mint már fentebb is említettük, az Eros különböző élekorokban másmás testrészekhez kapcsolódik és végleges kialakulását csak a serdülés után éri el. A kezdetleges, pregenitális erotikus részletösztönök végül a genitálé vezetőszerepe, primátusa alá rendeződnek, de eredeti jelentőségükből többet-kevesebbet megtartanak az egyén alkatának és kora-gyerekkori élményeinek megfelelően. Ezek az átmentett pregenitális ösztönök az aktust megelőző előkéjben játszanak fontos szerepet és ezek alkotják anyagát a szerelem „művészetének". A nemi ösztön befolyásolhatóságának másik tényezőjét abban kell keresnünk, hogy az ember nem pusztán szexuális, hanem pszichoszexuális lény. Az ember nemi életét nem pusztán belsőelválasztású mirigyei és külső érzékszervi ingerek kormányozzák, mint az állatokét, hanem szervesen összefügg lelki élete kialakulásának minden mozzanatával. Gyermekkorának sajátságos szituációja, az Ödipusz-helyzet, befolyásolja és meghatározza későbbi vonzalmainak tárgyát és irányát, tudattalanját fantáziákkal tölti meg és eleve-elhatározza későbbi szerelmi életét. Ha figyelemmel kísérjük az emberek szerelmi életét, társválasztását, abban többékevésbé mindig valami sorsszerűséget találunk. Ez az elvégeztetettség nem mindig felületesen-nyilvánvaló, néha csak az analitikus precízebb eszközeivel mérhető le. A lelkileg egészséges embernél sokkal kisebb mértékű, mint a neurotikusnál, de azért kétségtelen, hogy mindenkinek megvan a maga szerelmi „típusa" eszközben és tárgyban.

Abban a kérdésben, hogy a pregenitális ösztönféleségekből, melyik és milyen mértékben érvényesüljön, milyen legyen a szerelmi „típus", mekkora lehet a nemiség nyilvános kihangsúlyozása, társadalmi előítéletek, gyakran törvények döntenek. Itt azután a felfogásoknak végeláthatatlan variációjával találkozunk. Maga a „normális" koitusz-helyzet, melyet egy szellemes szexológus szerint csak az anglikán papok vesznek komolyan, kulturális konvenció. Komoly érvek szólnak amellett, hogy a patriarchális társadalom férfifölényének szimbólikus kifejezője. Állatokat nem vehetünk összehasonlításul, mert azoknál egész másképen játszódik le, primitív népeknél pedig a miénktől gyakran különböző. Az európaiaknál sokkal szabadabb nemi életű és potensebb melanéziai szigetlakók szerint pl. ügyetlen, mert nem enged a nőnek elég aktivitást. Még nagyobb a variáció a pregenitális tevékenykedésekben. Az orál-erotika, amely csók alakjában a nyugati kultúrában nélkülözhetetlen szerelmi eszköz, Ázsia nagy részében ismeretlen. A nemi ösztön szadista-mazochista megnyilatkozásai kultúránként és főleg osztályonként különböző mértékben elengedhetetlen kiegészítői a szerelem teljességének. A Trobriand szigeteken nem is legény, akinek hátát nem díszítik az ölelkezés közben szerzett karmolásokból eredő mély hegek. Hazánkban viszont egyes vidékeken még ma is az a közfelfogás, hogy nem is szereti az a feleségét, aki el nem veri.

A nemi ösztön invertáltsága, a homoszexuálitás is különböző megítélés alá esik. A mi törvényeink pl. nem büntetik a nők lesbosi szerelmét, míg homoszexuális férfiak ellen eljárnak. A régi Görögország, elsősorban Athén szellemi életének tetőfokán viszont csupán kényszerű cselekmény volt a feleséggel folytatott szeretkezés és az igazi, nemes, bölcs emberhez illő viszony az eredeti értelemben vett „plátói szerelem" a fiúszerelem volt.

A nemi életet kormányzó előítéletek és törvények sokszerű és gyakran önmagának ellentmondó voltát talán leginkább saját korunk és kultúránk nemi erkölcsén tanulmányozhatjuk, hiszen ez esik hozzánk legközelebb. Itt mindjárt szemünkbe ötlik egy tény: Különbséget kell tennünk az erkölcsi *követelmények* és a *valóban fennálló* erkölcsi viszonyok között, melyek többé kevésbé eltérnek, néha homlokegyenest ellenkeznek egymással.

Kultúránk erkölcsi követelése a következő: Tiszta gyermekkor, mindennemű szexuális megmozdulástól mentesen. Serdüléskorban önuralom, további tisztaság, ónániamentesség. Házasságig, mely a széles rétegeknél 25—30 éve előtt nem köthető, önmegtartóztatás. Házasságban szigorú monogámia. Szerelemben csók és koitusz megengedve, szigorú értelemben véve utóbbi sem a „hús hívsága", hanem utódszerzés végett.

Ha ezekről a szigorúan kategórikus követelményekről hallunk, önkéntelenül eszünkbejut annak a kis német választófejedelemnek a rendelete, aki egy feltartóztathatatlanul pusztító kolerajárvány idején parancsot adott ki, amely szerint a kolerának meg kell szünnie.

A valóságban, szerencsére enyhébb a helyzet. A korai gyerekkorról nem beszélünk, hiszen mindössze néhány évtizede fedezték fel, hogy a kisgyerek onanizál és a legtöbb szülő, sőt tudós is, nem ismeri, vagy egyenesen letagadja ezt az egyszerű tapasztalati tényt. A pubertáskori onánia problémája annál nagyobb. Szeri-száma nincs a népszerű „felvilágosító" könyveknek, melyek az ártatlan ifjúnak „bűnéért", „eltévelyedéséért", elsorvadást, súlyos betegséget, hátgerincsorvadást, meghülyülést helyeznek kilátásba. Nem feladatunk e helyt az onánia káros, vagy ártatlan voltát fejtegetni, csupán arra óhajtunk rámutatni, hogy a társadalom elítél, erkölcstelennek bélyegez egy elkerülhetetlen, természetes, ösztönös ténykedést. Az efféle megbélyegzések és figyelmeztetések csak arra jók, hogy bűntudattal terheljenek meg egy funkciót, mely a későbbi nemi életnek előfutára és ezt a bűntudatot kiterjesszék azután minden későbbi nemi működésre is.

A házasság előtti nemi élet tilalma elvileg mindkét nemre áll, de csak a nőknél veszik szigorúan. A lánynak érintetlenül kell a házasságba lépnie. Aki ezt a szabályt áthágta, elbukott, erkölcstelenné vált, nem méltó a férfi tiszteleére. A szűzességnek ez a túlértékelése nehezen megoldható probléma. Minthogy általánosan elterjedt visszaélés, muló társadalmi jelenségeket örökértékű törvényektől megszabottnak, biológiailag meghatározottaknak feltüntetni, vannak, akik a szűzességet természeti folyamatnak tekintik és a szűzhártyára hivatkoznak, mely az emberen kívül kevés emlősállatnál található fel. Ezzel a magyarázattal szembe kell szegeznünk, hogy a szűzhártya nem természetadta plusz, mellyel a teremtés ajándékozta meg koronáját, inkább fejlődési rendellenesség, az ősi kloakanyílás bőrtakarójának hiányos átlukadása. A természetadtaság magyarázatának ellene mond az a tény is, hogy természeti népeknél nincs meg a hymennek a nálunk uralkodó felfogásához hasonló jelentősége, sőt egyes népeknél mindjárt a születés után, vagy pedig a házasságkötés előtt művileg eltávolítják. *Freud* szerint a virginitás „tabujának" mély oka abban rejlik, hogy a nő azzal a férfival szemben, aki először juttatta orgazmushoz, nemi függőséget érez és véglegesen hozzákapcsolódik. (Ennek az előnynek megvan azonban az árnyoldala is, nevezetesen a defloreáló férfi iránt támadt gyűlölet és a primitívek épen azért távolítják el a hyment, hogy a férjet megkíméljék asszonya gyűlöletétől.) A virginitás túlbecsülésének alapját inkább a monogám házasságban és a magántulajdonon alapuló öröklési jogban kell keresnünk. Ez utóbbi az oka annak is, miért ítélik el jobban a nő házasságtörését, mint a férfiét. A férfi bizonyos akar lenni afelől, hogy gyermekeinek, akikre vagyonát hagyja, valóban ő az apja. A reneszánsz korának szűzességi övei eklatáns bizonyítékai a nő magántulajdonvoltának. A messze útra távozó férj épenúgy lelakatolta feleségét, mint pénzesládáját.

Minthogy a feleségnek való nő, házasságon kívül nem kapható, a férfinek más objektumot kell keresnie nemi vágyának kielégítésére. Ezt a tárgyat legkönnyebben a prostitucióban, vagy annak közelében találja meg. Ezáltal a férfi

nemiélete sajátságos módon kettéhasad. Egyik oldalon áll a maga osztályából való tisztességes nő, akit távolról tisztel és majdan feleségül vesz, a másik oldalon, aki gyönyört nyújt néki és akit ezért megvet. Kispolgári felfogás értelmében a férfi nem veheti feleségül azt a lányt, akit elcsábított (noha a csábított családja részéről kötelessége volna a „szégyent letörölni").

A nemiségnek ez a sajátságos kettéhasadása égi és földi szerelemre, nem kizárólag az aktuális társadalmi konvenciókon alapul, hanem eredete mélyebbre nyúlik vissza, az egyéni lelkifejlődés őskorába, az Ödipusz korszakba. A fiúgyerek, mint mondottuk, anyja iránt érzéki vonzalmat érez, melyet később kénytelen elfojtani és tisztelettel vegyes gyengédségi érzésekkel felcserélni. Az elfojtott vágyakat a bűnös, a rút, az utálatos kvalitásaival terheli meg. Minthogy pedig utóbbiakhoz a tisztaságra-szoktatás korából, az anális korszakból veszi a hasonlatot, érzéki vágyaihoz menthetetlenül hozzátapad a bűnös, a tisztátalan kvalitása. A feleségnek szánt nők az anya képmásai, úgy érez velük szemben, mint anyjával. Azokat viszont, akik gyönyörhöz és kielégüléshez juttatják, megveti. A mai kultúra férfija tehát először lealacsonyítja, beszennyezi a nemi életet, azután elítéli, arra hivatkozva, hogy az piszkos. (Reich[3].) Ebből az őszintétlen beállítottságból két következmény folyik. Az alacsonyrendű nőszeméllyel folytatott szeretkezésbe mindig anális elemek vegyülnek, bűntudatot von maga után; a feleséggel szemben viszont a férfi potenciája csökkent, nem képes kielégülni, mert hiszen „olyasmiket" csak nem tehet hitvesével szemben. Ennek azután további következménye a nő frigiditása a házasságban, amely ilyen módon ismét visszahat a férfira és kölcsönös elhidegüléshez vezet.

Ez az erkölcsi felfogás korántsem áll egyformán a társadalom összes rétegeire. A magasabb és független osztályok túlteszik rajta magukat, többnyire hipokrizissel, a teljesen nincstelenek pedig őszintén. A monogám nemi erkölcs igazi képviselője a kispolgári család, ami keletkezésének körülményeiből magyarázható. A renesszansz elején, amikor ez az osztály megerősödött és céhrendszerei által hatalmi tényezővé vált, gazdasági helyzete a családi élet megbizhatóságától függött. A nemes asszony gáláns szerelmi kalandokban keresett vigasztalást elzártságáért, a hirtelen meggazdagodott kereskedő felesége luxuriózus életmódot folytatott és — mint mai napig is — élő dokumentuma volt férje gazdagságának, melyet társadalmi életével igyekezett még elősegíteni. A hirtelen földtelenné vált parasztság kóborolt, vagy alkalmi munkát vállalt, családi életről ott sem lehetett szó. Ellenben a patriarkális kézműves házában az asszony fontos és nélkülözhetetlen gazdasági tényező volt, az ő felügyelete nélkül a háznál lakó legények nem dolgoztak vona rendesen, a szolgáló megkárosította volna a háztartást, hatalmas családot kellett ellátnia. Ilyen körülmények közt a család vagyoni gyarapodása époly mértékben függött az ő megbizhatóságától, mint ura munkájától és ez az életforma volt az, ami a szigorú erkölcsöt kifejlesztette. A földbirtokos kisparasztnál is hasonló volt a helyzet és ez a két osztály ma is a társadalom támasza, multbakivánkozó mentalitásuk pedig anakronisztikus, érzelmekre ható jelszavakkal operáló politikai kalandorok táborába sodorja őket.

Ez a kis példa is már érzékelteti, hogy a közerkölcs milyen mértékben szolgálja valamely kor szociális követelményeit. A történelem azonban még kiáltóbb példákkal is szolgál. A 30 éves háború után Németország lakossága, elsősorban férfilakossága annyira megfogyatkozott, hgy a lakosság utánpótlása szempontjából megengedték a bigámiát. Ez az engedékenység pedig nem csupán suba alatt megtűrt titkos egyezmény volt, hanem hivatalos határozatokkal támasztották alá. Álljon itt például Nürnberg város tanácsának 1650. február 14-én hozott határozata:

„Demnach auch die unumgängliche des heyligen Römischen Reiches Not-

durft erfordert, die in diesem 30 jerig blutigen Kriege ganz abgenommene, durch das Schwerdt, Krankheit und Hunger verzehrte Mannschaft wiederumb zu ersetzen . . . so sollen hinrüro innerhalb den nächsten 10 Jahren jedem Mannpersonen 2 Weiber zu heiraten erlaubt sein."(4)

Igy festenek a „régi jó idők" erkölcsei a történelem tükrében. A reneszanszban egyébként is olyan „erkölcstelenség" tombolt, mint a keresztény Európa egyik korszakában sem. A kereskedelem fellendülésével meggazdagodott polgárság korlátlan örömmel és a hódítók bátorságával élvezte az élet örömeit, lerázva a középkor szegénysége által rákényszerített aszkétizmust. Az aszkézis, mint tömegjelenség mindig a szegények privilégiuma volt. A középkori szerzetek földhözragadt emberek termelési közösségei voltak, melyekben még nőt és gyereket sem tudtak tartani. Amikor azután a szerzetesek szorgalmas munkájukkal megszedték magukat és már másokkal dolgoztattak, a kolostorok, egykorú feljegyzések szerint, tivornyázás hangjától és — gyereksírástól visszhangzottak. Ennek reakciójaképen a reformáció vallásos formába öltözött felszabadító háborúja ismét mérsékletet prédikált, Róma híveinek erkölcsi züllöttségére hivatkozott és a vallásos parasztfelkelések az eredeti szerzeteséleténél is szigorúbb erkölcsöt és önmegtartóztatást követeltek meg híveiktől.

Faji hovatartozás, éghajlati viszonyok befolyása az erkölcsre elenyészően csekély a gazdasági befolyásokhoz képest. Előbbi tényezőket szintén azok a fentebbemlített tudósok hangsúlyozzák, akiknek a dolgok állandó volta kedvükre való és akik tudatosan, vagy tudattalanul, bizonyos reakciós politikai irányt támogató ideológiát szolgálnak. Amikor a renesszansz gazdasági fellendülése Francia- és Olaszország erkölcsi életére már rányomta bélyegét, a feudális Németországban még a régi erkölcsök uralkodtak. Látszólag joggal lehetett volna beszélni a latin és germán fajta erkölcsi különbségéről. Ötven év mulva azonban a német városok felülmulták „erkölcstelenségben" a franciákat és a mondén német fürdőhelyeket messze földről kereste föl az élvezetvágyó gazdag közönség. Olaszország és Hollandia lakossága nemcsak fajilag különbözik egymástól, hanem földrajzilag és éghajlatilag is elég különböző viszonyok között él. Mégis a XVI. században erkölcseik, viselkedésük meglepő hasonlóságot mutatott. A faji és geográfiai különbség prófétáinak humbugja azonban leginkább akkor derül ki, ha egy megadott társadalmon belül az egyes osztályok erkölcsét tesszük vizsgálat tárgyává. A XVI. század Németországban pl. a parasztoknál az úgynevezett „próbaéjszakák" dívtak, melyeknek nyomát még az elmult évszázadban is feltalálták. Ezeken az éjszakákon a legény felkereshette szerelmét hálókamrájában, hogy gyakorlatilag győződjenek meg egymás szerelmi ízléséről és igényeiről. Ezt a szokást az egyház sokat ostorozta, a nemesek póri alacsonyságnak tartották (ők a házasság után jártak más feleségéhez), a kispolgár szörnyülködve említette ezt a számára teljesen *idegen* és érthetetlen erkölcstelenséget. Ugyanakkor a holland, vagy olasz paraszt előtt ugyanez az eljárás természetesnek tünt fel. Még a divat, az erkölcsnek ez a külső tartozéka is inkább változik osztályok, mint népek szerint. A renesszansz idején a gazdag polgári és nemesasszony keblét teljes egészében mutogatta a férfiak előtt, akár Spanyolországban, akár Angliában élt. A kézműves felesége nyakig begombolkozva járt, míg a földnélküli proletárok között mindenütt és mindenkor a rongy volt a „nemzeti viselet".

Tanulmányunk első részében az erkölcsi érzés keletkezésével és a szintén indulati elemeken alapuló közerkölcs kialakulásával foglalkoztunk és megállapítottuk, hogy utóbbinak „maga-élete" van. Látszólag ellenmondásba kerülünk önmagunkkal, midőn most olyan tényeket sorakoztatunk fel, melyek az erkölcsöt szociális — végső eredményben — gazdasági tényezők függvényének tüntetik fel. Ennek a dialektikus ellentétnek szintézisét az a szerep adja meg, melyet a

család úgy a társadalom, mint az egyén életében elfoglal.

Az az immár közhellyé vált kitétel, mely szerint a család a társadalom sejtje, több mint képes kifejezésmód: valóság. A homogén, családra nem tagolt alakulatok, mint pl. egy hódító hadsereg, önálló életre nem képesek, széthullanak. A család minden valószinüség szerint az emberi együttélés ősformája. (Westermarck.) ([5]) Darwin őshordaelmélete, mely szerint az ősember kis falkákban kóborolt egy hatalmas atya vezetése alatt, nélkülöz minden tapasztalati alapot. Az emberrel rokon majmok is családban élnek. A nőközösség, mint későbbi átmeneti állapot előfordulhatott, de határozott bizonyítékunk nincs rá. Mai, vagy inkább tegnapi etnológusoknak ilyentermészetű megfigyelései vad népeknél inkább a nyelv, vagy pedig a bonyolult házassági rendszer hiányos ismeretén alapulnak. A család primitív fokon termelési egység és életforma egyben. Termelési egység jellegét különösen a magántulajdon-gazdálkodás domborítja ki. Földműves, iparos, a termelésnek legfontosabb tényezői, kezdetleges fokon családban termelnek. Az ilyen társadalmak szükségletei idelógia formájában átitatják a családot. A családi ideológia tudatosan, vagy még inkább, tudattalanul érvényesül a nevelésben, mely olyan egyéneket produkál, amilyenre az adott társadalomnak szüksége van.

A vázolt egyszerű helyzetet bonyolulttá teszi az a tény, hogy a társadalmon belül különböző gazdasági viszonyok között élő, különböző osztályok vannak. Ennek logikus következménye az volna, hogy minden osztály a maga érdekeinek megfelelő erkölcsben él. Csakhogy a valóság nem mindig követi a logikát, ebben az esetben sem. Ott, ahol az osztályok között hatalmi különbségek vannak, az uralkodó osztály nyomást fejt ki az elnyomottra, erkölcsi téren is. Különösen áll ez ott, ahol az uralkodó, vagy magasabban álló osztály az alatta állóval sűrű érintkezésben van. Példa erre a proletárok polgári erkölcse. A kispolgárnál, mint ismertettük, a szigorú erkölcs gazdasági, osztályérdek. A proletárnál, ahol a férfi és a nő külön dolgozik, a család nem termelő egység, ez a fajta erkölcs elvesztette értelmét, mégis szigorúan követik, legalább is elismerik. Ebben ma kétségtelenül nagy szerepet játszik a magasabb oszályok által irányitott oktatás és szórakozás útján becsempészett ideológia, de így volt ez a reneszszanszban, az újkor elején is, amikor ezek a közvetítő eszközök hiányoztak. Uj osztálynak saját erkölcse csak akkor fejlődik ki, amikor osztályjellegének öntudatára ébredt. A középkori polgár a lovagi és vallásos erkölcs keverékében élt mindaddig, míg vagyoni fellendülése és ezzel együtt nagyobb politikai hatalma öntudatra nem ébresztette. Ekkor kialakította a maga külön erkölcsi világát.

Nem lehet célunk e helyt értékítéletet mondani afelett, melyik erkölcs a jó. Ez a filozófusok és a moralisták dolga. A pszichológus csak megállapításokat tehet: ilyen a mai erkölcs, ilyen a következménye.

Hogy a ma uralkodó nemi erkölcs milyen, azt már vázoltuk. A következményeire csak röviden szeretnénk rámutatni. Két jellemző tulajdonsága, az erotika kettéhasítása és az érzéki szerelem beszennyezése állandó konfliktusok kútforrása. A férfi számára nem nyílik út, hogy a gazdasági körülmények miatt messzire kitolódott házasság előtt természetes vágyainak kielégítéséhez magához méltó párt találjon. A házasságon belül kielégülése csökkent. A nőnek, ha követi a társadalmi szabályt, egyáltalán nincs módja kielégülni, ha áthágja, külső konfliktusba bonyolódik. Ez a helyzet mindkét nemet elfojtásokra szorítja, másfelől raffinált pótkielégülések, perverziók felé tereli, fantáziáját erotikus képekkel zsufolja túl és számos neurózis okozójává válik. Ez a társadalmivá szélesbülő neurózisjárvány népegészségügyi szempontból talán a tuberkulózissal is vetekedhet, bár tünetei nem oly kiáltóak. A neurotikus ember csökkent munkaképességű, energiája nagy részét benső harcok kötik le, önérzete csökkent, kezdeményező-

képessége hanyatlik. Jó „beamter", adózó, alattvaló lehet, de szabad társadalomnak alkotó tagja nem.

Ezek után talán megkísérelhetnők, hogy értékítélettől mentesen, tisztára az orvos szempontjából, valami általános kijelentést tegyünk az egészséges nemi erkölcs feltételeiről. Ez a válasz egyszerű. Olyan nemi erkölcs az egészséges, amelynek betartása nem károsítja az egyén munkára és örömre való képességét. Ha logikailag egészen következetesek akarnánk lenni, felvethetnénk azt a kérdést is: Minek egyáltalán korlátozás? És itt kell bekapcsolódnia az egészségügyi mellett a másik szempontnak is: a társadalminak.

Az a tény, hogy közerkölcs kialakult, már magában bizonyítja szükséges voltát. Ám az osztályokra tagozódott társadalomban, mint láttuk, az erkölcs nem szolgálja egyformán minden osztály érdekét. Általános, morális szempontból viszont csak olyan követelményeket fogadhatunk el, melyek az egyetemesség szempontjábóll hasznosak.

Az osztályerkölcs kétségtelenül összekötő kapocs az egyes osztályok közt, ám egyben elválasztója a különbözőknek. Az embernek az a tulajdonsága, hogy a másfélét hamar hajlandó gyűlölni, támadáspontját többnyire a másféle ember erkölcsére helyezi. Összekötő és elválasztó tulajdonságain kívül az erkölcs az osztályuralom szolgálatába is állítható. Ez akkor történik, amikor a magasabb osztályok olyan erkölcsöt hirdetnek, melyet ők maguk nem tartanak be, de az alattuk lévőre rákényszerítenek és ez az erkölcs olyan természetű, hogy betartása az egyén akcióképességét megbénítja. Ha az egyetemesség szempontját tekintjük, a nemi erkölcs egy biológiai és egy pszichológiai feltételnek kell, hogy eleget tegyen. Az első az emberi nem szaporodása, másik az öröm.

Szeri-száma nincs ma a könyveknek, cikkeknek, ankétoknak, melyek a születések számának csökkenését panaszolják és ezért a ma uralkodó erkölcsöket teszik felelőssé. Anélkül, hogy ezzel vitába szállnánk, statisztikai adatokra mutatunk rá. A születések száma, bár osztályonként különböző, — legtöbbet a nincstelenek szülnek — arányban áll valamely társadalom gazdasági strukturájával és jóllétével. Maga a jólét nem döntő tényező, mert hiszen a középbirtokos, aránylag jómódú paraszt kevesebb gyereket nevel, mint a zsellér, mert az nem akarja birtokát felaprózni, emennek meg úgyis mindegy. Ettől a belső tagozottságtól eltekintve, az összlakosság születési száma a gazdasági fellendüléssel és válsággal arányban hullámzik. Hogy csak egy példát ragadjunk ki: A fascista Olaszország az európai konjunktúra idején számbelileg hatalmasan megszaporodott, amit az új rendszer lelkesítő ideológiájának tudtak be. Az utolsó esztendőkben, mióta a válság Olaszországot is elérte, a születések száma rohamosan csökken, úgy, hogy a napilapok a nép sorsáért aggódó rémkiáltásoktól visszhangoznak. Az ember szereti a gyermeket és ha gazdasági lehetőségei megengedik, nem akadályozza meg világrajöttét. A születéseket rendelettel, erkölcsi átformálással megrendszabályozni úgy lehet, mint a kolerát.

Logikusan merül fel a másik kérdés ezek után: Mi szükség van a lakosság korlátlan szaporítására? Ha az élőlények fejlődési lépcsőjét nézzük, azt találjuk, hogy minél alacsonyabbrendű egy állat, annál több utódot termel, felfelé haladva kevesebbet, de nagyobb gonddal neveli őket. A hal százezer, millió számra rakja az ikráit, melyeknek csak kis része éri meg a felnőtt kort. Alacsonyabbrendű emlősök 8—10 kölyköt szülnek, amelyek közül egy-kettő, ha felnő. A kínai kuli számos gyereke közül kevesen érik meg az egyéves kort. Az ember nem szaporaságával népesítette be a földet, hanem intellektusával. *Mennyiség helyet minőséget* termelt. Az emberi társadalomban már nem a természetes kiválasztás folyik, nem feltétlenül az erősebb marad meg. A technika haladása következtében úgy a termelésben, mint a pusztításban nem a tömegek a döntő tényezők, hanem a

gépek fejlettsége. A szaporodás szorgalmazásának gazdasági tényezőktől függő voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az Egyesült Államok ezirányú magatartása. Amerikában e század első két évtizedében a születésgátló szerek és a felvilágosító könyvek propagandája tilalom alá esett és a tilalom áthágóit súlyos büntetésekkel sujtották. Kellett a termeléshez a munkás. A racionalizálás haladásával, a munkanélküliség növekedésével a hatóságok egyre enyhébbek lettek, úgy, hogy ma Amerika jár a Birth Control mozgalom élén és állami klinikákon részesítik az anyákat kioktatásban.

A biológiai és morális szemlélet szempontjából természetesen egyik magatartás sem helyes. Az ember nem azért születik, hogy az élettelen gép és pénz szolgája legyen. Épenúgy, mint ahogy a gép nem követelheti, hogy a számára felesleges ember ne szülessék meg, nem követelheti a pénz sem, hogy imperialista háborúkban érte elvérezzen. A tiszta erkölcs — biológiai és lélektani értelemben — az, mely az ember születésének értelmét magában a tényben látja.

A nemi erkölcs pszichológiai feltétele még egyszerűbb. Nem szabad, hogy a társadalom olyan megszorításokat rójon az emberre, hogy eredeti értelmét: az egyén megsegítését elveszíti. Mert „mit használ az embernek, hogy a világot elnyeri, ha lelkének kárát vallja". A társadalom csak annyira nyirbálhatja meg az egyén örömkiélési lehetőségét, amennyire feltétlenül szüksége van *az egyetemesség szempontjából.* Az erkölcsöt vissza kell vezetni eredeti szociális értelmére: rossz az, ami másnak árt.

E kérdésnél azonban egy komoly és mérlegelendő ellenvetéssel találjuk szemben magunkat. Már régesrégi vallásalapítók és bölcsek hirdették azt a gondolatot, mely a pszichoanalizis terminológiájával így hangzik: a kultúra az ösztönelfojtáson épül fel. Azok a lelki energiák, melyek korlátozatlanul a nemi aktusban találnak levezetést, útjukból eltérítve kulturális alkotómunkára használhatók fel.

A pszichoanalizisnek ez a felfogása ellentétben áll azzal, amit a klinikai gyakorlat az egyénnél tapasztal. Kétségtelen, hogy az elfojtás gyakran olyan reakcióképződményeket produkál, melyek kulturális értéket képviselnek. Ilyen pl. az anális vágyait elfojtó anális jellem rendszeretete, pontossága, a szadista impulzusait leküzdő egyén kényszerjósága, bőkezűsége stb. Ám ezeken a tulajdonságokon érzik a kényszer íze és újat teremtő, alkotó munkában nem használhatók fel. Aki társadalmi jótékonysági intézményekben működött, ismeri azt a kényszerből-jó gyászruhás, matróna típust, akiktől védenceik írtózva menekülnek, primitív ösztönösségükkel megérezve a szociális álarc mögött rejtőző szadista ösztöntulajdonságokat. Az igazi kulturális értéket a szublimálás nyujtja, amely az ösztönnek olyan átalakulását képviseli, amikor az eredeti teremtő energia dinamizmusában nincs gátolva, csak deszexuálizálódik és célját változtatja. Röviden: *az elfojtásban a rombolás szelleme érvényesül, a szublimálásban a teremtő Eros.* Szublimálni azonban csak olyan ösztönszármazékokat lehet, melyek az elfojtásnak nem estek áldozatul és szublimálni csak az képes, aki ösztönkövetelményeinek egy részét a természetes úton elégíti ki. Lehetséges, hogy vannak kivételes egyének, akik valóban önmegtartóztatásban élnek és lelkienergiájuk teljességét átszellemesítik. Ez azonban, ha van is, olyan kivételes eset, hogy átlagideálnak épenúgy nem vehető, mint a zseni. Goethe, a legegyensúlyosabb zseni a természetes nemiség és magas szublimálás megoszlásának legszebb példája.

Kétségtelen, hogy a lelki energiák felszaporodásához szükséges egy duzzasztóként szereplő gát. Mi szükség van azonban arra, hogy a társadalom szándékosan építsen ilyen gátakat, mikor az élet úgyis többet támaszt, mint kellene? Az anyagi nehézség a legfőbb akadály a szerelemben is. Az aszkétizmust, mint említettük, a kényszerből-aszkéták, a szegények követik és a kicsapongás nem az erkölcsök lazaságának, hanem a túlzott gazdagságnak, a munka nélkül kere-

sett pénznek következménye. Akadályokra valóban szüksége van a fejlődésnek, de nem mesterséges akadályokra. A szerelem akadályai egyébként már az ember biológiai alkatában is adva vannak. Az ember, azáltal, hogy két lábra emelkedett, nem szaglászik a földön, mint a többi emlős és elvesztette a szerelemben egyik legfontosabb érzékének, a szaglószervnek érzékenységét. Másrészről az Ödipusz szituáció olyan kötöttségeket támaszt lelki életében, melyektől teljesen sohasem szabadul és melyek elérhetetlenek. Ennek következtében az emberi szerelemnek sorsszerű velejárója a minden nagy szerelem feltétele: a reménytelenség, a vágy és a kielégülés közé ékelt feszültség, amely ha benső okokon alapszik — egész életen át elevenen tartja a fel-felujuló vágyrezdületeket. Az a vulgáris elképzelés, hogy egy utópisztikus szociális társadalomban, melyben a nemek egymáshoz való viszonyának nem lesznek művi akadályai, a szerelem mint ilyen megszünik és a nemiség az aktusra korlátozódik, szegényes, elfojtásoktól megnyomorított elmékben született nonsens. Az ember pszichoszexuális lény, amely mint egy leszakadt meteor, belelendült a fejlődésbe, melyben nincs megállás, sem visszaút.

Irodalom: [1]) Kraft Ebing: Psychopathia sexualis. II. javított kiadás. 530. [2]) Malinowsky: Das Geschlechtsleben der Wilden. Grettlein & Co., Leipzig. [3]) Reich: Die Funktion des Orgasmus. Intern. psa. Verl. 1927. [4]) Fuchs: Illustrierte Sittengeschichte, I. kötet. A. Dongen, München. [5]) Westermarck: Az emberi házasság története. Szociológiai könyvtár.

Az egyszerű férfipubertás

Irta: **Siegfried Bernfeld** (Menton)

A nemi érést világosan tapasztalja a fiú saját testén. Még ha a pollúciók bekövetkezte késik is, a másodlagos nemi jellegek gondoskodnak arról, hogy a bekövetkezett változás el ne kerülje a figyelmét. De nem minden fiú reagál erre az új adottságra egyformán. Az egyik típus a felnőttség kezdetét tudatosan elfogadja és ahhoz igazodik, a másik gondok, félelmek, nyomasztó érzések közt hányódik és ezek olyan erősek lehetnek, vagy olyan hirtelenül rohanhatják meg, hogy az egész új jelenséget letagadja és úgy próbál tovább élni, mintha semmi sem történt volna; ez gyakran csak elfojtások és fóbiás jellegű védőmechanizmusok alkalmazása mellett sikerül. Bármilyen sokfélék is ezek a jelenségek, amelyeket ez a második típus produkál, a mélyebb megfigyelések mégis közös vonásokat mutatnak: elutasítást, félelmet, a szorongás legyőzésére való törekvést. Minthogy azonban a szorongás legyőzésére irányuló eszközök, a lereagálási formák nagyon sokfélék, előáll a lefolyási formáknak az a kimeríthetetlen sokfélesége, amely kétségbeejti azt a kutatót, aki a pubertásnak egységes képét akarja megalkotni. A szorongás és az annak legyőzését célzó igyekezet természetesen csak a megnyilvánulási formák egyik részét magyarázza meg. Ez a rész meglehetősen áttekinthető. Ismerjük ennek a szorongásnak a természetét és megjelölhetjük azokat a feltételeket, amelyek között lehetősége van arra, hogy a fiatalkorú életének egyik lényeges momentumává fejlődjék. Belső szorongás az, amely azért váltódik ki, mert a felnőttséget és annak szexualitását mint fenyegető veszélyt éli át, vagy az tudattalanul mint ilyen hat. Ezeknek a jelenségeknek legáltalánosabb oka a korai gyermekkorban gyökeredzik. Akkor állítottak a szexualitás minden korai megmozdulása elé gátakat: fenyegető büntetést, szorongást, lelkiismereti belső nyugtalanságot; sikerült elfojtani, elnyomni, későbbre kitólni, elsorvasztani. A felnőttség kezdetének a jelei összeomlással fenyegetik ezt a fáradsággal emelt épületet. Az ettől való félelem határozza meg ennél a típusnál a pubertás lefolyását.

A pszichoanalizis az ilyen belső szorongás legyőzési módjai közül sokat neurózisnak nevez. Épen ezért szokva vagyunk ahhoz, hogy magát a belső szorongást nevezzük ideges félelemnek, még akkor is, ha nem vezet tulajdonképeni megbetegedéshez. Ennélfogva a fiatalkori fejlődés ezen egész nagy csoportját, ha röviden utalni akarunk rá, neurotikus pubertásnak nevezhetjük.[2]) Közelebbi vizsgálat nélkül mindamellett nem értékeljük betegesnek, hiszen tudjuk, hogy nagyon gyakori és általánosságban nem ad aggodalomra okot és nem is igényel kezelést. Ebbe a csoportba tartoznak többnyire a pedagógusok ideáljai, a kulturálisan és emberileg értékes ifjak. Alig van ma olyan gyermek, aki ne tett volna elég beható tapasztalatokat, amelyek alkalmasak arra, hogy azt a szorongást a pubertásban felébresszék. Ennek ellenére elég nagy számban vannak olyan fiúk, akik a nemi érést annak első kezdeteitől fogva egyértelműen igenlik. Ugy viselkednek, mintha az bekövetkezte lenne egy régen óhajtott állapotnak: a nagyságnak, a felnőtti helyzetnek. Ez az a pubertástípus, amely eddig kevés figyelemre talált a pszichológusok részéről. Amiket kutattak, azokat — ha nem is kivétel nélkül — ama lármásabb, komplikáltabb és érdekesebb „neurotikus" pubertásformák voltak, amelyek a nemi érés tudomásulvételének a maguk személyiségében ellentálltak. Nem lehetetlen, hogy épen ezek a gyakoribbak és a tulajdonképen reprezentatívak (v. tipikusak?). Okom van rá, hogy kételkedjem benne, de nincsenek *érveim* ahhoz, hogy vitassam. Mindamellett ezeknek ellenlábasa, amely annyival egyszerűbben és közvetlenebbül érthető, az *egyszerű pubertás* nevet érdemli meg. Erről a pubertásról lesz a következőkben szó.

Föllépésének a feltétele általános: az az ideál, hogy az illető nagy legyen, a gyermekkorban töretlenül maradt meg. Ez az ideál nagyon korán alakul ki a gyermekkorban abból a konkrét kívánságból, hogy ő is abba a helyzetbe kerüljön, mint az apa és anya, akik mindent tehetnek, mindent megkaphatnak. Legalábbis erős törekvést táplál ennek az ideálnak irányában még az Ödipusz-szituáció kezdete előtt. Nem kevésnél ez a törekvés minden érdeklődés középpontjában áll, meghatározza a játékokat és az összes fantáziákat kitölti. Reakció a sok korlátozásra, lemondásra, teljesítményhiányra, amelyeket a kis gyermek nap mint nap elszenvedni kénytelen; mindezeket részint a felnőttek kényszerítik reá, részint a biológiai állapot következményei; mindkét fajtáját ezeknek a korlátozásoknak és tehetetlenségi tapasztalatoknak a gyermek, mint olyanokat éli át, amelyek korához elengedhetetlenül hozzátartoznak. Azokról a lemondásokról, amelyeket a felnőttek kénytelenek elszenvedni, semmit sem tud, vagy pedig érthetően nem tudja őkt teljesen értékelni. Korlátokat tapasztal a gyermek egész ösztönélete, aggressziója és szexualitása. Az az ideál tehát, hogy nagy legyen, szintén két kívánságra tagolódik: hatalom (az aggresszió szabadsága) és kéj (a szexuális élvezet szabadsága). A gyermek struktúrája és életének alakulása szerint az egyik momentum a másikkal szemben hangsúlyozottabb lehet. De nekünk itt, hogy túl messzire ne menjünk, ezeket a részletkérdéseket nem szabad figyelembe vennünk. Elégedjünk meg most ennyivel: a gyermeknek környezetével való konfliktusaiban, belső harcaiban az az ideálja is, hogy naggyá legyen, meggyöngül, törést szenved és a gyermek *reális viselkedése* által hatalmát veszti. A gyermek végeredményben az ú. n. latencia-korban tudomásul veszi, hogy nem nagy, hanem csupán „iskolásgyerek". Ha aztán a pubertás korában kezd már nem gyermek, hanem felnőtt lenni, nehezen találja meg az átmenetet, neurotikus magatartást vesz föl, vagy épenséggel képtelennek mutatkozik arra, hogy felnőtté legyen; ilyen extrém esetben teljes neurózist szerzett.

Az a típus, amelyre ebben a tanulmányban akarunk rámutatni és amelyről azt mondottuk, hogy az az ideálja, hogy nagy akar lenni, töretlen maradt, a latencia kort, mint valóságos várkozási időt fogja föl, amelyben ugyan az élveze-

tekből kiveszi az ember azt a részt, amely kínálkozik, amelyet azonban be kell fejezni, mihelyt valamiképen lehetséges, minél előbb, annál jobb, legjobb lenne rögtön. A pubertás első jeleit nagy elégtétellel veszi tudomásul, fokozódott önérzettel üdvözli és amennyire lehetséges, büszkén mások tudomására is hozza. A türelmetlen várakozás túlzásokhoz vezet. Gyorsan félreteszi a gyermeki játékokat, szokásokat, a gyermekkor konvencionális jeleit (pl. viseletet) és felnőtti formákra és viselkedésekre törekszik. Az első szakállszál már a pubertás végét jelenti számára. Rendes körülmények között azonban az ifjú szociális helyzete nem változik meg mindjárt a pubertás bekövetkeztekor és semmiesetre sem tekintik annak a felnőttnek, aki lenni szeretne és akinek szerepét megjátssza. Különösen a szülőknek van sokszor hosszú időre szükségük ahhoz, hogy a megváltozott szituációhoz alkalmazkodni tudjanak. A környezetnek és mindenekelőtt nevelőinek ez a magatartása a serdülőknek azt a típusát, amely különben is hajlik a férfias, öntudatos, független viselkedésre, *engedetlenségre*, ellenkezésre és aggresszióra ösztönzi. Erre a tényre céloz az ifjú „kamaszmagatartásnak" nevezett mindennapi megjelölés. Narcisztikus bántódások érik környezete részéről és ezekre dühhel, bosszúsággal, gőggel és daccal reagál. Természetszerűleg azonban nem hiányzik a narcisztikus reakciók második csoportja, a szégyenkezés és a depresszió sem. Olyan labilis, ingadozó valami kerül az ifjú érzelmi világába, ami extrém esetekben a legnagyobb önértékérzésből a legteljesebb önérzeti összezsugorodásba csaphat át.

Ha a lelki egészséget fel is tételezzük, ritkán fejlődik ki a férfiúi öntudat egészen zavartalanul, épen a környezet hiányzó elismerése folytán. A megfigyelő látja, hogy mennyire tele van önlebecsüléssel és kételyekkel. A kettő valóban összetartozik és könnyen kelti azt a benyomást, hogy az önérzet csupán ellentétének a kompenzációja; ez igaz is, de a dolog nem áll feltétlenül így, hanem megtalálhatók mindazok a lehetőségek, amelyeket ennek a típusnak külső és belső szituációja magában rejt. A nemi érés bekövetkezése teljes igenlésre talál, megvalósulása annak a régi törést nem szenvedett kívánságnak, amely a gyermeknél arra irányult, hogy nagy legyen; a szexuális helyzet azonban ellene van az ebből vont konzekvenciák levonásának és az ifjú megpróbálja, hogy azt mégis megvalósítsa akár a környezetében, akár amögött. Ez az alapszituációja ennek a típusnak, amelyre tehát nem annyira a belső konfliktus a jellemző, mint inkább a saját környezetével folytatott harc. Ez a harc tölti be az egész serdülési időt és csak azzal együtt ér véget.

Minden átmenet ellenére is ezt az egyszerű pubertást a komplikáltabb formákkal szemben egy rövid formulával jellemezhetjük: nála (első fázisában) a központi affektus, amelyet legyőzni, illetve elkerülni igyekszik, a narcisztikus sérelem, míg a neurotikus pubertásnál a belső szorongás játssza ezt a szerepet.

Egészen tisztán persze sosem valósul meg az egyszerű pubertás. A multból sok fontos ponton hatnak olyan élmények, amelyek mint neurotikus szimptómák, vagy legalábbis mint belső konfliktusok jelentkeznek. Mindehhez az is hozzájárul, hogy a pubertásban magában is van egy belső, biológiai ellentmondás; hiszen a nemi érésnek időre van szüksége, még távolról sem zárult le igazán akkor, amikor az ifjú az első bekövetkezését tapasztalja és arra törekszik, hogy már túlhaladottnak lássa. Ahhoz, hogy azoknak az ifjaknak, akiknek a pubertása ezen az egyszerű módon kezdődik, további fejlődésmenetét megértsük, nem elég a naggyálevésre való törekvés töretlenségéről szóló tétel. A dolog nem ilyen egyszerű, hanem bővebb taglalást is igényel. Eredetileg a gyermeknek az a kívánsága, hogy nagy legyen, mindazokat az előjogokat magában foglalja, melyeket a felnőtt a gyermekkel szemben élvez, de a fontos szerepet természetszerűleg csak azok játsszák, amelyeket a gyermek körülményei folytán konkréte nélkülöz.

Amennyiben a fiúnak nincs tudomása a felnőtti szexuális életről, vagy nincs róla elég affektussal telt elképzelése, az a kívánsága, hogy olyan legyen, mint a nagyok, nem tartalmazza ezt az elemet. Adott szexuális kielégülése az onánia és hiányzik az alkalma és lehetősége ahhoz, hogy ezt a felnőtti szexuális élettel összehasonlítsa, hogy mint infantilist lebecsülje és hogy a szexualitás felnőtti formájára törekedjék. Minthogy azonban a gyermek mindig nagyobb mértékben lát nehézségeket arranézve, hogy onániáját konfliktusoktól mentesen folytassa, minthogy másrészt egyre mélyebben kerül bele az Ödipusz-szituációba és a szexuális titkokról mindig többet és világosabbakat tud meg, sejt és képzel, a fiúnak az a kívánsága, hogy nagy legyen, mindig világosabban azt a tartalmat veszi föl, hogy olyan legyen, mint az apa. Az a tartalom, hogy az anyát úgy bírhassa és úgy kezelhesse, mint ő, az Ödipusz-szituációban ennek a kívánságnak centrális része. Ha ezt a résztvételt szexuálisnak nevezzük, úgy meg kell mondanunk azt is, hogy eleinte az a kívánság, hogy nagy legyen, nem volt szexuális, de hamar átveszi benne a domináló szerepet a szexuális rész, szemben a nem szexuálissal. Ezt az utóbbit szociális résznek nevezhetjük, mivel inkább tartalmazza a nagyság, hatalom, tekintély, függetlenség, büntető és tiltó hatalomnak és hasonlóknak a felnőtteknél meglevő elemeit.

Abban az igen gyakori és fontos esetben, amely Freud fölfedezései és leírásai révén klasszikussá lett, az érzéki rezdületek a környezet befolyása és a miatta beálló konfliktusok folytán lényegükben egy körülményes elfojtási folyamat áldozataivá válnak. Ezzel a naggyálevés iránti kívánság is megváltozik; a szexuális rész kiesik belőle. A felnőttnek a képe idealizálódik, elveszti szexualitását. Az apának van hatalma, tekintélye stb., de nincs szexuális élete. Még a legfeltünőbben szexuális tények is ,mint házasság, apaság és hasonlók kivetkőznek szexuális tartalmukból és mint pusztán társadalmi formák jönnek tekintetbe. A házas állapot pl. megmarad a felnőttség jelének és privilégiumának, de már nem kifejezője a szexuális élet folytatásának. Természetesen megmarad az elfojtott *igazabb* tudás és álúton sokféle módon megnyilvánul. Időről-időre aztán sok titkos és nyilt útján a gyermek felvilágosításának társul ehhez a valóságos tények tudása is, ez azonban érdekes módon az elfojtott tényismerettől izolált marad. Olyan esetek is vannak, amelyekben a felnőttségnek ilyen energikusan megdolgozott fogalma, a naggyálevés vágyának szociális komponense különben nagyon hatékony marad. Ha a pubertás ilyen fiúkat ér el, akkor ezek eleinte teljes igenléssel foglalnak mellette állást, épúgy, mint az egyszerű pubertásba tartozók típusa. Minél inkább érnek meg azonban fiziológiailag, minél közelebb kerülnek mindenekelőtt kívánságuk megvalósulásához, minél közelebb kerül tehát hozzájuk a valóságban is a szexuális tényező, annál intenzívebben közelednek egy erős krízishez, vagy legalábbis egy komplikáltabb pubertásfolyamatot vesznek föl. A szorongás, amelynek segítségével annakidején érzéki törekvéseiknek az elfojtását végrehajtották és amelynek következménye épen a felnőttről alkotott képüknek a megtiszulása volt, többé-kevésbé heves megnyilvánulásokban tiltakozik a szexualitásnak saját életükbe való bevonulása ellen. Ha pubertásuk kezdetén igen közel is állanak az egyszerű típushoz, a serdülés további lefolyásában egyre kevésbé hasonlítanak hozzá. Végül is azokhoz válhatnak hasonlóvá, akik az Ödipusz-szituációból nem azzal a megtisztult kívánsággal kerültek ki, hogy nagyok akarnak lenni, hanem azt egészen föladták.

Ennek az ideálnak mindkét komponensét tekintetbe véve, meglátjuk azokat a mélyebb feltételeket, amelyek között az egyszerű puberás kfejlődik. A gyermeki szexualitás letörése csak részben történhetett meg, ha egy neurotikus pubertásforma helyett az egyszerű lép föl.

Idézzük magunk elé a gyermeki szexualitás teljes letörésének jelentőségét,

amely a klasszikus esetre jellemző és amely komplikált „neurotikus" pubertást alakít ki: általa az élet a gyermek tudata számára egyszerűbbé válik. Ha a szexuális kívánságok éberek és hatékonyak maradnak, úgy a gyermek huzamosabb ideig tartó, nehéz, tudatos konfliktusba kerül. A felnőtt szexualitás konkrét ismerete, különösen a szülőké és annak épenséggel mint együttlétük centrális motivumának felfogása mélységesen tilos imcesztuózus vágyak tartós ébrentartását jelentené. A szülők és általában a felnőttek szexuális életével szemben való érdeklődéshiány, amely a gyermeki szexualitás megtörésének a következménye, segítség az affektusok legyőzésére, amelyet ma még nem ítélhetünk meg kellőkép. Nyilvánvaló, hogy az a gyermek, aki az incesztustilalmat fel sem állította, nem szorulna erre a segítségre. De további fejlődésében a félig-meddig normálistól annyira el fog térni, hogy itt nem érdekel bennünket az ő pubertása. Ha a gyermeki érdeklődés, legalább a felnőtt szexualitás ismerete és vele a naggyálevésre való törekvésnek szexuális komponense eléggé kifejlődött incesztuózus gátak mellett tudatos és hatékony marad, úgy egy az incesztuózus objektumoktól való nagyon korai és alapos leválásnek kellett végbemennie és azok helyére olyan személyeknek kellett lépniök, akikkel szexuális kívánság és gondolat foglalkozhatik, anélkül, hogy a legmélyebb belső elhárítás kiváltódnék.

Eszünkbe jut itt Freudnak egy megjegyzése. Az Ödipusz-szituáció normális, vagy legalábbis kívánatos fejlődése nem elfojtásban áll, amelynek az a következménye, hogy egy tudattalan Ödipusz-komplexus keletkezik, hanem egy teljes legyőzésben, amely az Ödipusz-szituáció nyomait még a tudattalanban is csupán intellektuálisan őrzi meg. Az odavezető utak egyike — így egészíthetjük ki — épen az incesztuózus objektumoktól való ama korai leválás, amely a még töretlen gyermeki szexuális kívánságoknak nem incesztuózus objektumokra való korai áttétele útján történik.

Praktikus szempontból figyelemreméltó konkrét esete ennek a módnak olyan családokban adódik, amelyekben felnövő fiú számára a következő életkörülmények találkoznak:

1. A család szoros együttlakása a gyermeknek bőségesen nyújt alkalmat a megfigyelésre és minden biológiai tényre, köztük a szűkebb értelemben vett szexuálisra is kikerülhetetlenül és tartósan ráirányítja a figyelmét.

2. A szülők gátlástalan viselkedése lehetővé teszi a gyermek számára, hogy a természetes összefüggésekbe és folyamatokba teljes betekintést nyerjen. (Még akkor is, ha a szülők azon az álásponton vannak, hogy a gyermeket nem szabad felvilágosítani, ez az elméleti beállítottság nem válik hatékonnyá. Az ő gondtalanságuk megszerzi a gyermeknek a sokkal tartósabb és jelentékenyebb, nem csupán szóbeli „felvilágosítást".)

3. A gyermek nem produkál jelentősebb rögzítődéseket és regressziókat pregenitális fázisokhoz vagy törekvésekhez, úgy hogy a genitális fázishoz való előmenetelt korán és minden korlátozás és részletmegvalósulás mellett erőteljesen megteszi.

4. A gyermek Ödipusz-vágyai, amennyiben direkt a szülőkre irányulnak és reális cselekvésekben és megnyilvánulásokban jelentkeznek, korán és energikusan elutasításban részesülnek. Az, hogy ilyen kívánságok ebben a miliőben felmerüljenek, elkerülhetetlen. Mindamellett sikerülnie kell annak, hogy egy incesztustilalom felállítása útján elnyomást szenvedjenek. Hogy emellett hogyan tartható be a 3. számú föltétel, azt itt nem taglalhatom. Elégedjünk meg azzal, hogy vannak ilyen esetek. Különben is itt a döntően fontos következő feltétel játssza a főszerepet.

5. A szülők elnyomási rendszabályai kizárólag, vagy legalábbis hatékonyan csak a direkt reájuk irányuló Ödipusz-vágyakra vonatkoznak. A gyermek egy

ideig alkalmat talál arra, hogy ezeket a kívánságokat pótszemélyeken, eleinte kevéssé álutakon és kis céleltolásokkal kielégítse, anélkül, hogy a szülők ebben tartósan akadályoznák. A kielégülés magábafoglalja az érzéki rezdületeket és amellett nem ritkán egészen addig a határig megy el, amelyet a fiú testi állapota megenged. Mint pótszemélyek testvérek, felnőt rokonok, ismerősök és idegenek jönnek számításba. Ezeknek a szerelmi kapcsolatoknak a zavartalansága vagy abból adódik, hogy a fiú életének jelentékeny részét szülői felügyelet nélkül tölti, vagy pedig azáltal, hogy azok hajlamosak arra, hogy a gyermek tevékenységét, amennyiben nem sajátmagukra vonatkozik, ártatlan játéknak fogják föl és lényegében engedélyezik. Hogy a pótszemélyek nem viselkednek mereven elutasítóan, az épígy keletkezhetik onnan, hogy ők (ha maguk is serdületlenek) az alkalomszerű direkt szexuális játékot megengedettnek, vagy pedig büntetéstől mentesnek tartják, vagy mint felnőttek saját szexuális kielégülésüket keresik és struktúrájuk nem kényszeríti őket arra, hogy bűntudatukat a gyermekre mért büntetésekben éljék ki.

6. Ennek a kielégítő szexuális vonatkozásnak megszakítása aztán nem következhetik be az objektum részéről elhangzó szorongástkeltő fenyegetésekben és elutasításokban, hanem azon az itt közelebbről nem preciziálható módon kell bekövetkeznie, amelynek nem elfojtás, hanem egyszerű leválás a következménye.

7. Az így jellemzett miliőben a fiú számára az a lehetőség sem fog hiányozni, hogy aggresszióit — még az Ödipusz-szituációból származókat sem véve ki — mindenféle vad játékban és testvéreivel, pajtásaival szemben uralkodó helyzetek létesítése útján a szülő részéről *meglehetősen* zavartalanul kiélje.

Mint pótló feltételek, amelyek az előbbi 7 pont határát mindenesetre megerősítik, amelyek azonban önmagukban nem kielégítőek és semmiesetre sem elengedhetetlenek, még a következők sorolhatók fel:

a) A miliő hangadó személyiségei a nemi különbséggel szemben primitív módon viselkednek, amelyet talán röviden penistiszteletnek nevezhetnénk. A nemigőgnek ez az enyhe és nem provokáló formája nem neurotikus és a modern intellektuális élet komplikációiból kevéssé érintett férfiaknál elég gyakran megtalálható. De ilyen nők is, akik ugyancsak messze állanak az ösztön- és intellektuális komplikációktól, képesek arra, hogy nemiirigységüket egy primitív, számtalan imponderabileben megnyilvánuló penistiszteletté változtassák. Az egyszerű pubertás előkészítéséhez támogatás, ha a fiú ilyen miliőben nő föl és így a hangadó férfi és női személyiségek részéről a kasztrációs félelemmel szemben narcisztikus óvómagatartást kap, bár ettől a félelemtől a fentebb felsorolt feltételek teljes hatékonysága mellett sem mentesül egészen.

b) A gyermeki onánia korai megszakadása és ennek következtében olyan latenciaperiódus, amely különösebb onániás kísértések nélkül folyik le, szintén hozzájárul ahhoz, hogy ezt a típust tisztán kifejlessze.

Összefoglalva tehát: az egyszerű pubertás akkor keletkezik, ha a gyermekkorban a szexualitásnak egy része az énfelettes törvényeitől szabadon maradt, amennyiben azok csupán a legszűkebb értelemben vett Ödipusz-szituációra vonatkoznak, amelyben keletkeztek. A klasszikus gyermeki fejlődésben az egész szexualitás elutasításnak van alávetve, az itt szemügyrevettben csak az incesztuózus.

Szemügyre véve az itt fölsorolt feltételeket, megfigyelő előtt egy *meghatározott* társadalmi osztály merül föl, amelyben nagy az esély arra, hogy mind együttvéve megvalósulnak,[3]) bár adott esetben minden miliőben megvalósulhat alkalomadtán a feltételeknek ez az együttese. Az embernek azonban az a világos benyomása, hogy vannak olyan társadalmi körök, amelyekben a feltételeknek ez az összetalálkozása szinte patológikus állapot volna. Annak a tipikus nevelés-

nek a számára, amelyet a gyermek a jómódú városi polgárság körében élvez, például a legtöbb elsorolt feltétel csak kivételként képzelhető el. Nem fejthetik ki tisztán a hatásukat, mivel a többi körülmények zavarólag és korrigálólag hatnak. Ezzel szemben a városi proletariátus bizonyos rétegeiben és a kisparaszti gazdaságokban ez a normális helyzet. (Pontosabban: egyike azoknak az állapotoknak, amelyek ezekben a társadalmi rétegekben a normalitás határain belül feküsznek.) Ennélfogva egy önmagában harmónikus fejlődés ezeken a miliőkön belül lehetséges, amely abban nyilvánul meg, hogy ennek a szociális rétegnek a hozzátartozói önmagukkal és környezetükkel megegyeznek a gyermeki és pubertáskori állapot értékelésében, önmaguk *létezését* magátólértetődőnek érzik és magukat, gyermekeiket és fiatalkoruikat normálisnak értékelik.

Persze hozzátartozik mai társadalmunknak jellemző tulajdonságaihoz, hogy a társadalmi rétegek — lapstruktúrájuknak részleteiben mégannyira is különböznek egymástól — nem élesen izoláltak egymástól. Különösen arra a szociális rétegre, amely itt bennünket érdekel, áll az, hogy a társadalom számára egy olyan reprezentatív rétege látható, amelynek más életfeltételei és más struktúrája van, amelyeknek életmódja és gondolkodása azonban mérvadó az összes rétegek számára. Eme reprezentatív réteg pubertása nem az egyszerű, hanem a neurotikus szokott lenni. Az egyszerű pubertást jólfelfogott okok miatt alacsonynak, nem kívánatosnak, sőt *sajnálatraméltónak* tekinti. És ebből az értékelésből bizonyos zavarai a fejlődésnek, mindenekelőtt azonban a fejlődés megítélésének zavarai áttevődnek arra a szociális rétegre, ahol az egyszerű pubertás a domináló. Az ifjúságnak és ifjúsági életnek a reprezentatív réteg pubertására alkotott ideálja keletkezik, amely a pubertás lefolyását nem befolyásolja ugyan, de nagyon jelentős a fiatalkorúak megítélésében és önmegítélésében. Ezek ugyanis vagy arra törekszenek, hogy az ideális pubertáshoz váljanak hasonlóvá, vagy pedig — minthogy ez rendszerint eredménytelen marad — saját életüket némi dacos reszentiment-nal szinezik.

Enélkül sem kell arra gondolni, hogy az egyszerű pubertás még az összes feltételek mellett is neurotikus mechanizmusoktól annyira mentesen valósul meg, mint ahogy sematikus ábrázolásomból esetleg vélni lehetne. Ennek a szociális rétegnek a fia sem marad teljesen mentes a kasztrációs félelemtől, sem az Ödipusz-szituáció bizonyos alkotórészeihez való rögzítődéstől. Ezek a neurotikus mechanizmusok azonban csak részleteket határoznak meg, esetleg ennek a típusnak bizonyos későbbi sorsát. Ne hiányozzék innen egy precizirozó megjegyzés. Amit föntebb a reprezentatív ifjúságról mondottunk, nem áll többé egészen arra a generációra, amely 1914. és 1923—25-ben lépett a pubertásba. Mélyreható átalakulások mentek végbe a pubertás lefolyásában épen a jómódú, művelt nagyvárosi polgári rétegeknél. Fontos megindító faktora ennek a változásnak az, hogy ez az ifjúság a korai felnőtti szexualitásnak a háború előtt elképzelhetetlenül nagy területét vette föl. Nem lehet azonban szó arról, hogy ezáltal „egyszerű" pubertásban volt része. Gyermekkori életüknek gyökeresen más feltételei inkább nem csupán neurotikus mechanizmusoknak nagyon figyelemreméltó keverékeit, hanem épenséggel korai szexuális érintkezéssel együttjáró súlyos neurózisokét hozták létre. Ezeket az idáig alig megírt megjelenési módokat talán leginkább abban a kifejezésben találhatjuk meg, hogy náluk nagyon messzemenő szexuális magárahagyottság áll fönn egy neurózis mellett, amelynél igen gyakran a magárahagyottság a szexuális területre marad korlátozva. Ennek a reális változásnak ellenére a reprezentatív ifjúkor hatékony képe mégis még mindig a háborúelőtti polgári pubertásé maradt. Igy látjuk például világméretekben a polgári ifjúság változásával az ellentétes változást a proletárifjúságban, amennyiben azt szociáldemokrata és hasonló ifjúsági szervezetek intézték. Itt az ifjúság

— legalábbis tendenciája szerint — föladta a korai szexuális érintkezést és azt neurotikus elfojtásos mechanizmusokkal ellátott onániániára cserélte be. Ha mindez nem csal, úgy látszik, hogy annak a generációnak a számára, amely 8—10 év óta lépett a pubertásba, a háborúelőtti állapot az ideológiai restaurációval együtt — mindenesetre néhány sajátossággal gyarapodva — visszatér.

Az egyszerű pubertás természetesen a rendszeres szexuális élet korai megkezdésére törekszik és így megindítójává válik a nem ritka és számára sajátos komplikációknak. A teljesértékű, pszichikailag és fizikailag kielégítő szexuális aktus csak a fiziológiai pubertás lezárulása után érhető el. Ennek az ifjúságnak a türelmetlen „koraérettségéhez" tartozik azonban, hogy ezt az időpontot nem akarja kivárni. Javára írható, hogy ez tényleg nem határolható el élesen és mindenekelőtt az, hogy a pedagógusok világa, amelyben él, ezt az időpontot is igen korainak találná és egy sokkal későbbi korig követel absztinenciát. Ha alkalom adódik, akkor a pubertáló túlteszi magát ezen a törvényen. Ez az eset nem épen ritka.[4])

Akár megkezdi az ifjú a szexuális érintkezést, akár elhalasztja, mindenképen sokféle nehézség tornyosul eléje. A szociális igények, amelyek reá irányulnak, egyes kivételekkel ugyan, de lemondást és mérséklést követelnek, esetleg absztinenciát. Azonosítsa magát már most az ifjú ezzel a követeléssel és mutatkozzék késznek arra, hogy még néhány éves „provizóriumot" elfogadjon és eléggé megnehezített körülmények között hosszabítsa meg egy új színvonalon a latencia-periódust. Hogy honnan származnak ennek a fogadásnak a motivumai és hogy honnan veszik az önuralomra való képességet, azt itt ne mérlegeljük. Az ifjú aztán az elé a feladat elé kerül, hgy a kísértést elkerülje és eltolt úton kielégülést találjon. Hasonnemű társaság nyújtja az egyiknek ezeknek a feladatoknak a szerencsés megoldását, míg a másik nem kisszámú csoport leányokkal való gyakori, de céljátgátolt érintkezésekben (flört, tánc, csókolódzás), önként vállalt munkában (pártban, egyesületben, sport, szerelmeskedések és kultúra terén) mémelyik gátolatlan aggresszióban (verekedés, csavargás és mint rendezett póttevékenységben: a futballban) találja meg ugyanazt. A legtöbb esetben mindezeknek egy komglomerátuma az, amit keresnek és megtalálnak. Ahogy azonban gyakran lenni szokott, a kísértés sokszor épen azoknak az eszközöknek az útján kerekedik felül, amelyek meg akarták akadályozni és a pótkielégülés mély kielégületlenségbe torkollik. Bizonyos állhatatlanság és nyugtalanság keletkezik innen és rányomja bélyegét az egész életre. Akármilyen jól, vagy rosszul sikerült azonban a kísértés elhárítása és a pótkielégülés, egy bizonyos idő mulva absztinencia-jelenségek lépnek föl. Az orvos előtt ezek mint neuraszténiás zavarok jólismertek, amelyeket a pedagógus és pszichológus sem tekintetbevenni, sem megérteni nem szokott.

Hogy az absztinencia ártalmas-e, avagy ártalmatlan? Ez az a kérdés, amelynek az irodalom magát szentelte. Egységes álláspontra nem jutottak benne és nem is juthatnak, mert ártalom és ártalmatlanság nem élesen körülhatárolt fogalmak, hanem minden tetszésszerinti interpretációt megengednek és mert a kérdés eldöntése nagyon fontos világnézeti meggyőződésekkel függ össze. Sajnos azonban ebben a vitában a jól megválaszolható kérdés, hogy t. i. mik az absztinencia szimptomái, tisztázatlan maradt. Mindenesetre a számottevő szakemberek annyiban félig-meddig megegyeznek, hogy az úgynevezett neuraszténia: nyomás a fejben, fáradtság, levertség és olyan lelkiállapotok, mint deprimáltság, ingerlékenység, szorongás, valamint álmatlanság, végül épúgy igen emelkedett szexuális izgatottság és fantázia, mint szexuális tompultság, szorosan összefüggenek az absztinenciával. Másrészt mindezek mint neurotikus jelenségek ismeretesek előttünk. Mi azonban mégis hivatkozni fogunk és hivatkozhatunk is

Freud felfogására, azaz arra, hogy a szexuális absztinencia (legalábbis a férfinél) neurotikus mechanizmusok nélkül, azt lehetne mondani, hogy direkt fiziológiai úton, pl. intoxikáció módjára a leírt betegség testi és pszichikai szimptómáit idézi elő. De ezek a szimptómák absztinencia nélkül is megtalálhatók. Ebben az esetben mint tisztán neurotikus zavarok mutatkoznak. Itt fölmerülhet a neurózisok tanának némely meg nem oldott problémája. Ott azonban, ahol a neuraszténiás jelenségek absztinenciával kapcsolatosan tapasztalhatók, nincs ok arra, hogy őket ne mint egyszerű absztinenciás jelenségeket ítéljük meg, amelyek rendszeres kielégítő szexuális érintkezéssel el fognak tünni. Csak ha ez be nem következik, akkor van indíték arra, hogy komplikáltabban ítéljük meg őket.

A jelzett szimptómakomplexus, amelyet absztinenciás jelenségnek tekintünk, a kezdő pubertásban csaknem kivétel nélkül megtalálható. Én védeném azt a hipotézist, mely szerint legkésőbb a nemi érés bezárulásakor minden absztinens ifjú — adott esetekben igazi neurotikus szimptómák mellett — egy csomó absztinenciás jelenséget produkál. Ezekhez járulnak az onániára való nagyon hasonló pszichikai reakciók. Némelyek ama tulajdonságok közül, amelyeket az ifjúság pszichiológusai mint az ifjúságnak specifikus megnyilvánulásait írnak le, ezáltal a felfogás által egységes — de nem minden pszichológusnak szóló — magyarázatot nyerhetnének. *De hagyjuk ezt.* Az egyszerű típushoz tartozó absztinens fiatalkorút mindenesetre — nem másképp, mint a felnőttet — számos absztinenciás szimptóma támadja meg. Rendszerint persze nem tudja, hogy mi okozza a zavarait, csak többnyire erősen nyugtalanítják őt és hajlik arra, hogy bizonyos hipochondriás beállítottságot alakítson ki, vagy pedig egészséges voltának különös hangsúlyozásával, meg higienikus és sportbeli rendszabályokkal letagadja a szimptómákat és enyhítse őket. Gyakran fogja tapasztalni, hogy zavarai „neurotikus" természetűek, vagy épenséggel azt fogja majd hallani, hogy nem mások, mint az onánia és a szexuális izgalom következményei. Mindez könnyen hozzáadódik a narcisztikus bántódásokhoz, amelyeknek ez a kor és különösen ez a típus amúgyis eléggé ki van szolgáltatva.

Kétfajta szimptóma szokott a zavarok között különösen kiemelkedő szerepet játszani: ingerlékenység, amely igen erős, motiválatlan dühkitörésekig fokozódhatik és szorongásra való hajlamosság. Mindkettő közeli vonatkozásban áll az absztinenciával. Döntően határozzák meg a fiatalkorú életét. Nem kis részét életmegnyilvánulásainak és tulajdonságainak irányítja ennek a két effektusnak a legyőzésére. Különösen az aggresszióra kell figyelmet fordítanunk, mert a pubertálóban az aggresszióra való hajlamnak tekintélyes mennyisége gyűlik össze a legkülönbözőbb forrásokból. Már föntebb említettük, hogy a narcisztikus bántódásokból *bosszúság* és düh származik. Itt azt tapasztaljuk, hogy az absztinencia ehhez még hozzájárul. Mérlegeljük még azt is, hogy a szorongás gyakran mint aggresszió kifelé fordul és így megértjük, hogy ez az affektus elég gondot okoz az ifjúnak. Ugyanis ez az aggresszió összeágazódik a már primeren meglevő aggresszióval, amely — ez épen a feltételekhez tartozik — sok tekintetben *kötetlen* maradt. Végeredményben nem fogjuk elfelejteni a Tantalus-szituációt a maga specifikus aggresszióival, amelynek a mi pubertástípusunk ki szokott lenni szolgáltatva. Ha az aggressziót helyesen ítéljük meg, betekintést nyerünk abba, hogy miért áll az egyszerű pubertás olyan közel a *lelki elárvuláshoz.* Maguk az eszközök is, amelyek a *már leírt* szociális rétegben az aggresszió legyőzésére kínálkoznak, a hangadó réteg életmódja és értékelései szempontjából tekintve nem ritkán mint a lelki elárvulás egy fajtája mutatkoznak. Elsősorban a nagy ifjúsági szervezetekre gondolok, amelyekhez ezek a pubertálók különösen csatlakoznak, vagy amelyekkel szimpatizálnak, tehát a németországi klikkekhez hasonló formájuakra, a „plathokra" Ausztriában, avagy

olyan sportszervezetekre, mint a box- és futballteam-ek, végül a radikálisok politikai szervezeteire, tehát aggressziós természetű egyesülésekre. Ugylátszik, mintha ennek az ifjúságnak az elvadulás lenne a szignatúrája ott is, ahol a maga társadalmi helyzete szempontjából tekintve a politika és a testedzés ideális szolgálatába áll.

Az aggresszió, amely az absztinenciával függ össze, csak egy tényező. Ezért csak látszólagos ellentmondás volna, ha azt vetnék fel, hogy az ezekben a szervezetekben található ifjak tömege egyáltalán nem követi az absztinencia törvényét. Különben nem is akarok annak a taglalásába belemenni, hogy mennyire egyenértékű az absztinenciával ennek az ifjúságak részben perverz, de legnagyobbrészt kielégülést nem hozó szexuális élete.

Az az egyszerű pubertástípusba tartozó ifjú, aki az absztinencia parancsát elfogadta, ilymódon a nehezen, vagy egyáltalán le nem győzhető belső nehézségek egész sora elé kerül. Ezen a ponton elég sokan átugranak a komplikáltabb típusokra. Sokszor erős, nem ritkán külső indítékokra kitörő krizisben, sokszor a visszavonulás hasznosabb folyamatában, amelynél vezető személyiségek, vagy eszmék (könyvek) döntő szerepet játszhatnak, ezek az ifjak úgyszólván bepótolják azt, amit a gyermekkorukban elmulasztottak; a teljes szexualitásnak a felettes én alá és annak bűntudatra való vetését. Azoknak a fiatalkorúaknak a táborába vonulnak át, akik kezdettől fogva erős belső ellenállással reagáltak a gyorsan előrehaladó nemi érésre és annak következményeire. Ezáltal nem szabadulnak meg neuraszténiás zavaraiktól, hanem még sokasítják azokat a neurotikus vonások tömegével, amelyeket azonban nem tartanak jelentékenynek, még kevésbé betegesnek. A pszichológus is jól teszi, ha neurotikusoknak írja ugyan le őket, de nem értékeli és kezeli őket ilyenekként. Arra kell gondolnia, hogy a neurózisnak egy bizonyos mértéke hozzátartozik az átlagos komplikált pubertáshoz és hogy az egyszerűbb, amelyet kezdetének szimpla voltánál fogva az ember hajlandó lenne a normálisnak nevezni, a mai időkben elárvultabb és veszedelmesen közel áll a pszichotikus fejlődéshez.

Az egyszerű pubertásnak a komplikáltba való ilyen átmeneténél az onánia meghatározó szerepet játszik. Aki absztinenciát követel, annak onániát kell elvárnia, ha a tényekkel nem akar ellentmondásba keveredni. Az egyszerű pubertástípusnál az onánia rendszerint az absztinenciás nehézségek, vagy az ösztön túlsúlya miatt mint „időleges", mint szükségonánia lép föl és fantáziáiban nem marad messze a normális kapcsolatok elképzelésénél. De az onánia valóban képes arra, hogy az absztinenciás jelenségeket enyhítse. Különösképen az aggressziót kisebbíti. Persze aztán könnyen vesz fel aggressziós tartalmat is és így utat nyit az análszadisztikus regressziók felé. De általában: még maga a tiszta szükség-onánia is — ha hosszabb ideig űzik — megtalálja a csatlakozást elfojtott, vagy más úton *mellőzött* és tudattalan gyermekkori fanáziákhoz és innen bűntudatot, kasztrációs félelmet, valamint az incesztuózus rezdületek elutasítását mobilizálja; így ugyan enyhíti az absztinenciás nehézségeket, de teljes egészében az aggresszió ilymódon *befelé fordul* és így a pubertásnak egy a lelki elárvuláshoz közelálló formájából a neurózishoz jobban hasonó lefolyást teremt.

Az a gyermek, aki a fentemlített hét feltétel hatása mellett nő fel, nagyon korán tudja azt, ami más miliőbeli gyermekek előtt sokáig tisztázatlan marad, hogy az onánia egy infantilis kéjforma, amelyet a felnőttek egy gazdagabb és intenzívebb kéjlehetőségekkel bíró formáért cseréltek volt fel. Az onánia azáltal elveszti értékét és ez véleményünk szerint segédkezik abban, hogy korán feladassék és hogy a latencia-korban ne legyen tartós csábítóereje. A pubertáló ilymódon mindenekelőtt mint egy alacsonyrendű kielégítési formát

éli meg, eltörekszik tőle és egyrészt inkább védve van attól a veszélytől, hogy az onániához rögzítődjék, másrészt azonban azt a külső kényszert is átéli, amely helyénvalónak tetszik előtte és azt a belső kényszert, amelynek — úgy érzi — ki van szolgáltatva; mindez az önértékelés erős csökkentőjeként hat, amelyekre dühhel és szégyenérzéssel reagál.

Ezeknek a nehézségeknek a nyomása alatt az egyszerű típusba tartozó ifjak egyrésze a mindinkább erősödő konfliktusok elől a szexuális élet felvételébe menekül. Ezek tehát nem mennek át a komplikált pubertás táborába, hanem azokhoz csatlakoznak, akik már kezdettől fogva nem akartak ilyen korlátozásokat fölvenni. Itt mutatkozik aztán az a tény, hogy az absztinencia követkézménye nem önkényes és hatalomnélküli parancsa a tekintélyeknek, hanem a lelki és társadalmi valóságban megtalálja bizonyos mértékben az indokolását. Azt, amit elméleti okokból egyszerű pubertáslefolyásnak nevezünk, nem biztosítja az *ifjú egyszerű élete.*

A fiatalkorú — különösen a nagyon fiatal — ugyanis nem egész könnyen talál olyan objektumot, amelyet minden tekintetben megbecsülhetne és kívánhatna. Tapasztalnia kell, hogy ki van téve annak a veszélynek, hogy felnőtt nők mint zöld és nevetséges alakot visszautasítják, hogy a kortársnői sem hajlanak inkább arra, hogy teljes szeretettel és szexualitással forduljanak feléje. Még ha szexuális férfiassága felül is kerekedik és elismerésre talál, akkor is rendszerint nem marad sem szociálisan, sem lelkileg, sem — ha erről van szó — szellemileg őt messze fölülmuló konkurrencia nélkül. Ha választásában az objektum értékelésének ideálja, a kapcsolat tartama, vagy épenséggel a hűség felől orientálódik, úgy igen komplikált *tényeket* tapasztal és az objektum problémáján áthidalhatatlan nehézségeket talál, ha csak — ami persze ilyen esetekben a leggyakoribb kimenetel — arra nem képes, hogy „felületesen" intézze el az ügyet.

Annak a társadalmi rétegnek a tulajdonságai, amelyben a hódítás történik, a fiatal szerelmest még egy másik igen nehéz probléma elé állítják. Az udvarlás pénzbe kerül és a pénz az, amelyből az ifjúnak általában a legkevesebbje szokott lenni. A leányok azt kívánják, hogy moziba, szórakozóhelyekre vigyék őket, szeretik a megvendégelést, az ajándékot, vagy épenséggel ruházást is. Akinek motorkerékpárja van, aki maga „finoman" tud öltözködni, annak összehasonlíthatatlanul kedvezőbb esélyei vannak. Ezekben a körökben és ebben a korban nem érdeklődnek olyan biztos jövedelem iránt, amely egy háztartást lehetővé tesz, hanem a szabadon rendelkezésre álló készpénz a fontos, amely legalábbis a hétvégi szórakozások alkalmával tisztán luxuskiadásokra fordítható. Sok tekintetben ettől függ annak a lehetősége is, hogy az illető egyáltalán merjen objektumválasztással próbálkozni. Ez természetesen nem érvényes, vagy csökkent mértékben érvényes arra az esetre, amikor az ifjú egy leánynál intenzív szerelmi kötöttséget ért el. De épen ez az eset ritka és annál ritkább, minél fiatalabb a pubertáló. Az udvarlás költségeinek reális problémája még fokozódik a belső bizonytalanság és előző csalódások folytán. Minél csekélyebb az ifjú önértékérzése, annál inkább esik abba a hitbe, hogy ruházkodás, figyelmesség, motorkerékpár és hasonlók útján kell személyiségének erotikus értékét megerősítenie. Tudjuk, milyen mértékben táplálkozik ebből a forrásból az ifjak kriminalitása. De még akkor is sok nehézséggel kell megküzdenie ezen a téren, ha nem követ el kriminális cselekményeket.

Nos, még akkor sincs minden rendben, ha az objektumot megtalálta, ha az hajlandó a szexuális érintkezés fölvételére és ha a partnerek is szexuálisan hozzáférhetők. Ugyanis akkor a védekezés és az elhajtás mint a szerelmi viszony komoly fenyegetője jelentkezik. Fertőzés és a fertőzés veszélye is hozzá-

járulnak mindehhez és legtöbbjük számára a megfelelő helyiség kérdése — különösen télen a nagyvárosokban — kemény korlátozásokat és érzékeny bántódásokat jelent.

Ilymódon az a fiatalkorú, aki nem akar az absztinencia parancsának engedelmeskedni, elég olyan akadályt talál, amely elállja a felnőtté való fejlődés egyszerű útját. Amilyen egyszerű az „egyszerű" pubertás a kezdetén, olyan bonyolulttá válik további lefolyásában. Természetesen azonban nem lehet arról szó, hogy az ebbe a típusba tartozó ifjak többsége emiatt tartósan szerencsétlennek érzi magát. Értenek ahhoz, hogy az élet minden helyzetében a kielégülésnek elegendő mértékét megszerezzék, ahhoz, hogy készek legyenek azért a nagyobb mértékért küzdeni, ami mint a „boldogság" tűnik föl nekik. Ugy küzdenek érte, ahogy személyiségük, a véletlen és a szociális helyzet épen lehetővé teszi és a maguk boldogság-háztartását kis bevételekkel és nagy jövőbeli befektetésekkel vezetik; — ez a büdzsé az ifjúság néhány évén át egyensúlyban tartható. De azok a körülmények, amelyekre épen rámutattunk, ezeknek az ifjaknak a szexuális életét elkerülhetetlenül egy bizonyos magatartásba kényszerítik. Egy másik társadalmi réteg életmódjához és értékeléséhez mérve, ez károsodottnak lenne nevezhető. A fiatalkorú maga ezt a megítélést rendszerint nem tudja osztani, hanem csak felnőtt korában tapasztal zavarokat és károsodásokat, anélkül, hogy azokról *elmélkednék.*

Ezeknek a körülményeknek a legáltalánosabb hatása ugyanis igen hasonlít az érzékiség és gyöngédség szétválasztásának jólismert jelenségéhez. A pszichoanalizis eddig olyan eseteket tanulmányozott, amelyekben ez a zavar a korai gyermekkorban keletkezett. A gyermekkori incesztuózus rezdülésekkel szemben tanúsított belső ellenállás egyik következményeként a felnőtt bizonyos feltételek mellett képtelenné válik arra, hogy szerelmének a tárgyát értékelje (gyöngéden szeresse) és amellett szexuálisan kívánja. Ezt a két komponenst, amelyek a legelső gyermeki szerelemben egyesítve voltak és amelyeknek a felnőttkoriban megint egyesülniök kellene, különböző objektumok között szigorúan szét kell választania, vagy tisztel, vagy szexuálisan vágyakozik. Azoknak a fiatalkorúaknak a típusa, amelyet itt szemügyre veszünk, arra érzi magát ösztönözve, hogy a lealacsonyított, mindenesetre szexuálisan szeretett és szerető objektumot részesítse előnyben. Gyöngédségi érzései elapadnak, vagy az eredeti céltól eltérően pajtásokhoz és férfiakhoz kötődnek, vagy pedig a Freud tömegpszichológiája óta jólismert mechanizmus szerint magához a csoporthoz kapcsolódnak. Sokkal ritkábban válik a nő gyengéd szerelem tárgyává. Külső feltételek ilymódon olyat eredményeznek, amely nagyon hasonlít a belső *ellenállás* hatásaihoz. Persze ha ezeknek az ifjaknak is a gyermekkori története nem tett volna meg ilyen fejlődési utat, valószinüleg még a legkirivóbb külső körülmények is hatástalanok maradtak volna. Mégis fennáll itt egy különbség. A gyöngédség és érzékiség szétválásának ama klasszikus formájánál elfojtások döntően működnek közre. Az egyszerű pubertás konfliktusainak kimenetele topikusan nagyon különbözik ettől, amennyiben nem hiányoznak ugyan nála sem egészen az elfojtások, a centrális mechanizmus azonban mint *elkorcsosodás* világosabban jellemezhető. A szexuális élet ilymódon olyan szinezetet vesz föl, amely — más társadalmi réteg szemszögéből tekintve — eldurvulásnak látszik. Ez a sors fenyeget minden ebbe a típusba tartozó ifjút és tartós magatartássá válhatik. Szubjektive azonban nem okvetlenül szenved alatta, mert vannak olyan társadalmi rétegek, amelyeknél ez az „eldurvult" szexualitás a magától értetődő.

A gyöngédség elkorcsosulása helyett adott esetben egy valódi regresszió is bekövetkezhetik és a neurotikus pubertáshoz való meglévő hajlam utólag sok

szimptóma kíséretében igazi, talán épenséggel súlyos neurózissá fejlődik. A regressziót a realitás körülményei válthatják ki és rendszerint az onánia-fantázián át veszi útját. Az a neurózis, amely ilyen esetekben ezzel a kór-előzménynyel áll elő, a tulajdonképeni neurotikus szimptómák mellett a lelki elárvulás jelenségeinek és pszichotikus vonásoknak egy átláthatatlan sokaságát mutatja föl. Igy az egyszerű pubertásnak ennek a legegyszerűbb eseténél, amely még az absztinencia parancsát sem fogadja el, kitérő keletkezik a komplikáltabb pubertáslefolyások felé.

Minthogy ezeknél a fejlődési formáknál a külső konfliktusok kiemelkedő szerepet játszanak, így ezek sokkal inkább függnek attól az időtől, amely alatt a *konfliktusbeli* külső szituáció tart, mint azok, amelyek belső konfliktusoknak köszönhetik a keletkezésüket. Azt a hatást, amelyet egy belső konfliktus úgyszólván momentán elér, a külső konfliktusszituáció rendszerint csak akkor hozza létre, ha hónapokon, sőt éveken keresztül egyenlő erősséggel és legyőzhetetlenül hat. Talán így érthetővé válik az a nagyon feltünő tény, hogy nemritkán még az egyszerű típusba tartozó fiatalkorúak is 18, vagy 19 éves korukban, vagy még később, miután 14-, vagy 18-ik életévük óta felnőtti szexuális érintkezést folytattak, hirtelen elfordulnak eddigi életmódjuktól és társaságuktól és intenzív elmélyülésen és *„befeléforduláson"* mennek át. Gyakran az új életmódot vagy egy politikai párt ideáljaihoz, vagy egy vallásos, illetőleg életformáló csoporthoz való „megtérés" vezeti be. Ilyen jellemváltozás gyakran sok hasonlóságot mutat egy pszichotikus eltolódással; mindamellett — azoknál az eseteknél, amelyekre én gondolok — nincs szó másról, mint a neurotikus pubertás elkésett beálltáról. Amit létre hoz egy, az infantilis szexualitásnak és ezzel együtt a naggyálevés ideálja szexuális komponensének elfojtása a nemi érés állította belső veszélyeknél, az hasonlóképen befolyásolja az évekig ható tömegét a nehézségeknek és bántalmaknak, akadályoknak és korlátozásoknak, amelyeknek az egyszerű pubertástípus ki van szolgáltatva.

Hogy azok a fiatalkorúak, akik az említett módok egyikén serdülésük folyamán a neurotikus pubertáslefolyásokhoz közeledtek — mind előző életük *tulajdonságai,* mind ama különös feltételek folytán, amelyeket társadalmi helyzetük nekik nyújt — figyelemreméltóak, arra itt csak utalhatok. Ez a komplikálttá vált egyszerűen kezdődött pubertás külön leírást követel.

*

Még kevés évvel ezelőtt egy, férfipubertásról szóló írásnak minden olvasója állásfoglalást várt volna abban a sokatvitatott kérdésben, hogy megengedjük-e a fiatalkorúnak a szexuális tevékenységet, avagy nem. Bizonyára még emlékeznek arra, hogy a pszichoanalitikusok között Reich egy szélsőségesen radikális és — amint neki tünt — *szabad* gondolkodó álláspontot foglalt el. Kevés helyeslésre talált a pszichoanalitikusoknál és általában a felnőtt embereknél, de bizonyos csatlakozást tapasztalt némely kispolgári, proletarizálódott ifjúsági körökben. Jelen pillanatban a vita veszített jelentőségéből, anélkül azonban, hogy egészen fölösleges lenne. Világos, hogy erre a kérdésre tudományosan nem is lehet felelni, mivel nem tényekre, hanem követelményekre irányul, amelyek a maguk részéről azoktól az ideáloktól függenek, amelyek irányítása alatt szeretnék a jövendő generációk életét látni. A pszichológusnak arra kell rámutatnia, hogy az ifjúság egyrészének de facto van szexuális szabadsága, hogy egy másik, nagyobb rész azt minden tilalom ellenére megszerezte magának. A mi egyszerű pubertástípusunk ehhez tartozik. Azt hiszem kimutattam, hogy — legalábbis a jelenben — emellett nem lehet okvetlenül boldog. A mai

idők az ifjúság szexuális szabadságára nem kedvezők. Természetesen el lehet képzelni olyan időket, amelyek ezen a ponton a maitól lényegesen különböznek. Aki azonban a jövőnek egy óhajtott elképzelése szerint irányítja már ma a magatartását és ítéletét és másokat is ugyanarra akar rávenni, annak meg kellene gondolnia, hogy még a belátható legközelebbi jövő sem lehet — a leggyorsabb fejlődési tempó mellett sem — lényegesen kedvezőbb a fiatalkorúak szexuális szabadságára, mint a mai és minden előző kor volt, mert, bár a társadalmi berendezkedések nagyon gyorsan megváltozhatnak, a pubertás nehézségeinek egy lényeges része a szexuális fejlődés két korszakának a pszichofiziológiai tényéből következik. A latencia-korszakot kellene eltüntetni — és hogy ez a közeljövőben sikerülhetne, nehezen hisszük.

[2]) Egy másik szempontból meghosszabbodott pubertásként jellemezhető. mivel az a következménye, hogy a felnőtt gondolkodásba, érzésbe és cselekvésbe való átmenet messze túlnyúlik a fiziológia nemi érésen. Ha most tekintetbe vesszük, a meghosszabbodott pubertásnak azokat a nagyon gyakori és feltűnő lefolyásait, amelyekben erős hajlam lép föl a művészet, költészet és filozófia területén való tevékenységre és az az önérték érzésének egy specifikus formájával, gyakran még „fiatalkorúak közösségi életére" való törekvéssel is kapcsolódik, akkor megkülönböztethetjük a „zseniális pubertás" típusát is. — Lásd ehhez szerző következő munkáit: „Über eine typische Form der männlichen Pubertät" (Imago, IX. kötet, 1923); „Vom Gemeinschaftsleben der Jugend" (Int. Psa. Verl., Wien, 1922); „Vom dichterischen Schaffen der Jugend" (Int. Psa. Verl., Wien, 1924); „Trieb und Tradition im Jugendalter" (Verlag Johan Ambrozius Barth, Leipzig, 1931).

[3]) A társadalmi osztály kérdéséhez lásd szerző következő írásait: „Zur Psychologie der Sittenlosigkeit der Jugend" (Zeitschr. für psa. Päd. 1927. I. kötet); „Der soziale Ort und seine Bedeutung" (Imago, XV. kötet, 1929): „Die Tantalus-situation" (Imago, XVII. kötet, 193‘).

[4]) Különben is némely fiatalkorúnál a tulajdonképeni szexuális érintkezés már a pubertásban kezdődik. Az én tapasztalati anyagom nem elég arra, hogy eldöntse, mik a következményei az ilyen korai szexuális érintkezésnek az ifjú további fejlődésére, majd a felnőtt karakterológiájára. Indíttatva érzem azonban magamat arra, hogy sem az egyik oldal sötét jóslatait, sem a másik optimista biztatásait belátáson alapuló tételnek el ne fogadjam. Az egyszerű pubertás lefolyásához ezek az esetek — én úgylátom — nem tartoznak; itt tehát elhaladhatok mellettük.

KÖNYVSZEMLE

Pierre Janet: L'intelligence avant le langage. Ernest Flammarion, 1936.

A kitünő francia pszichológus legújabb művében az elemi értelem tevékenységeit és megnyilatkozásai formáit az első intellektuális objektumokat vizsgálja. E kérdésekkel találkozunk már előbbi munkájában (Les debuts de l'intelligence) is. Az új kötetben főképen a mennyiségi és társas viszonyok elrendezésében nagy szerepet játszó elemi intellektuális objektumokról van szó, melyeknek fontos szerep jut a beszéd előkészítésében. Ilyenek: a kosár, a kenyérdarab, a személyiség, a szimbólum és a jel. A szó eredete ide nyúlik vissza. A beszéd a többivel analóg értelmi aktus: objektuma a szó. Ez teljesen átalakítja a primitív intelligenciát. Uj lelki élet kezdődik, az aktusok verbális és motórikus végrehajtása között különböző kombinációk révén.

Az első rész a mennyiség problémáival foglalkozik.

A tudatos gyűjtés és elosztás aktusa, valamint az individuáció, az egyéniség egységének kialakulása húzza meg az elválasztó vonalat az ember és állat

közt. Az állatoknál a gyűjtés külső aktusa még belső és organikus aktusokkal keveredik. A primitív ember óriási jelentőségű felfedezése a kosár, mely sok tárgyat egyesít és lényegesen megkönnyíti a szállítást. Az ember már nemcsak megtölti, de ki is üríti a kosarat és az egyes tárgyakat meg is különbözteti. A kosárhoz hasonlóan a fonal is összetartó szerepet játszik. Később az általános fogalmak veszik át a kosár és fonal szerepét. Nem lehet túlértékelni azt a szerepet, amelyet a fonal és csomó a civilizáció fejlődésében játszott. Amint a gyűjtés létrehozta a kosarat, épen úgy az elosztás aktusa a kenyérdarabot. Az elrendezés aktusát a szekrényfiókok szemléltetik. „Az emlékezet megköveteli az emlékek elrendezését a jövőben, multban vagy jelenben s az idő talán nem is más, mint ilyenféle elrendezések összessége, teli és üres rekeszekkel, előttökkel és utánokkal, miképen az anyagi tárgyak felfogásában is felteszünk egy előttet és utánt, egy fölöttet és alattat." A gyümölcsös kosár, a kenyérdarab, a fiókos szekrény, a létra, a mindennapi élet használati tárgyai vetik meg a későbbi mérhetetlen fejlődés alapját. A személyiség egységének tudata sem természeti adottság, hanem hosszas fejlődés eredménye. A személyiség szociális mű. Előbb mások személyiségét ismerjük meg, csak azután a magunkét. A primitív népek és lelki betegek személyiség-megoszlása ismeretes. Az egyén és közösség korrelatív fogalmak. Az egység intellektuális konstrukció.

A második részben a társas viszonyok alapját és kialakulását vizsgálja. A társas élet a maga egészében társaink akcióinak reakcióiból áll. A szimbólum és a jel lényege, hogy megkönnyítik a szociális reakciókat. A szimbólumot előkelő hely illeti meg a lélektanban, mert tanulmánya a nyelv vizsgálatának bevezetése. Affektív volta általánosan érthetővé teszi, míg a jelet, mely nem kelt érzelmeket, csak a beavatottak értik meg. A szimbólum állandóan közeledik a jelhez s elvesztvén érzelmi tényezőjét, maga is jellé válik. A jel alkalmasabb, mert gazdaságosabb. Janet az álom és lelki betegségek által produkált szimbólumokat tekinti igazi szimbólumoknak. Ezeket alacsonyabb rendű funkcióknak tartja. A szimbólum az érzelmek hasonlóságát fejezi ki, ez helyettesíti a percepciók hasonlóságát. A szimbólum érzelmi arckép. Lehetővé teszi a tárgy használatát, ha az nincs is kéznél. Ezután a nyelv keletkezésére tér át, melyet a parancsolás és engedelmeskedés aktusaihoz kapcsol. A primitív beszéd szerinte parancsoló nyelvi formákból állott. A nyelv a szociális tevékenység tényeinek egyik formája; a parancsolás és engedelmeskedés lényegében egységes aktusának lebonyolítására a legalkalmasabb eszköz. A fejlődés az egész tevékenységnek egy expresszív formulába való szorításából áll. Érdekes, hogy a látás, a legfontosabb tájékozódási aktus, a szociális életben kisebb jelentőségű a hallásnál, melynek szerve a par excellence szociális szerv; a parancsok erre irányulnak. Ez szabja meg a nyelv vokális jellegét.

A beszéd patológiája nagyrészt azonos a parancsolt aktus patológiájával. A szavak — most jelek — valamikor érzelmi hasonlóságokat kifejező szimbólumok voltak. A szimbólum összevont arckép, a jel gazdaságos szimbólum. A szó arckép, a köznév viszont kosár, mely különböző tárgyakat egyesít. A primitív nyelvek azért oly végtelenül bonyolultak, mert hiányzanak a fogalmi kosarak, fonalak, az értelmi relációk egyszerűsítő műveletei. A nyelv valamennyi elemi intellektuális tény összegezése. A beszéd megteremti az ideális értelmi objektumot, a szót, ezt az anyagtalan kosarat, mely mindenféle használatra alkalmas. Több lélektani művelet összesűrítése. Segítségével figyelmünk egyszerre egész sereg akciót egyesíthet. A nyelv, az intelligencia terméke. Maga is új intellektuális aktusokat hoz létre.

A harmadik részt az idő vizsgálatának szenteli. Az emlékezet, az az intellektuális tevékenység, mely fölfedezte a multat és magát az időt. Három aktusa:

megőrzés, reprodukció és felismerés. A mult megismerése nem történik kizárólag intuició, de nem is pusztán reprodukció útján. Az emlékezés intellektuális aktus, szellemi konstrukció. Az ember első értelmi tevékenysége a térhez való alkalmazkodás volt. Csak később vette fel az idővel a harcot. Érdekesek Prousttal, az új regény legnagyobb mesterével kapcsolatos megjegyzései. Proust a tudattalanból felmerülő színes képeket (souvenir pur; Bergson) többre értékelte a közönséges, mindennapi emlékeknél. Janet cáfolja ezt a felfogást. Igaza van lélektani, materiális szempontból, Proustnak viszont művészi, formális szempontból. Civilizációnk nagy haladását jelzi a téren át való szállítás megvalósítása. Az emlékezet az időn át való szállítást tette lehetővé. A lélektani idő felfedezésére szükséges egy élő lény, mely reagál rá, védekezik ellene, vagy hasznosítja. A régi filozófiában a tér problémája uralkodott. Csak a XVIII. század óta foglalkoznak tűzetesebben az idővel. Az időérzék is az értelem fejlődésével keletkezik. Az előtt és után, a mult és jövő fogalma, a primitív elbeszélésben alakul ki. A jelen a kettőt összekötő kapocs: a tevékenységet elbeszéléssé formálja át. Ez az aktus a prezentifikáció.

Amint látjuk, az egyes értelmi aktusoknak értelmi objektumok felelnek meg. A nyelv eredete az elemi intellektuális műveletek eredetében vesz el. Az elemi értelmi objektumok egész sereg zseniális felfedezés eredményei. A fejlődés végén áll a beszéd aktusa, mely valamennyi tevékenységet transzformálja és intellektualizálja. Egész mai civilizációnk verbális jellegű.

Janet új műve igen tanulságos és érdekes olvasmány. Jóval többet ad annál, mint amit a címben igér s épen ez a többlet a munka főértéke. Nem csupán a nyelv előtti értelemről szól, de egyszersmind megmutatja a fejlődés menetét is, mely a kezdetleges értelmi tevékenységektől a legtökéletesebbig, a beszédig vezet. Viágosan ábrázolja a genezis tényét. Megállapítja a beszéd helyét a többi értelmi tevékenységek között. Jelentőségét nem annyira a szociális vonatkozásaiban látja, mint inkább abban, hogy valamennyi elemi intellektuális művelet összegezése. Igy érthetjük meg csupán e viszonylag jelentéktelen testi megnyilatkozás rendkivüli hatékonyságát.

Lengyel Béla.

Theodor Reik: Der überraschte Psychologe.
A. W. Sijthoff s Uitgeversnij N. V. — Leiden.

A pszichoanalizis terapeutikus munkáját új karakter-képzésnek foghatjuk fel, melyhez legalább és legfeljebb két személy szükséges: akit analizálnak és az analitikus. Legalább két személy, mert önmagunk analizálását, az analizáltságot a szó pszichoanalitikus értelmében gondolva lehetetlenné teszik azok az erők, amelyek gondoskodtak arról, hogy az „Én" részére kellemetlen ösztönrezdületek, gondolatok, képzetek kivülmaradjanak a bennünk végbemenő folyamatokat észrevevő rendszer határán és így szükséges egy második valaki, aki bennünket mint tárgyakat szemlél és távolabb állva tőlünk, mint magunk önönmagunkhoz, észrevehet összefüggéseket, amelyek nélküle örökké rejtve maradnának. Legfeljebb két személy azért, mert a szükséges és nélkülözhetetlen második személy jelenléte is zavaró egy szituációban, ahol a közlés olyan lelki jelenségekre vonatkozik, amelyek létezését az „Én" eddig saját maga előtt sem ismerte el, — primären más személyektőli félelmében.

A pszichoanalitikus kezelést ismertető munkák, melyek tehát végeredményben e két személy egymáshoz való viszonyát tárgyalták, a módszer és technika mellett az analizáltban végbemenő lelkifolyamatokat igyekeztek leírni, de csak

jelezték (rendszerint teljesen figyelmen kívül hagyták), az új karakter kialakulásához feltétlenül szükséges másik személyben: az analitikusban, az analízis alatt lezajló lelki folyamatokat. Pedig a freudi alaptétel: „A lelki folyamatok magukban véve tudattalanok, a tudatosak csupán egyes aktusai és részei az egész lelki életnek" épúgy érvényes az analitikusra, mint az analizáltra; ezért bizonyos, hogy az analitikusban az analizis alatt végbemenő tudattalan lelkifolyamatoknak az analizisre, a paciensre, de az analitikusra magára is kell, hogy valamilyen hatással legyenek.

Theodor Reik új könyvének központi magját ez a kérdés adja. Problémafelvetését sematikusan így írhatnánk le: a pszichoanalitikus kezelésben lévő személy önmegfigyelésének eredményeként szavakba (és magatartásába) objektiválja gondolatait, vágyait, érzéseit, melyek tudatos, kimondott és megmutatott tartalma mögött tudattalan tartalmak húzódnak meg, épen azok, melyeknek az analizisben lévő tudatába kell jutniok, mert ezek tudatképtelensége okozza lelki zavarait. A rejtett, tudatképtelen tartalmat az analitikus megérti, azt az analizálttal megérteti, ami még fontosabb, átérezteti azt és tovább segíti az analizáltat abban, hogy a tudat világosságára hozza, amit nem mer gondolni és érezni (Reik). *Mivel és hogyan találja meg az analitikus a tudatos tartalom és manifeszt magatartás mögött a tudattalan értelmet, milyen mechanizmusok dolgoznak ezalatt az analitikusban, mi a hajtóereje, dinamizmusa e mechanizmusoknak és mi a hatása a megismerésnek analizáltra és analitikusra?*

Válaszát a felvetett problémára — heurisztikus eredményként — következőképen adja meg: Az analitikusnak, mások tudattalanjának megértésére, mint eszköz, kizárólag saját tudattalanja áll rendelkezésre; logikus átgondolást, teoretikus ismeretet, tapasztalatot csak szekunder eszközként használhat a tudattalanja által meglátott anyag rendezéséhez és az analizálttal való megértetéséhez. Nem a teória alkalmazásával, nem is kianalizáltságával ért meg, vagy érez még másokban végbemenő tudattalan lelki folyamatokat, hanem az analizisben lévő személy ösztönrezdületeiben, gondolataiban, affektusaiban *tudattalanul* önmaga ösztönrezdületeit, gondolatait, affektusait látja meg. *A megértés mechanizmusa az introjekció: a primitiv, tárgyi bekebelezésnek, mint fogalom-alkotásnak szublimált formája: az „Én" (jelen esetben az analitikus „Én"-je) átmenetileg az objektummá válik. Az introjekcióra való képtelenség okozza, hogy mások tudattalanjában végbemenő folyamatokat nem értünk meg s az analitikus orális elzárkózására vezethető vissza, ha nem ismeri, vagy helyesebben, ha nem akarja ismerni az analizált tudattalanját. Az analizisben lévő személy tudattalan képzete, gondolata, ösztönrezdülete, affektusa az analitikusban introjekció útján egy hasonló tudattalan lelki jelenséget érint, ezáltal megérti (az „Én"-je az objektummá lett) az analizáltban végbemenő folyamatot, de önmagában is megérti az eddig még tudattalanul maradt lelki jelenséget.* Ezt a jelenséget Reik, goethei kifejezéssel „Wiederholte Spiegelung"-nak nevezi.

Az analizisben lévő személy a tudattalanjából felmerülő jelenségeket megdöbbenéssel veszi tudomásul, annak ellenére, hogy azok tudatos megismerésük előtt egy bizonyos fajta feszültségérzésben, valami ismeretlentőli szorongásban már jelentkeznek. Ugyanilyen kvalitású, csak kvantitásban különböző meglepetéssel, rádöbbenéssel reagál az analitikus meglátásaira, mert ezekben tudattalanul saját, még elfojtott ösztönrezdületei tükröződnek; ezt érzi meg és innen megdöbbenése. Természetesen a rádöbbenés lehetősége az analitikus tudattalanjának mindig előbbrehaladó feltárásával csökken és teljesen el is maradhat. (Nem jelenti ez azonban azt, hogy az analitikus tudattalanja teljesen felderített területté válhat.) A megdöbbenésnek az analizisben lévőnél és a rádöbbenésnek az analitikusnál

egy és ugyanaz a meghatározója: idegenkedés annak tudomásul vételétől, ami egykor tudatos volt és tudattalanná lett.

A tudattalannak tudatos meg- vagy felismerését, mint említettük, egy bizonyos fajta feszültségérzés előzi meg, melyet T. Reik, teljes joggal, a vicc meghallgatását kísérő feszültségérzéssel hasonlít össze, azzal analognak talál és ökonomikus jelentőséget tulajdonít neki. A vicc végighallgatóját emelkedett gátlás-készültség jellemzi, egy ismeretlen (tudattalan agresszív vagy szexuális ösztönrezdülettől) veszélytőli félelem, mely feleslegesnek bizonyul és az efeletti örömérzés nevetésben fejeződik ki. „A vicc hallgatója úgy nevet, mint aki pillanatnyilag megijedt és ugyanakkor felismeri, hogy nem kell megijedni." Ugyanígy az előre felérzett agresszív vagy szexuális ösztönrezdület, elfojtott képzet, mely a tudat közelébe jutott, feszültségérzést vált ki és ez csak a szavakban való objektiválódás után szünik meg, illetve csökken. Ilyenkor valóban úgy nevet az analizált, mintha jó viccet hallana. A feszültség-szorongás érzés előzetes megjelenése biztosítja a szorongót az ijedtség ellen, csökkenti annak erejét. Reik nem emeli ki, hogy a feszültségoldódás primären nem a gondolatok veszélytelenségének szól *(ezektől* „nem kell megijedni"), hanem öröm afölött, hogy az ösztönrezdületet, incesztus vágyat stb. nem követi nyomon a mindig feltételezett büntetés; a büntetés elmaradása feletti öröm még akkor is hat, ha az analizált karakterének megfelelőleg a büntetést kívánja és igyekszik kierőszakolni azt. Egyébként a feszültségoldódás örömérzésén kívül, mely a személyrészek közül az „Én" örömérzése, a többi személyrészek más-más tendenciájú örömérzéssel reagálnak a tudattalan tudatba kerülésére. Ezek a különböző eredetű és tendenciájú örömérzések annyira összemosódnak, hogy megkülönböztetésük vagy különválasztásuk csak regresszív módon lehetséges, sokszor lehetetlen; ez nem jelenti azonban azt, hogy nem léteznek és minden örömérzés az „Én"-é, mint személyrészé és csak a feszültségérzés oldódásának szól. (Hogy mennyi részt kap az örömérzésből az Ős-én, mely ha kvantitatív kisebb mértékben is egy elfojtott vágyát realizálja ennek kimondásakor, illetve a külvilágból — az analitikustól — való visszatérésekor és mennyit az összmélyiség többi része, az Én és Felettes-én; azt az egyes személyrészek egymáshoz való viszonyának ismeretében lehet csak meghatározni.)

Ha az analitikus meglátásnak instrumentuma saját tudattalanja, a megismerés útja az introjekció (melyhez az analitikus analizáltsága esetén nem járulhat szeretet vagy gyengédség érzés), úgy ebből következik és empirikusan igazolt, hogy egy megismerés és annak közlése terapeutikusan csak akkor hatásos, ha az analitikus tudattalanjából fakad. Az analitikus tartalmilag helyes magyarázata, ha teoretikus elgondolások alkalmazása, vagy csak tapasztalatok applikálása, technikailag helytelen, mert nincs dinamikus ereje. A tudattalan igen érzékeny műszer, nemcsak más valaki tudattalan rezdülését érzi meg, hanem azt is, hogyan rezonál annak a másvalakinek tudattalanja a saját rezdületünkre. Csak a két tudattalan, az analitikus és analizált tudattalanjának korrespondálása, ennek az intellektus nyelvére való utólagos lefordítása lehet hatásos és maradandó. Mint végkövetkeztetést mondja ki Reik, hogy pszichoanalitikussá *csak* analizáltsággal és tanulással nem lehet lenni; az analizáltság és tanultság előfeltétel, de analitikus technikát tanulni nem, csak átélni lehet és pedig objektumon keresztül önmagunk megismeréséhez, onnan vissza az objektumhoz. Hogy ezt az utat az analitikus meg tudja tenni, mindenek előtt morális bátorsággal kell birnia, morális bátorsággal, hogy feltolakodó etikai, esztétikai, logikai konvencióinak ellentálljon, másszóval, hogy saját ellentállását, melyet épúgy, mint mindenki másnál nevelés, társadalom határoz meg, esetről-esetre legyőzze. Hiszek abban, — mondja Reik — hogy az analitikus kiképzés jellemhibákat javíthat, a személyiség hiányait korrigálhatja. De hogy a személyiség hiányát pótolja, nem hiszem.

Reik az analitikus munkájában primär szerepet tulajdonít a meglátásnak, melyet nyomon követ a megértés. A kettő elválasztását azonban maga is hipotézisnek jelzi, mert a valóságban nem áll fenn kemény választóvonal a lelkifolyamatok meglátása és megértése közt. A meglátás egy (esetleg több) folyamat, jelenség, lelki mechanizmus *izolált* megértése; míg a megértés, ezek céljának megismerése, kauzalitásba beillesztése, izoláltságukbeli kiemelése, más lelki folyamatokhoz való kapcsolása. Az analitikus munkának ez a felfogása nem tűr meg semmi előzetes tervet, logikusan felépített programmot (ezért támadja élesen Reik, az objektivitás rovására túlélesen, Wilhelm Reich-et), de még a felmerülő analitikus anyagban való válogatást sem tűri. Azt hisszük azonban, hogy ezt a szabályt maga Reik sem tartja be az analitikus gyakorlatban és mérlegeli az egyes magyarázatnál az „Én" erősségét, teherbírását; mert az analitikus munka: új jellemképzés, ez pedig nem más, mint az „Én" személyrész megerősítése annyira, hogy a kezelés befejezésekor az „Én" meg merjen látni (és részben akceptálni) „Ős-én" törekvéseket és el merjen utasítani túlzott „én-felettes" beavatkozást. De addig míg az „Én" gyönge, nem terhelhető meg válogatás nélkül a tudattalanból feltörni kívánkozó anyag megértetésével. Már csak ezért sem mondható ki expressis verbis „a mindent a megjelenés sorrendjében magyarázás" szabályként, mert a pszichoanalitikus módszer terapeutikus alkalmazására a megismerés és megmagyarázás, az affektussali lereagáltatás itt (és csakis itt) eszköz és nem cél. A cél a beteg meggyógyítása; és a gyógyítás lehetőségének fokozatai vannak, melyeket befolyásol és meghatároz az analizisben lévő környezete, kora, sőt még társadalmi állása is. A pszichoanalizis módszerének más vonatkozású alkalmazásánál teljesen indokolt lenne a reiki szabály szigorú keresztülvitele. Sajnos, épen ezeken a területeken mond csődöt sok pszichoanalitikus pszichológusnál a morális bátorság: kimondani a megismertet. Például osztályhelyzetükből kifolyólag képtelenek bizonyos jelenségek introjiciálására és ezért meg sem ismerik — Reik szerint — meg sem akarják ismerni ezen jelenségek tudattalan mozgató erőit.

Reik könyve az elmondottakon kívül számos gondolkoztató, a pszichoanalitikus terapiára, — de általában a pszichoanalitikus pszichológiára vonatkozó problémát érint (ritmus, Vorwegnehmen stb.), újakat és olyanokat, melyek „a levegőben lógtak, csak senkisem mondta ki őket". Legnagyobb erőssége és erénye, hogy nem teoriákat állít fel és igyekszik azokat bizonyítani, hanem megismerésekből von következtetéseket: belülről kifelé magyaráz és igazol. Őszintesége és igazmondása természetes, analitikus volta miatt magától értetődő, mégis imponál. Könyve a pszichoanalitikus litteratura kvalitatív gazdagodását jelenti.

Gleichmann Lajos.

Dr. Erdélyi Mihály: A pszichotechnika alapkérdései.
(Budapest, 1936. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása, 484 oldal.)

Erdélyi Mihály nem kisebb feladatra vállalkozott ezzel a könyvével, mint egy módszereiben új, körvonalaiban elmosódott és elméleteiben tisztázatlan fiatal tudományág összefoglaló rendszerének megírására. A minden pszichotechnikai gyakorlat előtt felmerülő alapvető kérdések kritikai megvilágítását tűzte ki céljául. A könyv írója gyakorló pszichotechnikus, aki mögött különösen a képességvizsgálatok terén sok éves munka gazdag tapasztalata áll. Annál meglepőbb, hogy ebben a könyvben nem gyakorlatának sokrétű tapasztalatára támaszkodik, hanem inkább spekulatív módszert követ és általános érvényű megállapításokra törekszik.

Erdélyi Mihály minden dicséretet megérdemlő bátorsággal próbálta meg a

leglényegesebb problémák általános, elvi megoldását. S ha ez a törekvése nem vezetett a kívánt eredményre, úgy ez nem szaktudásán és munkájának lelkiismeretességén mulik, hanem részben a ma még kiforratlan pszichotechnikai gondolat belső ellentmondásaiból, részben pedig a vállalt feladat nagyságából fakad.

Mindenekelőtt egy könyvének egészét érintő elméleti aggályt kell előrebocsátanunk: vajjon eleget tudunk-e a pszichotechnikában ahhoz, hogy a tények particularitásától elszakadva általános igazságokat állapítsunk meg és a még ismeretlen összefüggésű törvényszerűségeket hypothézisekkel tölthessük ki? Ennek az aggálynak jogosultságát igazolja Erdélyi Mihály egynéhány megállapítása.

Például: A műszerek kérdéséről (319. oldal). *„Általános szabály gyanánt kimondható, hogy műszerek alkalmazása pszichotechnikai célkitűzések szolgálatában, mindenütt indokolt, ahol célkitűzés természete a műszerekkel való bánásmódot megkívánja, vagy ahol a vizsgálat természetéből szervesen adódik a műszerek, vagy műszeres mérési segédeszközök bekapcsolása."* Igen! De hol, milyen esetekben, milyen objektív kritériumai vannak a műszerhasználat szükségszerűségének? Igy ez a megállapítás igaz, de nem tudunk többet vele, legfeljebb csak eddigi bizonytalanságunkat önti kerek mondatba. Vajjon meg lehet-e irni az alapvetéseit egy olyan tudománynak, melynek döntő kérdéseiről csak ennyit tudunk mondani.

Ugyanez az eset az absztrakt és reál testek használatánál (298. oldal). *„. . . valóban élethű csak akkor lesz a vizsgálat, ha a valóságtestek, a vázlati testek és az elvont testek is alkalmazást nyernek a mindenkori követelmények által megkívánt terjedelemben és kombinációban és a vizsgálat ép annyira vétene az élethűség ellen, ha valóságtesteket alkalmazna ott, ahol elvont testek szükségesek, mintha ugyanezt forditva tenné."* De hol szükséges az egyik és hol a másik? Ez lenne az igazi probléma. Erdélyi Mihály könyve csak felveti a problémát, megfogalmazza, de nem mélyül el annak taglalásában.

Pedig épen ezen a ponton merült volna fel az interpretáció kérdése, ami különösen a francia pszichotechnikát egyre jobban tólta a *minőségi értékelések* felé és a funkciók qualifikálása helyett egyre inkább a *pszichikai konstelláció* meghatározását állította a test-módszer homlokterébe. Ennek a gondolatkörnek elhanyagolása végigvezet Erdélyi Mihály könyvének egész második részén („Módszerek és értékelési eljárások"). Nem veszi figyelembe a *pszichológiai előjel* jelentőségét, pedig ez a probléma már két évtizede kisért a pszichotechnikában. Hogy egy pontokban vagy százalékban kifejezett eredmény minden konstellációban más és más értékkel bír, hogy a felfogóképesség vizsgálatának eredményei csak akkor mondanak valamit, ha tudom, hogy vizuális, akkusztikus vagy motorikus típushoz tartozik-e a vizsgált személy. Ugyanúgy például a legszűkebb értelemben vett intelligencia vizsgálati eredménye is csak a „megértő", „találékony" vagy „kritikus" konstalláció megállapításával együtt válik határozott indikációvá.

A pszichikai konstelláció elhanyagolása vezeti aztán Erdélyi Mihályt ahhoz a gondolathoz, hogy a testek pronosztikai értékét a képességekben rejlő „potenciális" erőre építse (301. oldal), pedig épen a képességek későbbi kibontakozása függ a legerősebben a vizsgált személy konstellációjának természetétől. Ezen a ponton válik szinte elengedhetetlenné a pályaválasztási tanácsadásban a youngi karakterológia típusainak kifejtése; főleg akkor, amikor e téren a Rorschach-féle diagnosztikai módszerrel a képességvizsgálatok igen értékes és nagy eredményekkel kecsegtető eszközhöz jutottak. Sajnos ez a módszer elkerülte Erdélyi Mihály figyelmét.

A könyvnek ebben a második részében még a pszichológiában alkalmazott statisztikai matematika tárgyalásánál mutatkoznak hiányok, ahol a könyv az öt klasszikus képlet közlésére szorítkozik.

Bár a módszertani problémák tárgyalásánál Erdélyi Mihálynak nem sikerült megoldani a felmerült nehézségeket és összefogni a vizsgálatok sokrétű szempontjait, könyvének első részében („A pszichotechnika munkakörei") sok értékes és termékeny gondolatot találunk. A készség és a képesség különválasztása, a professzológiai tanulmány feltételei és különösen a harmónia elvének kifejtése sok új és helyes meglátást tartalmaz.

Végül pedig a legnagyobb elismeréssel kell kiemelni azt az emelkedett etikai szempontot, mely a könyv minden sorát áthatja s mely a nagy szociális feladatok előtt álló pszichotechnikának *sine qua non* feltétele.

A pszichotechnikát a gyakorlati élet szükségszerűsége hívta életre s egész módszertana a német pszichofiziológiából és az angol-szász empirizmusból fakadt. Laboratóriumi kísérletezéseinél és tapasztalati jellegénél fogva következtetési módja csak induktív lehet. Induktív következtetéshez viszont valóságból eredő premisszák kellenek. És ezek a premisszák ma még hiányoznak a pszichotechnikából. Az alapos interpretációval egybekötött laboratóriumi vizsgálatok tömege kell még ahhoz, hogy a pszichotechnikai gyakorlat általános érvényű törvényszerűségei tudományosan meghatározhatók legyenek.

Ezen a téren a nagytudású Erdélyi Mihály még bizonyára sok értékes munkával fogja gazdagítani a magyarországi pszichotechnikát.

Mérei Ferenc.

Paul de Kruif: Legdrágább kincsünk. — Rózsavölgyi és Társa kiadása.

Kruif új könyve merőben más minden eddigi népszerűsítő könyvénél: kemény és merész kiállás a mai társadalom ellen, amely egyszerűen *meghalni hagyja a gyermekeket.* Pedig élhetnének: a tudomány egyre szélesebb felkészültséggel és eredménnyel teljesíti kötelességét, legyőzi a halálos-kór csiráit, a bajok megelőzését is tudja. De minden hiába: ez a társadalom a maga álszenteskedő jótékonyságával a gyermekek százezreit ítéli halálra. Százezreit, akiknek élni adatott s akik élhetnének is. Amint a könyv nemesen bátor előszava írja: e könyv vádlottja: a társadalom, az ügyésze: az író, az esküdtszék: az olvasóközönség. Sajnos, ennek az esküdtbíróságnak verdiktjét *ez* a társadalom nem hajtja végre, mert ez önmagának halálos ítélete lenne. Kruif könyve a mai társadalom megismerésének nagyvonalú emberi dokumentuma, könyvnél, írásnál több: *tett. Szalai* Sándort nemcsak a jó fordításért illeti dicséret, de a könyv előszaváért is.

Anna Freud: Das Ich und die Abwehrmechanismen.
(Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien.)

A kitűnő gyermekanalitikus könyve logikus továbbvitele annak a metodológiának, amelynek alapjait a gyermek-analizisekben megvetette. Világos és határozott állásfoglalással fordul a pszichoanalizis mély-pszichológiai értelmezése ellen. Hosszú ideig a psza elnevezést olyan új felfedezések részére rezerválták, amelyek a tudattalan lelki élettel foglalkoztak, tehát az elfojtott ösztönáttételek, affektusok és fantáziák megismerésével. Igy tehát ez a diszciplina elsősorban úgy szerepelt, mint a tudattalan, tehát az *Es* pszichológiája. Ezzel szemben világosan fel kell ismernünk, hogy az analitikus terápia objektuma mindig az *Én* és annak zavarai és az *Es* kikutatása csak az Én megközelítésére irányult. Az

analizis célja „mindig az én intaktságának helyreállítása". Ennek folytán az analitikus megfigyelésnek mindig elsősorban az *én*-re kell irányulnia, ami természetesen azoknak a *külső* motivumoknak teljesebb figyelembevételét jelenti, amelyeket az analitikai praxis korábban meglehetősen elhanyagolt. Ez a realitás principiumának azt az értelmezését kell jelentse, amellyel az *én* a maga környezetét nemcsak szemléli, ítélkezik felette, de formálja is. Az ösztön-én analizise helyett Anna Freud új könyvében az én-analizisnek módszertanára hívja fel az analitikusok figyelmét. Ez a teljesen gyakorlati síkon mozgó, kitünő könyv az analitikai módszertannak gazdagodását jelenti és ép olyan *alapvető,* akár a gyermekanaliziséről írott könyve volt. *(sz.)*

Schalom Asch: Der Krieg geht weiter.

Ez a monumentális regény a háború utáni Németországot mutatja be. A különböző társadalmi rétegekből összeverődött regényalakokkal végigvezet bennünket az inflációs idők poklán, az összeomlás káoszán és a talmi gazdagság mérges-gőzös körén. A jogaitól megfosztott osztályok csalódása és kétségbeesése a nemzeti szocializmus ébredése és a faji gyülölet pusztító ragálya a humanista regényíró szemüvegén tárul elénk. Egy tragikus generáció óriási méretű körképe ez a mű ,amely a gyászos téma ellenére szokatlan mélységgel, melegséggel és meggyőző erővel íródott, mintha végső kicsengésében az emberiségbe vetett renditbetetlen hit és az „ember" küldetése lebegett volna állandóan az író szeme előtt.

Irmgard Keun: Das Maedchen, mit dem die Kinder nicht verkehren dürften.

Egy 12 esztendős kisleány gondolatai, érzései, ábrándjai és álmai vonulnak el előttünk ebben az utolérhetetlen emberlátással megírt mulatságos és derüs bölcsességű könyvben, amely a gyermeklélek pszichológiájának magas értékű irodalmi megnyilatkozása. Irója a legmélyebb rétegekig ismeri a gyermeki lelket és így ez a könyv pszichológiai dokumentum is egyben. Emellett a kisleány, „akivel a gyermekeknek nem szabad érintkezni", egyben kitünő olvasmány is. Megfiatalodva, felfrissülve tesszük le olvasás után ezt a könyvet, amelyet különösen szülők és pedagógusok figyelmébe ajánlunk.

Alfred Neumann: Kaiserreich.

Zola hatalmas regény-ciklusának mintegy szintézise Neumann új könyve, a „Kaiserreich". A roppant méretű téma egyetlen tragikus szimfóniába olvad. Szokatlan tisztasággal és éles képszerűségben áll előttünk a hatalom birtokosa, aki egyedül áll, mert nem hallotta meg a nép szavát. Terjedelmében hatalmas méretű ez a mestermű és mégis: rövidnek tetszik. Az emberábrázolásnak egyik legnagyobb mestere ma Neumann és ez a könyve eddigi munkásságának legmélyebb, pszichológiailag is legérettebb alkotása.

Josef Roth: Beichte eines Mordes.

A modern regényírás egyre nagyobb igényt tart arra, hogy minden alkotása az ember mélyebb megismerésének dokumentuma legyen. A regényírás már túljutott azon a korszakon, amikor erőszakolt analizálásokkal pótolták az élet valóságát. A modern pszichológiai regénynek maradéknélküli teljes alkotása Josef Roth új regénye, amelynek keretében egyetlen éjszaka alatt magyarázza meg egy férfi, hogyan tette rendőrkémmé, majd vélt gyilkossá gyermekkorának sok csalódása és mérhetetlen becsvágya. Hőse egy orosz herceg törvénytelen gyermeke és egész élete görcsös menekülés a multja, de ugyanakkor a jövője elől. Hamis nevet vesz fel, árulást árulásra követ el, hogy így valósitsa meg álmait. A regény hátterében élesen rajzolódik ki a cári ochrana korszaka. A téma valószinütlensége kemény valósággá lesz, ahogy hőse történetét egy párisi kis bisztróban szinte egy lélekzetre — elbeszéli.

Adrienne Thomas: Katrin! Die Welt brennt!

Az utóbbi évek egyik legmegrázóbb erejű dokumentuma ez az új „Katrin"-kötet. Lebilincselő egyszerűsége elragad és bevalljuk: lázas érdeklődéssel olvassa az ember egy pusztulásra ítélt kor, a megalázott emberi méltóság vallomását.

Dr. Reichard Sterba: Handwörterbuch der Psychoanalyse.
(Internationaler Psychoanalytischer Verlag — In Lieferungen.)

A psza több évtizedes kutató munkája nemcsak a régi pszichológiai fogalmaknak adott új tartalmat, de teljesen magában álló fogalom-kört alakított ki. Ezek egyrésze továbbra is megmaradt *termini technici*-nek, de rengeteg olyan új fogalom van, amely a minden-napos nyelvhasználatba szívódott fel. Amint ilyenkor rendszerint történni szokott: ez a nagy népszerűség, freudi fogalmaknak ez a közkinccsé válása e fogalmak eltorzítására, elsekélyesítésére vezetett. Ugyanakkor azonban a psza-i kutatás a szigorúan tudományosan vett és használt fogalmak belső tartalmi körét hatalmasan kitágította. Régóta érzett szükségesség tehát egy olyan munka, amely a psza fogalmainak nemcsak szabatos értelmét rögzíti le, de ugyanakkor a fogalmak kialakulásának útját tudományos megalapozottságának mértékét is megadja! A psza-i kutatásnak ma már szinte alig áttekinthető területe ezt a feladatot rendkívül nehézzé teszi. Annál örvendetesebb, hogy e feladatra *Freud* egyik régi és becsült munkatársa, dr. Richard *Sterba* vállalkozott, aki nemcsak teljes anyag-ismerettel fogott hozzá nehéz feladatának, egy pszichoanalitikai szótárnak összeállításához, de ugyanakkor kitünő érzékkel arra, hogy teljes világossággal és teljességgel határozza meg a legnehezebb fogalmakat is. A hatalmas mű szakemberek részére készül s ez örvendetes szempont azokkal a törekvésekkel szemben, amelyek a diszciplinát oly szívesen szolgáltatják ki a népszerűség harmincadjának. Eddig két-kettős ív jelent meg, amelyek egyelőre a célkitűzést és a módszert mutatják. Ha a mű teljes egészében elkészül, még visszatérünk reá. *(szb.)*

TARTALOMJEGYZÉK